

W.A. WAGENAAR
H. ISRAËLS
P.J. VAN KOPPEN

De slapende rechter

Uitgeverij Bert Bakker

WAAROM HET VEROORDELEN VAN BURGERS
NIET ALLEEN AAN DE RECHTER
KAN WORDEN OVERGELATEN

De slapende rechter

W.A. Wagenaar, H. Israëls
en P.J. van Koppen

De slapende rechter

Waarom het veroordelen van burgers niet alleen
aan de rechter kan worden overgelaten

2009 Uitgeverij Bert Bakker Amsterdam

© 2009 W.A. Wagenaar, H. Israëls en P.J. van Koppen

Omslagontwerp

Foto omslag/Illustratie

Foto auteur

www.uitgeverijbertbakker.nl

ISBN 978 90 351 3228 3

Uitgeverij Bert Bakker is onderdeel van Uitgeverij Prometheus

Inhoud

1	Inleiding	7
2	De Eper incestzaak	21
3	De zaak-Ina Post	47
4	De Drontener Bosmoord	60
5	De zaak-Van Gijn	78
6	De Schiedammer parkmoord	98
7	De Sneker balkonmoord	128
8	De zaak-Tamboer	153
9	De zaak-Boxmeer	174
10	Het probleem en de oplossing	196

	Noten	233
--	-------	-----

1 Inleiding

Iedere verdachte die in aanraking komt met de strafrechter krijgt twee kansen. In de wat zwaardere gevallen wordt de zaak eerst behandeld door de meervoudige kamer van een rechtbank, die er een vonnis over wijst. Tegen dat vonnis kan zowel de verdachte als het Openbaar Ministerie in beroep gaan. Dan wordt de zaak helemaal opnieuw onderzocht door een gerechtshof, dat er ‘arrest’ over wijst. Arrest betekent letterlijk ‘stopzetten’: het proces komt tot een einde. Wanneer de verdachte door een gerechtshof wordt veroordeeld is het oordeel eigenlijk onherroepelijk. De feiten zijn vastgesteld; de wet is overtreden en de verdachte wordt gestraft. Afgelopen dus, maar niet helemaal. Na het arrest van het gerechtshof kan nog beroep in cassatie worden ingesteld bij de Hoge Raad der Nederlanden in Den Haag. Maar die beoordeelt alleen of het recht goed is toegepast; over de feiten oordeelt de Hoge Raad niet. En ook dat is weer niet helemaal waar. Nadat iemand is veroordeeld, kan hij te allen tijde nóg een keer of zelfs vele keren naar de Hoge Raad met een verzoek om herziening. En in die bijzondere procedure beoordeelt de Hoge Raad wel de feiten. De Hoge Raad is dus tegelijk cassatierechter en herzieningsrechter. Dat is niet noodzakelijkerwijs zo; met het maken van onderscheid tussen herziening en cassatie wordt ook de mogelijkheid geschapen om die twee soorten klachten door verschillende instanties te laten behandelen. En daarover gaat dit boek: wij vinden dat de Hoge Raad der Nederlanden niet het geschikte orgaan is om over herzieningen te beslissen. Daarvoor bestaan veel argumenten, die ook aan de orde zullen komen. In dit korte

bestek wordt slechts één argument besproken: het bezwaar van de *closed shop*.

Rechterlijke dwalingen en juridische discussies

De strafrechter houdt zich allereerst bezig met het vaststellen van de feiten. Pas daarna wordt beslist of de feiten impliceren dat de verdachte de wet heeft overtreden, en welke straf daarvoor gerechtvaardigd is. Dit boek gaat vooral over de manier waarop rechters feiten vaststellen. Het vaststellen van feiten is soms problematisch, omdat het niet alleen gaat om duidelijk waarneembare zaken, maar ook om zulke abstracties als oorzaak-en-gevolg, of intenties van personen. Toch zou men de theorie kunnen aanhangen dat de feiten in het verborgene al vaststaan, en dat de rechter alleen nog maar deze verborgen feiten moet ontdekken. De verdachte heeft al dan niet geschoten, de bedoeling van het schot was al dan niet om het slachtoffer te doden, de dood van het slachtoffer was al dan niet het directe gevolg van het schot. De rechter heeft daarbij vaak wel een extra moeilijke taak, doordat hij niet alle gegevens in handen krijgt. Sommige stukken informatie zijn niet helemaal zeker, ontbreken, of zijn zelfs geheel onjuist, bijvoorbeeld wanneer de getuigen liegen of de deskundigen zich vergissen. Wanneer de rechter bij het onderzoek naar de feiten de enige juiste oplossing niet vindt, maar integendeel een onjuiste oplossing voor waar aanvaardt, kan hem dat niet in alle gevallen kwalijk worden genomen. Het kan echter altijd gebeuren dat de waarheid later alsnog aan het licht komt. Dan blijkt plotseling tot ieders schrik dat er sprake was van een rechterlijke dwaling.

Naast de vaststelling van de feiten is de rechter verantwoordelijk voor de juiste toepassing van de wet. Dat betreft onder andere het handhaven van de juiste procesorde, zoals voorgescreven in het Wetboek van Strafvordering. Ook op dat punt

kan blijken dat het gerechtshof onjuist heeft gehandeld. Maar het gaat dan vaak om een ander soort onjuistheid, waarbij er niet zozeer een discussie is over waar en niet waar, maar eerder over de juiste interpretatie van de wet. Stel dat de verdediging een deskundige wil laten benoemen om een deelaspect van de zaak te onderzoeken en dat het Openbaar Ministerie zich daartegen verzet. De rechter zal dan moeten beslissen of het deelonderzoek van belang is, en of daarvoor een deskundige nodig is. In sommige gevallen zou de rechter kunnen denken dat hij over voldoende informatie beschikt, of dat hij de benodigde informatie gemakkelijk zelf kan achterhalen. Over een dergelijke beslissing kan men wel met de rechter van mening verschillen, maar het probleem heeft geen ‘enig ware’ oplossing, en er komt dus nooit een moment waarop je objectief kan vaststellen dat de rechter heeft gedwaald. In cassatie kan de Hoge Raad de rechter wel ongelijk geven, maar dat gebeurt meestal in de vorm van een aanscherping van de wet. Zo’n aanscherping betekent dat de wet te veel ruimte bood, en niet dat het gerechtshof heeft gedwaald.

We kunnen zeggen dat een herziening kan leiden tot de vaststelling van een rechterlijke dwaling, terwijl cassatie meestal niet meer betekent dan het beslechten van een tot dan toe gevoerde juridische discussie. Dat zal wel een effect hebben op de manier waarop rechters zulke beslissingen opvatten. Zij zullen doorgaans niet blij zijn met cassatie van een arrest waaronder hun naam stond; cassatie betekent tenslotte kapotslaan. Maar de raadsheren van het hof – zo heten de rechters in een gerechtshof – kunnen zich dan troosten met de gedachte dat de Hoge Raad nu eenmaal bestaat uit het puikje van de juristen. Bij herziening moet dat heel anders liggen. Vaststelling van feiten is geen typisch juridische vaardigheid. In veel landen wordt het vaststellen van de feiten in ernstige zaken overgelaten aan gewone burgers die in een jury zitten. Ieder mens, vindt men in die landen, kan door logisch denken en het verzamelen van informatie vaststellen of feitelijke beweringen juist

dan wel onjuist zijn. Althans, ons rechtssysteem, dat wortelt in de Verlichting, gaat daarvan uit en rechters moeten dat dus wel geloven. Wie faalt bij het vaststellen van feiten, faalt dus niet als jurist, maar als denker. De Hoge Raad is officieel op geen enkele manier beter toegerust voor dit soort denkwerk dan rechters of zelfs leken. Het excuus van 'het puikje van de juristen' geldt hier niet: de herziening van een arrest door de Hoge Raad moet voor de leden van het hof een pijnlijke aangelegenheid zijn. Herziening is ook niet goed voor het aanzien van de rechtspraak, omdat de betekenis daarvan in de grond toch is dat de leden van het hof hebben zitten slapen. Er moet dus bij de Hoge Raad wel een zekere afkeer van herzieningsbeslissingen bestaan.

Het novumprincipe

Vanwege het voorgaande moet het voor de rechterlijke organisatie, inclusief de Hoge Raad, een geschenk uit de hemel zijn dat de wetgever de mogelijkheid tot herziening aanzienlijk heeft ingeperkt. De Hoge Raad mag alleen een herziening overwegen wanneer er sprake is van een novum, een nieuw feit dat bij de behandeling door het gerechtshof nog niet bekend was en dat, ware het wél bekend geweest, het oordeel van het hof had kunnen beïnvloeden. Het novumprincipe heeft twee belangrijke gevolgen. Het eerste is dat een evident onjuiste vaststelling van feiten door het gerechtshof nooit meer rechtgezet hoeft te worden als alle feiten en omstandigheden al aan het gerechtshof bekend waren. Stel dat het gerechtshof niet heeft gelet op de tijdlijn van een misdrijf en heeft aanvaard dat de verdachte op één en hetzelfde tijdstip aanwezig was op twee geheel verschillende plaatsen. De ontdekking van zo'n anomalie kan niet tot herziening leiden wanneer vaststaat dat alle betreffende gegevens gedurende het hele proces in het dossier hebben gezeten.¹ Maar dat is natuurlijk absurd: wan-

neer iedereen overtuigd is van zo'n logische onmogelijkheid, en dus van een rechterlijke dwaling, dan moet de wet toch geen obstakel vormen voor iets wat alleen maar als een rechtvaardige herziening beschouwd kan worden? Waarom zou de wetgever zo'n ongelukkig idee als het novumprincipe hebben bedacht?

Sommige juristen beantwoorden deze vraag door te stellen dat een proces niet eindeloos voortgesleept moet kunnen worden. Na het arrest van het gerechtshof is het in principe afgelopen. De rechter moet niet gedwongen kunnen worden om zaken steeds weer opnieuw te onderzoeken. Het novumprincipe fungeert in die zin als een efficiënte stopregel. Daarvoor zijn goede argumenten. Slachtoffers en hun familie hebben er vaak groot belang bij dat processen zich niet eindeloos voortslepen of steeds opnieuw gestart kunnen worden. Men zou zelfs kunnen argumenteren dat de verdachte er belang bij heeft dat het moment waarop hij zijn straf moet aanvaarden duidelijk gemarkeerd is; dan kan hij vanaf dat punt zijn leven beter op de toekomst richten. En laten we wel wezen: in Nederland heeft men al meer beroepsmogelijkheden dan in vele andere westerse landen. Vooral na een juryproces in eerste instantie kan men in de meeste landen alleen in beroep gaan over procedures en de toepassing van het recht, een soort casatieberoep derhalve. En soms, zoals in Engeland en Wales, moet men voor het instellen van beroep eerst toestemming krijgen van de rechter. In een juryproces heeft het volk gesproken. En het volk heeft het laatste woord.

Het novumprincipe komt voort uit een afweging van de belangen van de verdachte die mogelijk ten onrechte wordt veroordeeld, tegenover de belangen van andere betrokkenen en de efficiëntie van de rechtspleging. Het is dan niet duidelijk waarom de belangen van verdachten altijd voorrang zouden moeten krijgen. In dat licht bezien is de novumregeling zo gek nog niet.

Het tweede gevolg van de novumregeling leidt echter tot

een heel ander antwoord op de vraag. Door de regeling wordt voorkomen dat de Hoge Raad gerechtshoven op de vingers moet tikken. Herziening wordt alleen opgedragen als er een feit aan het licht komt *dat het gerechtshof niet kon weten*. Het gerechtshof kon er dus nooit iets aan doen, zo kan men altijd blijven volhouden. Men zou in een cynische bui kunnen denken dat de juridische wereld daarom zo strak aan het novumprincipe vasthoudt: daardoor kan er in Nederland nooit worden besloten dat een rechter heeft gedwaald. Er vinden wel onjuiste veroordelingen plaats, maar rechters worden daar nooit op aangesproken, want zij konden er niets aan doen. Ons argument is dat het novumprincipe misschien wel goed de belangen van rechters dient, maar niet de belangen van veroordeelden. Er is geen logische grond voor de gedachte dat rechters geen fouten kunnen maken en dat herzieningen dus alleen kunnen plaatsvinden op grond van nieuwe gegevens. Het is heel goed denkbaar dat rechtbank en gerechtshof hebben zitten slapen, en dat zij, met alle feiten op tafel, niet in staat bleken de juiste conclusies uit de feiten te trekken. De noodzaak tot herziening kan in principe heel goed blijken uit het bestaande dossier, zonder dat daar nieuwe feiten aan toegevoegd zouden moeten zijn.

Door het zeer selectieve novumcriterium komt het zelden voor dat de Hoge Raad een herziening toestaat.² In de recente geschiedenis zijn er echter twee geruchtmakende zaken geweest die tot een herziening hebben geleid: de Puttense moordzaak en de Schiedammer parkmoord. In beide zaken zijn de aanvankelijk veroordeelden uiteindelijk vrijuit gegaan, maar zoals te verwachten is nooit vastgesteld dat de rechters iets verkeerd hadden gedaan. Volgens de officiële lezing viel de beslissing uiteindelijk alleen maar anders uit omdat er nieuwe feiten waren opgedoken. Er zijn goede redenen om te menen dat het allemaal wat anders lag, en dat het novumprincipe ertoe heeft geleid dat het falen van de betrokken rechters werd verdoezeld. Uit de juridische wereld volgde geen pro-

test – men was blij dat de shop gesloten kon blijven. Anders dan ingenieurs, dokters, psychologen of bestuurders maken rechters nooit fouten. Althans niet volgens hun eigen beoordelingen. De geschiedenis van de Schiedammer parkmoord komt nog uitgebreid aan de orde in dit boek; de Puttense moordzaak krijgt minder aandacht, zodat enige toelichting op dit punt wel noodzakelijk is.

Het novum in de Puttense moordzaak³

In de Puttense moordzaak werden twee mannen, Wilco Viets en Herman du Bois, beschuldigd van de moord op Christel Ambrosius. Het belangrijkste bewijs was dat de twee in de loop van vele tientallen verhoren hadden bekend dat zij haar hadden verkracht en vermoord. Twee familieleden van hen bekenden dat zij daarbij hadden toegekeken. De bekentenissen rammelden aan alle kanten en ze waren bovendien verkregen met behulp van uiterst dubieuze methoden. Wat ook niet klopte was dat er geen enkel DNA-spoor van de vier verdachten op of rond het lijk werd gevonden, hoewel de bewering van het Openbaar Ministerie was dat in ieder geval Wilco en Herman het slachtoffer hadden verkracht. Nog vreemder was dat er in de vagina van het slachtoffer wel vers sperma werd aangetroffen van een vijfde man, die echter niet kon worden geïdentificeerd.⁴ De voor de hand liggende theorie was natuurlijk dat Christel was verkracht en vermoord door deze vijfde man, en dat Wilco, Herman en de twee anderen er niets mee te maken hadden. Maar deze theorie werd niet meer in beschouwing genomen nadat de verdachten hadden bekend. Er bleef nog wel een vuiltje aan de lucht: hoe was het sperma van Wilco en Herman verdwenen, en hoe was het sperma van de vijfde man daarvoor in de plaats gekomen? De politie stelde deze vraag aan een hoogleraar in de gynaecologie, prof. Eskes uit Nijmegen, die speciaal daarvoor de ‘sleeptheorie’ ontwikkelde.

Aan de deskundige werd door de politie als vaststaand feit verteld dat de onbekende vijfde persoon eerst gemeenschap met Christel had gehad, en dat Wilco en Herman daarna waren gevolgd. Volgens de deskundige moesten Wilco en Herman, zonder dat zij zelf een ejaculatie hadden gehad, door de terugtrekkende beweging na de verkrachting het sperma van de onbekende man naar buiten hebben gesleept, waar het ten slotte door de politie werd ontdekt. Nu was alles verklaard en konden de beide verdachten veroordeeld worden. Vanwege de bekentenissen was de deskundigenverklaring niet eens als bewijsmiddel nodig; het arrest van het Hof van Arnhem maakte er dan ook geen melding van.

Toen ontstond er twijfel, niet in de laatste plaats door de inspanningen van Peter R. de Vries, die erin slaagde om ernstige twijfel op te roepen over de betrouwbaarheid van de zogenaamde bekentenissen. Door de landelijke ruchtbaarheid begon prof. Eskes zich te realiseren dat de politie hem op het verkeerde been had gezet: het aandeel van Wilco en Herman stond helemaal niet vast, en in dat licht vond hij het zijn taak om zijn deskundigenverklaring verder te preciseren. Als Christel inderdaad vlak voor haar dood door Wilco en Herman was verkracht, kon het vinden van sperma van een andere persoon alleen door de sleeptheorie worden verklaard. Die theorie beschouwde hij zelf echter als erg onwaarschijnlijk; het was veel waarschijnlijker dat Christel vlak voor haar dood alleen – vrijwillig of onvrijwillig – gemeenschap had gehad met de onbekende vijfde man.

Wat moeten we denken van deze herroeping van de deskundigenverklaring? Vormt het een novum dat kan leiden tot het openen van een herzieningsprocedure? Formeel niet; het gerechtshof had de verklaring van Eskes niet als bewijsmiddel gebruikt. De overtuiging van de rechters stoelde op geheel andere bewijsmiddelen, en daarvan was er niet één weggevallen. Het nieuwe feit kon dus – wanneer bekend aan het gerechtshof – het oordeel niet hebben beïnvloed. En er was nog

een tweede hobbel. De Hoge Raad had in het verleden stug volgehouden dat een mening van een deskundige, en dus ook een veranderde mening van een deskundige, niet als een novum kon gelden. Waarom besloot de Hoge Raad dan toch tot herziening? Het kan niet anders of de maatschappelijke onrust over de betrouwbaarheid van de bekentenissen heeft daarbij een rol gespeeld. Maar de informatie met betrekking tot deze bekentenissen was beslist niet nieuw. Integendeel, dat was al ter terechtzitting aangevoerd door de verdediging en in een uitvoerig rapport had een van ons daarover verslag gedaan aan de Hoge Raad.⁵ Het is ondenkbaar dat de Hoge Raad de precieze definitie van een novum niet zou kennen, en het is even ondenkbaar dat het de Hoge Raad ontgaan zou zijn dat prof. Eskes' verklaring nooit als bewijs was gebruikt. De enige rationele verklaring is dat de Hoge Raad de bekentenissen opnieuw wilde laten onderzoeken, en daarvoor de wijziging in de verklaring van prof. Eskes als vehikel gebruikte. Het vervolg van de zaak ondersteunt deze gedachte.

Het herzieningsonderzoek werd opgedragen aan het gerechtshof te Leeuwarden. Dit hof sprak Wilco en Herman vrij. Men zou denken dat de motivering berustte op het terugtrekken van Eskes' verklaring – het door de Hoge Raad aangedragen novum. Maar aan die kwestie maakte het hof weinig woorden vuil. Tot ieders verrassing ging het hof wél zeer uitvoerig in op de wijze waarop de bekentenissen van Wilco en Herman tot stand waren gekomen, op de inconsistente inhoud van die bekentenissen, op het deskundigenrapport daarover, en op de wijze waarop rechtbank en gerechtshof al die informatie naast zich neer hadden gelegd. In eenvoudige woorden: het Leeuwardense hof maakte gehakt van de eerdere veroordelingen. Ondanks de poging van de Hoge Raad om prof. Eskes verantwoordelijk te maken, bleef de shop dit keer niet gesloten. Dat was natuurlijk niet de bedoeling geweest, en de consternatie was groot. Onmiddellijk viel ongeveer de gehele wereld van het strafrecht over het Leeuwardense hof heen. Het

meest extreem was de reactie van de procureur-generaal te Den Haag, de hoogste chef van het Openbaar Ministerie. Die verklaarde openlijk dat het Openbaar Ministerie geen fout had gemaakt.⁶ Daarbij wees hij erop dat het standpunt van de officier natuurlijk niet altijd overeenkomt met het oordeel van de rechter; maar dat betekent nog niet dat het Openbaar Ministerie fouten heeft gemaakt. Waar de procureur-generaal even aan voorbijgaat is dat het Hof van Leeuwarden zeer uitgebreid beargumenteert dat de gebruikte verhoormethoden verwerpelijk waren. Voor die verhoormethoden was het Openbaar Ministerie verantwoordelijk. Het zou niet meer dan passend zijn geweest als de procureur-generaal deze verantwoordelijkheid ook had aanvaard. In plaats daarvan lijkt hij te zeggen: wij gaan rustig door met het uitlokken van valse bekentenissen. Dat is natuurlijk niet wat de procureur-generaal bedoelt: impliciet zegt hij dat het verhoor van de beide verdachten niet verkeerd was, en dat derhalve ook de ‘bekentenissen’ niet verkeerd waren. De consequentie is dan dat ondanks de herziening wordt gesuggereerd dat Herman du Bois en Wilco Viets wel degelijk de moordenaars van Christel Ambrosius waren, en dat is precies wat je vele juristen steeds maar weer hoorde herhalen.

Over dit boek

De lezer zou kunnen denken dat een herhaling van de bovenstaande geschiedenis kan worden voorkomen door het novumcriterium af te schaffen. Dan zou de Hoge Raad herziening mogen bevelen, ook als er geen nieuwe feiten zijn. Zo werkt het bijvoorbeeld in Engeland, waar *unsafe conviction* – een onveilige veroordeling – het criterium is om een zaak open te breken. Maar dat is niet wat de Nederlandse rechtsgeleerden voorstellen. De minister van Justitie is in de zomer van 2008 met voorstellen voor verandering van de regeling

voor herziening gekomen. In het samenvattende persbericht van de minister wordt naast het novum ook een nieuw criterium ingevoerd, dat daar slechts in geringe mate van afwijkt: 'Toelating – onder omstandigheden – van nieuw deskundigenbewijs zal in de toekomst eerder leiden tot toewijzen van een herzieningsaanvraag. Maar een veranderd oordeel van een deskundige is geen novum an sich. Het moet gaan om een nieuw feit of bewijsmiddel. Bovendien moet het zó sterk zijn dat het “ernstige vermoeden” ontstaat dat de rechter tot een ander oordeel zou zijn gekomen als hij daarvan op de zitting had geweten. [...] Zolang er geen nieuwe gegevens zijn, ligt heropening niet voor de hand.' De deur naar het toestaan van herziening wordt iets verder op een kier gezet. Merk op dat ook volgens dit nieuwe criterium in de Puttense moordzaak geen herziening zou zijn toegestaan. Prof. Eskes was immers alleen maar van mening veranderd, zonder dat hij met een nieuw feit of bewijsmiddel kwam. En de rechter blijft ook in de toekomst buiten schot. De axiomatische onfeilbaarheid van de rechter houdt verbetering van de situatie ten enenmale tegen. Het werkelijke probleem is niet het novumprincipe, maar de closed shop.

Sommige lezers zouden in het voorgaande de suggestie kunnen lezen dat de closed shop met opzet wordt gehandhaafd om herziening tegen te werken. Dat hoeft niet zo te zijn. Het is denkbaar dat de rechterlijke macht er zelf eerlijk van overtuigd is dat het werk van rechters alleen maar door andere rechters kan worden beoordeeld; deze opvatting wordt althans vaak in de discussie naar voren gebracht. Die stelling is echter zeer aanvechtbaar: bij herziening gaat het om vaststelling van feiten, en niet om de toepassing van al dan niet complexe juridische kennis. Er is geen enkele reden om te veronderstellen dat rechters daarvoor beter zijn toegerust dan een willekeurige ontwikkelde leek. Zij lijken eerder slechter toegerust dan de meeste andere academisch geschoolden. Veel studenten gaan juist rechten studeren omdat de kwantitatieve

kant van andere academische studies hun angst inboezemt. En rechtenstudenten komen vervolgens in een studie terecht waarin alle vakken die praktisch of theoretisch inzicht geven in problemen rond hoe-kom-ik-te-weten-hoe-de-wereld-in-elkaar-steekt zorgvuldig achterwege zijn gelaten. Zij worden opgeleid in positief recht over hoe de wereld er volgens de wetgever behoort uit te zien; niet in de feiten. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat in het buitenland soms heel anders wordt gedacht over het oordelen in strafzaken, zoals we zullen zien.

Herhaling van dwalingen zoals in de Puttense moordzaak en de Schiedammer parkmoord is alleen te voorkomen door de rechterlijke macht niet zelf te laten beslissen over herzieningen. Maar in die zaken is toch uiteindelijk alles goed gekomen? zo zal de lezer denken. Dat is maar ten dele waar. In zowel de Puttense moordzaak als de Schiedammer parkmoord waren liefst twee herzieningsverzoeken nodig voordat de Hoge Raad ermee instemde.⁷ Kees Borsboom, de man die ten onrechte werd veroordeeld voor de Schiedammer parkmoord, is helemaal nooit vrijgesproken. Het Hof van Amsterdam, dat van de Hoge Raad de opdracht kreeg het herzieningsproces te voeren, heeft het Openbaar Ministerie nogal lafhartig niet-ontvankelijk verklaard, zodat allerlei pijnlijke kwesties niet meer in het openbaar aan de orde hoefden te komen. In het cassatieberoep dat de advocaten van Kees Borsboom tegen dit arrest instelden, vond de Hoge Raad de handelwijze van het Hof van Amsterdam prima. Niemand binnen de rechterlijke macht heeft dus ooit de moed of het fatsoen gehad om uit te spreken dat Kees Borsboom onschuldig is veroordeeld.

Er moet daarom een nieuwe instantie worden gecreëerd die volledig losstaat van alle organisaties en individuen die bij de eerdere rechterlijke oordelen waren betrokken. Een organisatie die niet bij de shop hoort, en met verregaande onderzoeksbevoegdheden. Dat is de stelling van dit boek: herzieningsverzoeken moeten niet door de rechterlijke macht zelf

worden onderzocht, omdat deze te moeilijk tot de conclusie komt dat rechters hebben zitten slapen. Wij zullen dit bear- gumenteren door acht zaken waarin zo'n probleem zich heeft voorgedaan in detail te bespreken. Acht zaken is niet veel. Maar het is niet het aantal dat telt; het gaat om de systema- tiek die achter deze zaken schuilgaat en die soortgelijke pro- blemen in talloze andere zaken heeft veroorzaakt. Het drama van de Schiedammer parkmoord was al voldoende aanleiding om een aantal ingrijpende maatregelen te nemen. Jammer genoeg hadden die maatregelen een hoog ad-hocgehalte. Een voorbeeld daarvan is het instellen door het College van Procureurs-generaal van een commissie die onderzoekt of het Openbaar Ministerie in geheel uitgeprocedeerde zaken misschien toch fouten had gemaakt: de Commissie Evalu- atie Afgedane Strafzaken (CEAS), ook wel de Commissie- Posthumus II of de Commissie-Buruma genoemd. Tot nu toe heeft deze commissie onderzoek gedaan naar de zaken van Lucia de B. en Ina Post, en naar de Enschedese ontuchtzaak. Wij zullen in het laatste hoofdstuk nader ingaan op het werk van deze commissie. Ons voornaamste bezwaar is dat in het instellingsbesluit expliciet staat vermeld dat zij zich níet mag bezighouden met fouten van de rechter; en dat is nu juist wel het structurele probleem. De rechter is de poortwachter die de kwaliteit van het hele systeem moet bewaken en garande- ren. Als de rechter slaapt, faalt het hele systeem. Om de lezer te overtuigen van de realiteit van dat probleem is een totaal van acht zaken zeker voldoende. Daarna is het vinden van de structurele oplossing niet echt moeilijk meer.

Een enkel woord over de titel van dit boek: *De slapende rech- ter*. Men zou daarin een verwijt kunnen lezen: rechters horen immers niet te zitten slapen. De ideale rechter is alert, kent het dossier, laat al het onderzoek uitvoeren dat nodig is, en doorziet ieder inconsistent of onlogisch element in de bewijs- constructies die door het Openbaar Ministerie worden voor- gesteld of door de verdediging worden beleden. Maar dit is

slechts het ideaal. In werkelijkheid zal zelfs de beste rechter wel eens tekortschieten. Menselijk falen ligt altijd op de loer, zoals psychologisch onderzoek naar het oplossen van complexe beslisproblemen maar al te duidelijk aangeeft.⁸ Men moet verwachten dat de rechter, net als ieder ander, af en toe zit te slapen. Dat is op zichzelf niet zo erg, juist omdat voor die eventualiteit de mogelijkheden van hoger beroep, beroep in cassatie en herziening in ons strafprocesrecht zijn opgenomen. Als die mogelijkheden niet werken, ja, dan wordt het een heel ander verhaal; een verhaal dat in de komende hoofdstukken wordt verteld.

2 De Eper incestzaak

De zaak die bekend is komen te staan als de Eper incestzaak bestond in werkelijkheid uit drie verschillende strafzaken, die wij voor het gemak Epe I, Epe II en Epe III noemen. In alle drie de zaken ging het om beschuldigingen door een jonge vrouw genaamd Jolanda van B. In Epe I beschuldigde zij haar vader en broer van incest; haar moeder zou daarvan hebben geweten en was dus ook een verdachte. Als gevolg van het misbruik zou zij zwanger zijn geworden, maar die zwangerschap was beëindigd in een abortuskliniek. In Epe II beschuldigde Jolanda haar ouders en echtgenoot ervan dat zij haar als prostituee hadden geëxploiteerd. Daarbij was een zeer groot aantal betalende klanten betrokken, onder wie vele notabelen uit Epe. Maar het was geen gewone prostitutie: veel van het misbruik speelde zich af in rituele seances. Jolanda baarde daarbij levende kinderen die onmiddellijk werden vermoord, gevild, in stukjes gehakt, weer teruggeduwd in Jolanda's baarmoeder, opgegeten, soms zelfs door Jolanda zelf; alles te gruwelijk voor woorden. Toen Jolanda's gehele verhaal was verteld bleek het om zes vermoorde kinderen te gaan, 23 gewelddadige abortussen uitgevoerd door haar vader al dan niet bijgestaan door haar echtgenoot en anderen, en honderden zo niet duizenden verkrachtingen. Daarnaast beschreef zij vele vormen van fysiek misbruik, waaronder het wegsnijden van de schaamlippen en het met 70 km/u achter een auto over het strand gesleept worden, waarbij het touw bevestigd was aan haar tepels. In de loop van het onderzoek meldde Jolanda's zuster Evelien zich ook als slachtoffer, waardoor er een soort rivaliteit tussen de beide zusters ontstond over wie nu

eigenlijk het ergst misbruikt was. In Epe III beschuldigde Jolanda haar ouders, echtgenoot en anderen van seksueel misbruik van vele kinderen, waaronder haar drie eigen kinderen. In alle drie de zaken volgden veroordelingen, hoewel er steeds problemen waren met het bewijs. Het belangrijkste en meest voor de hand liggende probleem was natuurlijk dat vrijwel alle informatie van Jolanda afkomstig was. Niet alleen kan volgens een oeroude rechtsregel de verklaring van één getuige nooit tot een veroordeling leiden; er was ook nog het extra probleem dat sommige verhalen van Jolanda duidelijk onwaar of zelfs fysiek onmogelijk waren. Dat leidt op zijn minst tot de verplichting om iedere verklaring van Jolanda die als bewijs wordt gebruikt buitengewoon kritisch te toetsen. Maar waaraan moet je zoiets toetsen als er geen andere bewijsmiddelen zijn?

Wij beperken ons in dit hoofdstuk tot Epe II. De reden is vooral dat een van ons dit dossier zeer goed kent doordat hij in opdracht van de rechter-commissaris als deskundige over deze zaak een uitgebreid rapport heeft geschreven.¹ Epe II is ook met het oog op ons betoog over herzieningsprocedures het meest relevant, omdat deze zaak is voorgedragen voor onderzoek door de Commissie Evaluatie Afgedane Strafzaken (CEAS). Alleen Epe II is voorgedragen omdat een wetenschappelijk onderzoeker die bij de CEAS een zaak voordraagt daarover gepubliceerd moet hebben; aan die voorwaarde werd alleen voldaan in de zaak Epe II.² Daarnaast moet de lezer zich realiseren dat de drie Eper zaken bij elkaar zo omvangrijk zijn dat een volledige behandeling in het korte bestek van dit boek onmogelijk is. Maar de redeneringen op grond waarvan met betrekking tot Epe II zal worden geconcludeerd dat wij hier te maken hebben met een rechterlijke dwaling van klassieke omvang, kunnen vrijwel onveranderd op de beide andere zaken worden toegepast: in wezen gaat het immers om het onbegrensde geloof dat de rechters aan Jolanda's verklaringen hechtten.

Sjon en Sanne

Jolanda begon in 1991 voor het eerst tegen de verbalisant Deelman te praten over de moord op haar kinderen. Zij legde volgens Deelman geen normale verklaringen af, maar sprak in woordraadsels, rebussen en cryptische, orakelachtige uitspraken, waaruit Deelman moest afleiden wat er aan de hand was. Er is geen enkele documentatie over deze fase, zodat wij slechts kunnen gissen naar wat Jolanda in eerste instantie te berde bracht. In dertig à veertig van deze gesprekken werd het verhaal geconstrueerd dat Jolanda een tweeling had gebaard, die zij Sjon en Sanne noemde. In december 1992 werd aangifte gedaan wegens de moord op Sjon, Sanne en een derde kind. Het bewijs bestond toen uitsluitend uit herinneringen van Jolanda, die dus op een vreemde manier tot stand waren gekomen. Van de vele daders die zij noemde verschenen als verdachten in Epe 11 alleen de ouders, Jolanda's echtgenoot en drie anderen. De echtgenoot heeft systematisch tegengesproken dat de gebeurtenissen zoals Jolanda ze beschreef hadden plaatsgevonden. De ouders en de broers Van Z. zouden zaken hebben bekend, maar daar komen wij nog op terug. Omdat het aantal strafbare feiten waarover Jolanda's verklaringen uiteindelijk gingen haast niet meer te tellen was, zullen wij ons beperken tot één bewering: de moord op de levende tweeling Sjon en Sanne. Jolanda zou die twee tijdens een soort rituele seance hebben gebaard in aanwezigheid van nogal wat personen, waarna de baby's voor haar ogen in stukken waren gesneden. Deze gebeurtenis is gekozen om twee redenen. Ten eerste omdat de bewijsproblemen uitstekend door deze geschiedenis worden geïllustreerd. Maar ten tweede omdat wij zeker weten dat dit onderdeel van Jolanda's verklaringen volstrekt onwaar was. Dit deel van de zaak laat dus goed zien hoe ver Jolanda's vreemde fantasieën wel gingen, en hoeveel onzin de rechter onder ogen kreeg zonder dat dit leidde tot twijfel aan de geloofwaardigheid van Jolanda. Daardoor illus-

treert het verhaal van Sjon en Sanne op een treffende manier de gevolgen van het zogenaamde ‘wegstrepen’, waarop wij uitgebreid zullen ingaan.

Jolanda heeft de moord op haar levende tweeling Sjon en Sanne beschreven in verschillende aangiftesessies. Het misdrijf zou hebben plaatsgevonden op 4 mei 1985. Zij weet zeker dat de tweeling leefde, want zij hoorde hen huilen. Sinds die dag had de traditionele dodenherdenking op 4 mei voor Jolanda een speciale betekenis; voor haar was het de dag van Sjon en Sanne, en dat was ook de reden waarom zij de datum zo gemakkelijk kon onthouden. Het onderzoek over de kwaliteit van het autobiografisch geheugen laat weliswaar zien dat het onthouden van data in het algemeen niet zo nauwkeurig is, maar ook dat grote nauwkeurigheid bereikt kan worden wanneer gebeurtenissen verankerd worden aan ‘mijlpalen’ in de herinnering, waarvan de datering min of meer vaststaat. Dit effect wordt des te sterker naarmate er ook een inhoudelijke relatie is tussen de te dateren herinnering en de mijlpaalgebeurtenis. De associatie tussen dodenherdenking en de moord op Sjon en Sanne zou daarvan een uitstekend voorbeeld zijn. Maar er is wel een probleem: de associatie leidt tot een plaatsing van de moord op 4 mei; maar hoe kunnen we zeker zijn van 1985 als jaartal? De vraag is urgent omdat er medische gegevens waren over de perioden waarin Jolanda al dan niet zwanger had kunnen zijn. Omdat die gegevens een soort alibi voor de verdachten kunnen opleveren is het van groot belang vast te stellen in welk jaar de moord op Sjon en Sanne zou hebben plaatsgevonden. Daarnaast is ook het juridische onderscheid tussen abortus en moord van groot belang. Daarvoor moet worden vastgesteld hoeveel weken oud de foetussen waren: minder of meer dan 24 weken? Weliswaar zei Jolanda dat de kinderen huilden, en dus levensvatbaar waren, maar door de onmogelijkheid van een voldragen zwangerschap die volgde uit het medisch dossier was het Openbaar Ministerie bereid om de leeftijd van de vermeende foetussen te manipuleren.

Uiteindelijk zou blijken dat de moord op een andere tweeling, Jaimy en Melany, door het hof werd opgevat als een abortus. Maar als het waar is dat Jolanda gedurende vele jaren dagelijks werd verkracht, hoe kan dan de ouderdom van de foetussen met een marge van niet meer dan één of twee weken bepaald worden? Het valt op dat het Openbaar Ministerie in de tenlastelegging de datum van de moord had geplaatst tussen 1 januari 1984 en 31 december 1985; een interval van twee jaar, daar waar een precisie van enkele weken gevraagd wordt, en Jolanda een tijd had genoemd met de precisie van enkele uren! Vertrouwde de officier van justitie haar eigen kroongetuige dan niet?

Het probleem met Jolanda's verhaal over Sjon en Sanne is niet het uur, de dag of de maand, maar het jaar. In de eerste aangifte stond dat Jolanda zwanger was geworden van Sjon en Sanne in oktober 1984. In november was zij zich van de zwangerschap bewust geworden. In december 1984 had zij in de Apenheul te Apeldoorn twee speelgoedaapjes voor haar tweeling gekocht; twee, want zonder tussenkomst van een arts wist zij al dat zij een tweeling zou krijgen. De aapjes had zij bewaard en werden later als bewijsmiddel overgelegd. In april 1985 moest zij de school verlaten, omdat zij met haar tweeling van zes maanden niet meer in de schoolbanken paste. Dat lijkt een goede mijlpaal, want de meeste mensen weten toch wel wanneer zij van de middelbare school zijn afgegaan! Toen bleek echter dat Jolanda in april 1985 allang niet meer op school zat. Zij woonde toen met haar aanstaande echtgenoot in een caravan. Jolanda zelf was niet verbaasd over deze schijnbare discrepantie tussen haar herinneringen en objectief controleerbare feiten. Integendeel, zij stelde onmiddellijk dat zij in haar eerste verklaringen aan de politie alle gebeurtenissen een jaar eerder had geplaatst. Zij zou dan in april 1984 de school hebben verlaten, de conceptie had plaatsgevonden in oktober 1983 en de moord op 4 mei 1984. De eerdergenoemde agent Deelman had echter op grond van het medische

dossier betwijfeld of Jolanda in mei 1984 wel zeven maanden zwanger kon zijn, en had haar daarom gesuggereerd dat zij zich een jaar vergiste. Vervolgens had Jolanda in een nieuwe verklaring alle gebeurtenissen een jaar later geplaatst. Maar wat is de precieze betekenis van deze verschuiving? Kan het zijn dat Jolanda zich een jaar vergiste over het verlaten van de school, en daardoor ook over de moord? Of wist zij heel goed dat de moord niet in 1985 had plaatsgevonden, maar was zij bereid mee te werken aan een onware verklaring die volgens de politie beter bij de medische gegevens paste? Merk op dat deze door Jolanda geclaimde eerdere versie nooit in het dossier terecht was gekomen; als die al bestond had de politie haar verdonkeremaand. Merk ook op dat het Openbaar Ministerie zich kennelijk heel goed van deze moeilijkheid bewust was. Het probeerde echter niet door nader onderzoek het probleem op te lossen, maar liet het eenvoudigweg verdwijnen door de termijn waarin de moord zou hebben plaatsgevonden te verlengen tot twee jaar.³ Wat moeten we denken van de rechtbank te Zutphen, die dit alles aanvaardde zonder te vragen waar die vreemde lange termijn in de tenlastelegging vandaan kwam? Op deze anomalie in de bewijsbeslissing komen wij nog terug.

Dagboeken

De geschiedenis van Sjon en Sanne werd extra gecompliceerd doordat Jolanda passages uit haar dagboek had overgelegd waarin de moord nauwkeurig stond beschreven: gedateerd op 4 mei 1985. Jolanda had dus wel wat uit te leggen toen zij plotseling de datum van de moord verplaatste naar 1984. Haar verklaring was even eenvoudig als onthutsend, en had te maken met het feit dat zij nooit de originele dagboeken had willen tonen. Er was tot in de landelijke media opwinding geweest over deze dagboeken, omdat zij steeds maar beloofde

de oerversies ter controle te overhandigen; uiteindelijk heeft zij dat nooit gedaan 'omdat er ook persoonlijke zaken in stonden'. Het villen, in stukken hakken en opeten van haar pasgeboren baby's rekende zij daar blijkbaar niet toe. In plaats van de originelen stelde zij getranscribeerde passages ter beschikking. Haar verklaring voor de dateringsproblemen was dat zij op verzoek van agent Deelman een geheel nieuw dagboek had gemaakt, waarin alle gebeurtenissen een jaar waren verschoven; dus bijvoorbeeld ook haar schoolverlating. De datering van de moord in 1984 zou volgens haar regelrecht blijken uit het origineel, maar dat kon nooit geverifieerd worden. Opnieuw doet zich de vraag voor wat wij nu moeten denken van Jolanda's bereidwilligheid om met agent Deelman mee te werken. Kan zij echt hebben geloofd dat al haar herinneringen uit 1984 in feite in 1985 thuishoorden? Toen zij de 'transcripties' vervaardigde was zij ongeveer 23 jaar oud. Kan je op die leeftijd een periode van vele maanden een heel jaar te vroeg dateren? Een periode waarin Jolanda haar school verliet, ze ging samenwonen met haar toekomstige echtgenoot en in het huwelijk trad? En heb je, na de verplaatsing naar een jaar later, dan niet een grote leemte in de herinnering, omdat je niet weet wat er dan in die opengebleven periode is gebeurd? Als we moeten aannemen dat zulke vergissingen normaliter niet plaatsvinden, is dit alles dan geen reden om Jolanda's herinneringen extra kritisch te benaderen?

Het alternatief voor vergissingen in Jolanda's dagboeken, of vergissingen in haar transcripties, is natuurlijk dat zij opzettelijk en doelbewust bewijs heeft geconstrueerd om haar beschuldigingen te ondersteunen. De verschuiving over een geheel jaar was niet het enige probleem met Jolanda's dagboekfragmenten. Zonder dat het Openbaar Ministerie of de rechter-commissaris er iets van hadden gemerkt, bleken er in het dossier twee versies van een dagboekfragment uit 1989 te zitten. De verschillen waren dermate groot dat op zijn minst één van de twee vals moest zijn. Nadat de deskundigen hier-

over vragen hadden gesteld verklaarde de rechter-commissaris dat de tweede versie correct was; de eerste versie moest genegeerd worden. Natuurlijk is dat geen afdoende verklaring; de werkelijkheid liet zien dat Jolanda eerst versie één had ingeleverd, waarna agent Deelman had gevraagd om versie twee. Per ongeluk had hij beide versies in het dossier opgenomen.

Sinds Epe 11 weten wij uit vele zaken over seksueel misbruik die door dagboeken worden ondersteund dat men zulke documenten kritisch moet behandelen. De auteurs beschikken over nogal wat dossiers waarin duidelijk is dat zulke dagboeken achteraf zijn aangepast of zelfs geheel geconstrueerd. Als de rechter dagboeken als bewijs wil gebruiken moet hij over originelen beschikken, waarvan door technisch onderzoek is vastgesteld dat zij zijn geschreven op de data die erin worden vermeld. De rechter moet ook de gehele dagboeken beoordelen, en niet alleen enkele fragmenten die door het Openbaar Ministerie als bewijs worden aangedragen. De eis is dat de betreffende passages logisch passen in het bredere verband van het verhaal dat het dagboek vertelt.

Men kan zich afvragen of het eigenlijk wel van belang is wanneer Jolanda's 'dagboeken' zijn geschreven. Ook als de beschrijving van de gebeurtenissen in 1984 door Jolanda op verzoek van agent Deelman in 1993 zijn opgeschreven, zou het immers nog steeds om authentieke herinneringen kunnen gaan. Er is geen speciale reden om te denken dat een jonge moeder na negen jaar geen betrouwbare herinnering zou kunnen hebben aan de moord op haar baby's. Wat is in dit verband eigenlijk het verschil tussen een dagboek en memoires? Hierover moet een aantal opmerkingen worden gemaakt. De eerste is dat de verschuiving van een jaar in een werkelijk dagboek niet kan voorkomen, omdat het bestaat uit een verzameling herinneringen die binnen 24 uur na de gebeurtenis zijn opgeschreven. In 'memoires' kan een dergelijke verschuiving gemakkelijker optreden; memoires zijn dus minder betrouw-

baar als het gaat om datering van gebeurtenissen. De precisie die nodig is om abortus van moord te onderscheiden kan met behulp van een dagboek worden verkregen, maar met behulp van memoires niet. Een tweede opmerking is dat een authentiek dagboek zou uitsluiten dat het verhaal over Sjon en Sanne pas onlangs was bedacht. De ontstaansgeschiedenis van het verhaal laat zien dat Jolanda er voor 1991 met niemand over had gesproken; een authentiek dagboek zou kunnen aantonen dat het verhaal al veel eerder bestond. Aangezien de drie Eper zaken een zeer sterk escalerend karakter van Jolanda's verklaringen lieten zien, zou een dagboek kunnen aantonen dat we hier te maken hebben met een door Jolanda doelbewust gekozen strategie van openbaring, en niet bijvoorbeeld met een op hol slaande fantasie. De derde opmerking is dat een authentiek dagboek ondersteuning verleent aan de eerste aangifte uit 1992; een in 1993 geschreven document zou in wezen niet meer zijn dan een herhaling van de aangifte, en zou dus geen steunbewijs kunnen vormen. De vierde opmerking is dat Jolanda's geloofwaardigheid als getuige natuurlijk aanzienlijk vermindert wanneer zou blijken dat zij opzettelijk vervalste dagboeken heeft gefabriceerd met het oogmerk politie en justitie te misleiden. De vijfde opmerking is dat, zelfs wanneer wij in principe Jolanda's later geschreven memoires als bewijs zouden aanvaarden, de precieze omstandigheden waaronder de memoires tot stand zijn gekomen nog wel onderzocht moeten worden. Daarbij moet rekening worden gehouden met de vele gesprekken die Deelman met Jolanda voerde, die zeker niet pasten binnen de normale verhoorroutine waarvoor Deelman was opgeleid, maar waarover we ook niets weten doordat zij niet zijn vastgelegd. Ook moet rekening worden gehouden met het feit dat Jolanda toen al een onbekend aantal hypnosessies had ondergaan onder leiding van de 'psycho- en hypnotherapeute' Dori King, die daarover geen verslag heeft gedaan. Het heeft er alle schijn van dat het in feite ging om het oproepen van 'hervonden herinneringen',

die sindsdien in een uitermate kwaad daglicht zijn komen te staan.⁴ De conclusie moet wel zijn dat Jolanda's dagboeken niet als zodanig als bewijs aanvaard kunnen worden, en dat zij zelfs als 'memoires' pas kunnen worden meegenomen in de bewijsvoering wanneer geheel duidelijk is hoe zij tot stand zijn gekomen. Daarnaast had de rechter zeker moeten onderzoeken of en in hoeverre Jolanda's geloofwaardigheid is aangetast door de geschiedenis met de dagboeken.

Schoolverlating

Jolanda koppelde de geboorte van Sjon en Sanne aan het verlaten van de middelbare school, omdat zij met haar dikke buik niet meer in de schoolbanken paste. Dat roept twee vragen op: is er een goede documentatie over de datum waarop Jolanda de school verliet, en zijn er nog getuigen die zich de reden hiervan kunnen herinneren? Het antwoord op de eerste vraag is dat Jolanda per 1 april 1984 uit het schoolregister is uitgeschreven. Dat zou dus kunnen kloppen met de geboorte van de tweeling in mei 1984. Maar het verwarrende is dat de klasboeken Jolanda's aanwezigheid tot juli 1984 blijven vermelden; weliswaar met perioden van afwezigheid, maar toch vaak genoeg om te betwijfelen dat het zitten in de schoolbanken een werkelijk probleem vormde. Een van haar docentes bezat een brief van Jolanda waarin zij in maart 1984 aankondigde dat zij van school zou gaan, maar zij kon zich absoluut niet herinneren dat zwangerschap daarvan de reden was. Een veel meer voor de hand liggende reden was dat Jolanda op 4 april 1984 16 jaar werd, zodat zij niet meer leerplichtig was. Haar schoolprestaties liepen achter, en het is heel goed denkbaar dat zij daarom geen zin had om nog langer op school te blijven. Zes klasgenoten van Jolanda zijn over deze aangelegenheid ondervraagd, maar dat was dus bijna tien jaar na de gebeurtenissen in 1984. Vier klasgenoten wisten zich wel iets

van een zwangerschap te herinneren, maar die herinneringen waren problematisch. Ten eerste wisten zij van de abortus die Jolanda in 1983 in een kliniek had ondergaan. Ten tweede kon geen van de vier de zwangerschap spontaan noemen als reden voor Jolanda's schoolverlating. Ten derde had de eerste van de vier de andere drie opgebeld toen duidelijk werd dat het verhoor ging over Jolanda's zwangerschappen. Ten vierde konden de getuigen alleen iets vertellen over Jolanda's verhalen met betrekking tot zwangerschappen; zij hadden nooit een zwangerschap bij haar waargenomen, hetgeen toch in scherp contrast staat met Jolanda's verhaal dat zij niet meer in de banken paste. Ten vijfde kon geen van de vier de datum in april 1984 reproduceren; de schatting varieerde van eind 1983 tot ergens in 1986. De verklaringen van deze zes vrouwen zijn toch wel opmerkelijk. Epe ligt in de Nederlandse biblebelt. Als een meisje in Epe de middelbare school had moeten verlaten vanwege een vergevorderde en uiterst zichtbare zwangerschap, zou dat zeker grote consternatie hebben opgeleverd. Er zou dan toch ten minste iemand geweest moeten zijn die zich dat herinnerde. Nu lijkt het er meer op dat Jolanda's schoolverlating een onopvallende gebeurtenis was. De meest waarschijnlijke gang van zaken was dan dat Jolanda na haar zestiende verjaardag, toen zij eenmaal ging samenwonen met haar toekomstige echtgenoot, langzaam ophield met het schoolbezoek. Zij werd uitgeschreven omdat zij niet meer leerplichtig was en er door de ouders geen schoolgeld werd betaald. Na de zomervakantie van 1984 zou zij dan definitief niet meer zijn teruggekeerd. Met een zwangerschap had dat waarschijnlijk niets te maken. Wanneer dit verhaal over schoolverlating wegens een vergevorderde zwangerschap niet juist zou zijn, moet opnieuw de vraag worden gesteld hoe geloofwaardig Jolanda als getuige is.

Aapjes

Jolanda had verklaard dat zij in december 1983 twee speelgoedaapjes had gekocht als een soort sinterklaascadeau voor haar nog ongeboren tweeling. Ook dagboekfragmenten uit 1983 en 1991 vermeldden dit detail. De aapjes bleken te bestaan uit het lijfje van een teddybeer waarop ten behoeve van de Apenheul een nieuwe kop was gemonteerd. Ze konden dus eigenlijk nergens anders zijn gekocht, want dit soort aapjes was verder niet in de handel. De importeur herinnerde zich dat de bestelling was geplaatst in september 1992, en dat de aapjes in januari 1993 waren afgeleverd. De eigenaar van de souvenirwinkel in de Apenheul herkende de aapjes niet, en verklaarde eerst dat dergelijke apen nooit door hem waren verkocht. Bij nader inzien zei hij echter dat zulke apen wel onlangs waren verkocht, maar niet al in 1983. Hoe dat ook zij, geen van deze verklaringen laat toe dat Jolanda de aapjes in 1983 in de Apenheul zou hebben gekocht. Toen de discrepantie duidelijk werd beschreef Jolanda twee stenen aapjes met gekleurde strikken, mogelijk van het bekende type 'horen, zien en zwijgen'. Deze aapjes waren zoekgeraakt. Hoewel Jolanda volhield dat de stoffen aapjes bij Sjon en Sanne hoorden, is het denkbaar dat zij zich vergiste, en dat haar dagboek-aantekeningen over de stenen aapjes gingen.

De lezer denkt op dit punt mogelijk dat wij wel erg in detail gaan: het ging toch over veelvoudige kindermoord en niet over de herkomst van speelgoedaapjes? Het antwoord op die bedenking is dat strafrechtelijk onderzoek nooit globaal kan blijven, en altijd over de details moet gaan.⁵ Als Jolanda aantoonbaar heeft gelogen over de aapjes, en als zij haar dagboeken daarop had aangepast, reikt het belang van zo'n constatering veel verder dan het belang van speelgoedaapjes. Daarom kan je zo'n los eind niet aanvaarden. Als de werkelijke gang van zaken niet meer kan worden vastgesteld, blijft slechts de constatering dat Jolanda's verhaal over de aapjes fysiek on-

mogelijk is, en dus onwaar. Dat moet wel gevolgen hebben voor de evaluatie van het gehele verhaal over Sjon en Sanne, en mogelijk zelfs van al Jolanda's verhalen.

Op dit punt heeft het zin om te wijzen op de nadelen van een typische rechterlijke werkwijze, die door insiders 'strepen' wordt genoemd. In de meest letterlijke zin staat dit voor het nemen van de tenlastelegging, en daaruit ieder element weg te strepen dat onvoldoende bewezen is. Wat dan overblijft zou een veilige versie van de tenlastelegging zijn, omdat alle elementen door bewijsmiddelen worden ondersteund. Maar wat vergeten wordt is dat het soms van groot belang is dat bepaalde aspecten kennelijk niet bewezen kunnen worden, of zelfs onjuist zijn. De vragen die daardoor worden opgeroepen kan men niet door 'strepen' omzeilen. De kwestie van de aapjes is daarvan een goed voorbeeld. Jolanda's verhaal over stoffen aapjes kan niet waar zijn, maar door het woord 'stoffen' weg te strepen lijkt het probleem te verdwijnen. De verklaring laat dan in het midden of het stoffen aapjes waren, of eigenlijk de stenen aapjes waarover Jolanda het later had. Maar het strepen neemt niet weg dat Jolanda een feitelijk onjuiste herinnering had gerapporteerd. Dat is veel belangrijker dan de aapjes. Het strepen ging echter veel verder. Doordat uiteindelijk de moord op Sjon en Sanne niet bewezen werd verklaard, hoefde de rechtbank in haar vonnis helemaal niet in te gaan op het probleem van de aapjes. Uit het vonnis blijkt eenvoudig niet dat Jolanda op dat punt onwaarheid had gesproken, en ook niet waarom de rechtbank dat geen probleem vond. Door te strepen worden de problemen niet opgelost, maar verdoezeld. De werkelijkheid is dat het merendeel van Jolanda's verklaringen niet klopte, en dat dit door de rechtbank met behulp van strepen op grote schaal is verdoezeld. Dit probleem beperkt zich niet tot deze ene zaak: het is het logische gevolg van het Nederlandse systeem van uiterst minieme bewijsmotivering.

Andere getuigen

Jolanda heeft nog meer getuigen genoemd die iets over de moord op Sjon en Sanne zouden kunnen vertellen. Onder hen bevonden zich ten minste drie mogelijke daders die nooit in staat van beschuldiging zijn gesteld. Dat is vreemd. Als het Openbaar Ministerie Jolanda op dit punt geloofde, was het bepaald onjuist om de vermoedelijke daders van een zo ernstig misdrijf te laten lopen; daardoor zou immers de gehele samenleving worden bedreigd. Als justitie Jolanda op dit punt niet geloofde, zou toch moeten worden uitgelegd welk criterium is gebruikt om onderscheid te maken tussen de geloofwaardige en de ongeloofwaardige beweringen van Jolanda.

Een andere getuige die door Jolanda was genoemd is haar oudere zuster Evelien. Die was inmiddels getrouwd en woonde niet meer in haar ouderlijk huis; zij was zelfs met haar ouders en Jolanda gebrouilleerd. Toch had Evelien wel wat over de moord op Sjon en Sanne te vertellen. In het voorjaar van 1985 was Evelien in verwachting van een dochter. Toevallig ontmoette zij Jolanda op het busstation, en zag zij dat Jolanda ook zwanger was. Later had de moeder aan Evelien verteld dat er toen kinderen – meervoud – waren geboren. Ten tijde van het proces, dus ongeveer acht jaar later, was Evelien tot de conclusie gekomen dat zij indertijd de zwangerschap van Sjon en Sanne had waargenomen. Maar die conclusie is een reconstructie die op wel erg veel aannames berust. Ten eerste natuurlijk dat de ontmoeting in het busstation inderdaad in het voorjaar van 1985 was; dit zou dan verzekerd moeten zijn door de coïncidenties van twee zwangerschappen. Maar het is natuurlijk evengoed denkbaar dat de ontmoeting op een ander tijdstip plaatsvond, en dat het idee dat beide zusters toen zwanger waren een latere toevoeging is. De tweede aanname is natuurlijk dat Sjon en Sanne dus toch in 1985 geboren zijn, zoals agent Deelman al dacht, terwijl Jolanda steeds heeft vastgehouden aan het jaar 1984. De derde aanname is

dat het commentaar van de moeder sloeg op de geboorte van Sjon en Sanne; dat is lang niet zeker, omdat Jolanda nog drie andere zwangerschappen voor de periode 1984-1985 had geclaimd. Het belangrijkste probleem is echter dat Evelien dit verhaal niet spontaan heeft geproduceerd. In augustus 1993 arrangeerde de politie een ontmoeting tussen de twee zusters met het doel 'om de herinnering van Evelien van B. te activeren over onderwerpen die in het belang van het onderzoek kunnen zijn'. Jolanda had daartoe over verschillende onderwerpen vragen geformuleerd die aan Evelien gesteld moesten worden. Dit waren geen open vragen, zoals een politieverhoorder die hoort te stellen, maar gesloten en dus suggestieve vragen. Het is onbegrijpelijk dat de politie het initiatief bij het verhoren van een zo belangrijke getuige volledig uit handen gaf, maar het is ook tekenend: de regie van het gehele strafrechtelijke onderzoek lag bij Jolanda, en niet bij politie of justitie. Als bewijs van een dubbele moord draagt de verklaring van Evelien niets bij. Maar de geschiedenis illustreert wel de bizarre werkwijze van de onderzoekers, en de kritiekloze wijze waarop met bewijs wordt omgesprongen: Eveliens verklaring werd wel degelijk als bewijs gebruikt.

Een tweede getuige die naar eigen zeggen in huis was toen Sjon en Sanne werden vermoord, was Jolanda's vriendin Teuni. Zij was op bezoek omdat zij een relatie had met Jolanda's broer en werd toen ergens in een kamer opgesloten omdat zij niet mocht zien wat er gebeurde. Maar zij hoorde het geschreeuw, en zag later ook dat de keuken onder het bloed zat. Jolanda en zij waren toen twaalf of dertien jaar oud. Dit plaatst de gebeurtenis dus in 1980 of 1981, en zeker niet in de periode 1984-1985. Teuni herinnert zich ook dat het hun laatste jaar op school was; dus toch weer 1984. Vlak daarvoor had Teuni een gesprek afgeluisterd tussen haar eigen ouders en de ouders van Jolanda, over de noodzaak om Jolanda's zwangerschap te beëindigen. Dit gesprek vond plaats toen Jolanda terugkeerde van een tijdelijk verblijf in een kindertehuis te Brummen, in

juni 1982. Teuni herinnerde zich nog goed dat het erg koud was en dat de straten vol met sneeuw lagen! Al die verwarring over jaartallen kan veroorzaakt zijn doordat Jolanda veel van zulke verhalen aan Teuni vertelde, onder andere ook over een andere vermoorde tweeling, Jaimy en Melany; het is denkbaar dat Teuni het niet meer allemaal uit elkaar kon houden. De verklaring van Teuni was op geluidsband opgenomen. Toen zij de registratie bij de rechter-commissaris terughoorde, was zij ernstig geschokt en claimde zij dat deze verhalen door 'een andere Teuni' waren verteld; zij kon er verder geen toelichting op geven. Hoe zulke verwarde verklaringen ooit als bewijs gepresenteerd konden worden blijft een raadsel.

Medisch dossier

Er bestaat een redelijk gedetailleerd medisch dossier over de periode waarin de moord op Sjon en Sanne zou hebben plaatsgevonden. Daaruit blijkt dat de gynaecoloog Jolanda vanaf 4 juli 1983 maandelijks de prikpil had gegeven. De laatste injectie vond plaats op 19 oktober 1983. Daardoor is het vrijwel onmogelijk dat zij in oktober 1983 toch zwanger was geworden. Op 9 januari 1984 schreef dezelfde arts orale anticonceptiva voor. Dat zou hij niet hebben gedaan als zij op dat moment zichtbaar zwanger was geweest. Ook Jolanda's verklaring dat zij in november 1983 al wist dat zij een tweeling verwachtte is daarmee in strijd: waarom had zij dan anticonceptiva nodig? Op 1 en 11 mei 1984 is Jolanda onderzocht door de huisarts. Volgens Jolanda was zij op 1 mei zo dik dat zij niet in de schoolbanken paste, terwijl op 11 mei de baby's al waren vermoord. Het verschil zou de huisarts toch opgevallen moeten zijn. Maar zijn kaart bevat alleen wat opmerkingen over triviale medische problemen, niets over een zwangerschap of bevalling. Zou het niet voor de hand hebben gelegen dat hij had gevraagd hoe de bevalling was verlopen, en door wie die

was uitgevoerd? Het medisch dossier van de huisarts laat ook zien dat Jolanda op 3 april 2005 een zwangerschapstest had ondergaan, met een negatieve uitslag. Daardoor is ook een bevalling op 4 mei 1985 uitgesloten. Alles bijeen lijken deze gegevens aan te tonen dat Jolanda in de periode juli 1983 tot en met april 2005 niet zwanger was. Dus kan zij geen tweeling hebben gebaard, en is er ook geen tweeling vermoord. Waarom besliste het Openbaar Ministerie, dat met al deze gegevens bekend was, dan toch om de moord op Sjon en Sanne ten laste te leggen? De argumenten die door het Openbaar Ministerie in het geweer werden gebracht, waren dat anticonceptiva niet altijd werken, dat een zwangerschapstest niet 100 procent betrouwbaar is, dat artsen zich wel eens vergissen bij het noteren van data, en dat sommige artsen bedriegers zijn. Dat laatste was geïnspireerd door Jolanda's aanvullende verklaring dat zij door de betreffende artsen was misbruikt, zodat zij een goede reden hadden om de waarheid te verdoezelen.⁶ Het Openbaar Ministerie stelde dus meer vertrouwen in Jolanda's herinneringen dan in het medisch dossier, ondanks het feit dat steeds weer was gebleken dat Jolanda's verklaringen niet klopten. De lezer moet opmerken dat het Openbaar Ministerie vanwege al deze medische gegevens de datum van de moord had geplaatst in een periode die tot 31 december 1985 was opgerekt. Na april 1985 zou Jolanda dan zwanger geworden kunnen zijn van een in december levensvatbare baby. Maar dat zou wel in tegenspraak zijn met al Jolanda's verhalen over 4 mei en over de schoolverlating, en ook met haar originele dagboek, waarin zij naar eigen zeggen de data nauwkeurig had genoteerd. Kan men de globale bewering van een aangeefster als Jolanda geloven en gebruiken als het belangrijkste bewijsmiddel, terwijl men tegelijkertijd alle met evenveel stelligheid toegevoegde details verwerpt?

Escalerende beschuldigingen

Jolanda's verhalen vertoonden een eigenschap waarvan wij later hebben leren inzien dat die een aanwijzing is voor een onware aangifte: in de loop van de tijd werden de beschuldigingen steeds ernstiger en steeds absurder. Uit de opeenvolging van Epe I, II, en III volgt dat al, maar ook binnen Epe II doet dit fenomeen zich voor. Jolanda vervaardigde bij de afronding van het onderzoek zelf een tabellarisch overzicht van alles wat haar was overkomen. Een gedeelte wordt hieronder gereproduceerd.

Adres	Jaar	Nr.	Gebeurtenis
M.L. Kingweg	1982	1	Moord op Jaimy en Melany
Kindertehuis		2	
M.L. Kingweg	1983	1	Abortus met zeep
Ziekenhuis		2	Legale abortus
M.L. Kingweg		3	Abortus met vibrator
M.L. Kingweg	1984	1	Moord op Sjon en Sanne
M.L. Kingweg		2	Abortus met pook
In het bos	1985	1	Abortus door achter de auto gesleept te worden
M.L. Kingweg		2	Abortus met barbecueprikkers
Elburg	1986	1	Geboorte van zoon
Berkenlaan		2	Abortus met hete pook

Het overzicht bevat vele anomalieën. In het totale overzicht, dat bijna tien jaar beslaat, is nu sprake van twintig abortussen na Jaimy en Melany, tegen veertien in de eerdere aangifte. Jaimy en Melany worden genoemd als haar derde zwangerschap; tot dan toe was het de eerste. De moord op Jaimy en Melany was eerder gesitueerd op een adres aan de Laarenk. Een woonadres in Wissel en een woonverblijf op twee verschillende campings zijn geheel verdwenen. Veel van de abor-

tussen werden oorspronkelijk heel anders beschreven. Het meest verbazend is echter dat Jolanda dit overzicht samenstelde op grond van haar geheugen, terwijl zij toch gemakkelijk gebruik had kunnen maken van haar dagboeken. Vergeleken bij de beschikbare dagboekfragmenten bevatte dit overzicht echter veel meer gebeurtenissen. Is het mogelijk dat zij haar dagboeken verwierp omdat zij zich inmiddels veel meer gebeurtenissen had ingebeeld? Op de dag van het vonnis in de zaak Epe 11 verscheen Jolanda's boek: *Jolanda, mijn verhaal*. Daarin vertelde zij dat zij voor het eerst zwanger werd toen zij negen jaar oud was, dus in 1977. Dat extreme feit kwam niet in het genoemde overzicht voor. Maar het kon nog sterker: twee dagen later vertelde zij in de talkshow van Sonja Barend dat zij voor het eerst zwanger was op haar achtste. Sonja was daar diep van onder de indruk, maar het punt is niet dat zulke vroege zwangerschappen uitermate onwaarschijnlijk zijn. Waar het vooral om gaat is dat zo'n steeds zwenkende herinnering geen vertrouwen wekt, en dat de rechters daarmee rekening hadden kunnen houden.

Hoe moeten we zo'n escalerende herinnering begrijpen? Er zijn ten minste zeven verklaringen die de rechter onder ogen had moeten zien.

- Jolanda was bang dat ze niet geloofd zou worden. Daarom begon zij met het vertellen van de minst ongeloofwaardige dingen.
- Het onderzoek was steeds onvolledig, zodat Jolanda nooit in staat werd gesteld het hele verhaal te doen.
- De herinneringen waren te traumatisch, en daarom probeerde Jolanda zich steeds te beperken tot de hoogstnodige informatie.
- Jolanda had de herinneringen verdrongen, en zij kwamen pas geleidelijk weer terug.
- De verklaringen waren het product van een steeds uitdijende fantasie.

- Jolanda werd door de politie gedwongen om met steeds meer extravagante onware beschuldigingen te komen.
- Jolanda vond dat haar belagers niet zwaar genoeg gestraft werden, en maakte daarom de beschreven delicten steeds ernstiger.

Merk op dat de eerste vier verklaringen wel het escalerende karakter begrijpelijk maken, maar niet de systematische inconsistenties. De laatste drie verklaringen werken in dat opzicht veel beter, maar gaan er natuurlijk wel van uit dat Jolanda's verhalen onwaar zijn. Het feit dat de verhalen ook na de veroordelingen nog steeds veranderden en erger werden zou hiermee in overeenstemming zijn. Maar werkelijk van belang is natuurlijk dat rechters niet zomaar het escalerende karakter van Jolanda's verhalen kunnen aanvaarden als de natuurlijke gang der dingen, zonder sommige van de hierboven geschetste verklaringen uit te sluiten. Zomaar een keuze maken uit een deel van Jolanda's verhalen kan het escalerende karakter schijnbaar doen verdwijnen, maar merk op dat dit gelijkstaat met het al eerder verworpen 'strepen'. De rechters hadden zich vooral moeten realiseren dat je niet een momentopname kan maken van steeds weer zwenkende verhalen, en dan geloven dat je door een gelukkige greep de juiste weergave van de feiten te pakken hebt. Het zou wel heel toevallig zijn als de versie van januari 1994 meer waar was dan de versies ervoor of erna.

Bekentenissen

De moord op Sjon en Sanne was ten laste gelegd aan de ouders en de echtgenoot van Jolanda. De echtgenoot ontkende, maar de ouders leken een en ander toe te geven. De lezer moet zich echter realiseren dat Jolanda's moeder een onmeetbaar intelligentiequotiënt (IQ) van minder dan 60 had, en dat er

aan haar verklaringen doorgaans geen touw was vast te knopen. De vader had een normale intelligentie, maar was een eenvoudige bosarbeider die geen enkel verweer had tegen de gebruikte verhoortechnieken, die wij inmiddels hebben leren herkennen als verwerpelijk. Een voorbeeld daarvan is dat Jolanda een brief had geschreven waarin zij verklaarde zelfmoord te zullen plegen als hij al het misbruik, de abortussen en de moorden niet bekende. Het dreigement was reëel, want Jolanda had eerder een suïcidepoging ondernomen. De politie overhandigde deze brief aan de vader tijdens een verhoor. Een dergelijke psychologische druk zou al voldoende reden moeten zijn om iedere verklaring die tot stand was gekomen na het overhandigen van de brief te verwerpen als bewijsmiddel. Maar de rechtbank en het hof maakten rustig gebruik van de verklaringen die hierop volgden. Een ander voorbeeld is dat Jolanda's vader tussen de verhoren in werd meegenomen voor wandelingen in het bos; als buitenmens miste hij dat ontzettend. Tijdens deze wandelingen werden er oefeningen met hem gedaan, waarbij hij zich steeds mentale voorstellingen moest maken van misbruik, mishandeling en moord. Uit de literatuur was het verwoestende effect van zulke imaginatietechnieken afdoende bekend.⁷ De ouders werden vele maanden in detentie gehouden, in welke tijd zij twintig tot dertig keer werden verhoord, vaak in zittingen van meer dan vijf uur. Wat er tijdens die verhoren gebeurde is vrijwel geheel onbekend, omdat er gemiddeld per uur verhoor slechts één bladzijde proces-verbaal werd opgesteld; dit terwijl een volledige tekst ongeveer twintig bladzijden per uur zou beslaan. Een verdere indicatie voor het misleidende karakter van de verhoren kan worden verkregen uit een geverbaliseerde dankbetuiging van de vader: 'In de functie waarin jullie fungeren vind ik dat jullie goed je werk hebben gedaan. Ik heb begrepen dat jullie zowel de slachtoffers als mij hebben willen helpen. Jullie hebben er heel veel aan gedaan om ons gezin weer bij elkaar te brengen.' Laten wij duidelijk zijn. Ofwel de vader heeft

dit nooit gezegd; in dat geval moeten de verbalisanten voor meeneed vervolgd worden. Ofwel hij heeft het wel gezegd; dan hebben de verbalisanten de verdachte met behulp van misleidende technieken wel tot een uiterste graad van verdwazing gebracht. In beide gevallen had de rechter moeten reageren door te weigeren om de verklaringen van Jolanda's vader als bewijs te gebruiken.

Achteraf kan worden vastgesteld dat de politie het repertoire van ontoelaatbare verhoormethoden gebruikte dat in de herziening van de Puttense moordzaak zo'n grote rol zou spelen. De ontoelaatbaarheid kan de rechters niet zijn ontgaan, want in het rapport van Wagenaar en Soppe was daar uitvoerig op gewezen. Rechtbank noch gerechtshof is in zijn bewijsmotiveringen op dit probleem ingegaan. De mogelijke gevolgen van een dergelijke verhoorstrategie laten zich gemakkelijk raden. Een aanwijzing is dat de verklaringen van de verdachten steeds veranderden. Voor de rechter was dat geen probleem; integendeel, de strategie van 'strepn' maakt het mogelijk om juist datgene over te houden wat goed kan worden gebruikt voor een veroordeling. Ondanks die mogelijkheid moet worden vastgesteld dat zelfs de door de rechters als bewijs gebruikte bekennende verklaringen van de verschillende verdachten, ook al beschreven zij de meest gruwelijke misdaden, doorgaans volledig in tegenspraak waren met elkaar, en al helemaal met de verhalen van Jolanda. De verklaring van dit verschijnsel kan niet gelegen zijn in het feit dat verdachten ontkenden, want dat deden zij niet. Een andere verklaring is dat alle verdachten de details van hun misdaden totaal waren vergeten. Erg waarschijnlijk is dat niet; ten minste één van hen zou zich toch in een enkel geval moeten herinneren wat er was gebeurd. Het alternatief is dat de bekennende verklaringen waren afgedwongen, en berustten op de fantasie van de verdachten. Hoe dit ook zij, uiteindelijk konden de bekennissen alleen in de bewijsconstructie worden ingepast door er stukken uit weg te laten; hele passages, maar soms ook de-

len van zinnen of een enkel woord, waardoor de overgebleven tekst uiteindelijk een travestie werd van wat er in de stukken stond. Dit probleem persisteert tot in het veroordelende arrest van het hof te Arnhem.

Het oordeel van de rechter over Sjon en Sanne

Tot ieders verbazing besloot de officier van justitie een paar dagen voor de strafzitting in Zutphen dat zij de beschuldiging van moord op zes levend geboren baby's wilde terugnemen. Te laat; de dagvaarding was onherroepelijk en de rechtbank moest de zaak geheel behandelen. Daardoor weten wij ook wat de rechtbank ervan vond. Op grond van het medische dossier besloot de rechtbank dat er in de tijd geen ruimte was voor ook maar één van de zwangerschappen die geëindigd zouden zijn in de zes ten laste gelegde babymoorden. Ook achtte de rechtbank het onmogelijk dat een van die zwangerschappen althans zover gevorderd zou kunnen zijn dat er gewelddadige abortussen hadden plaatsgevonden. Waarom klagen wij dan, zal de lezer nu wellicht denken.

Dezelfde rechtbank te Zutphen veroordeelde de verdachten wel voor andere geweldsmisdrijven, waaronder abortus. Daarbij werd ruimschoots gebruikgemaakt van de vele verklaringen van Jolanda, die toch in het geval van de beweerde babymoorden absoluut onbetrouwbaar waren gebleken; zonder die verklaringen zou er geen basis voor welke veroordeling dan ook zijn geweest. Zou de rechtbank zich niet hebben afgevraagd waar die vreemde verhalen van Jolanda dan vandaan kwamen; over gruwelijke rituele babymoorden zonder zichtbare zwangerschappen, zonder vermiste baby's en zonder lijken; over verminkingen van Jolanda die haar dood hadden moeten veroorzaken, maar die op wonderbaarlijke wijze geen zichtbare littekens hadden achtergelaten? Zou althans de gedachte niet onderzocht moeten zijn dat dit alles verklaard zou

kunnen worden door een ongebreidelde en ziekelijke fantasie? Hoe kan een rechtbank in het licht van zo veel door haarzelf geconstateerde onwaarheid een overtuiging opbouwen die zozeer boven twijfel verheven is dat twee van de veroordeelden nu, veertien jaar na de veroordeling in eerste aanleg, nog steeds niet in vrijheid zijn gesteld?

Het hof te Arnhem en de ‘closed shop’

De verdediging ging in beroep tegen het vonnis in eerste aanleg. Maar ook het Openbaar Ministerie deed dat; kennelijk was het feit dat de officier zelf op het laatste moment alle beschuldigingen van moord wilde terugnemen geen reden voor verdere matiging. Een belangrijk juridisch verweer van de verdediging in hoger beroep was dat de rechtbank in Zutphen de verdachten had veroordeeld voor het plegen van abortus, maar zonder te specificeren welke van de 23 door Jolanda genoemde abortussen nu eigenlijk bewezen geacht werden; we hebben al gezien dat ook volgens de rechtbank sommige van die abortussen nooit hadden kunnen plaatsvinden. Het hof maakte dat verzuim goed door één specifieke gebeurtenis uit te werken. Maar de keuze was wel verrassend: de al eerder genoemde moord op Jaimy en Melany, die de rechtbank te Zutphen geen moord en geen abortus had willen noemen, omdat het medisch dossier dat uitsloot. Het hof vond deze zwenking kennelijk geen enkel probleem. De verdachten werden opnieuw veroordeeld, zij het voor andere misdrijven dan in eerste aanleg, en opnieuw op grond van Jolanda's verklaringen en de al eerder genoemde ‘bekentenissen’. Daarna vroeg de verdediging om cassatie bij de Hoge Raad. Het lot van dit verzoek is elders beschreven.⁸ Het vijfde cassatiemiddel was de klacht dat het hof gebruik had gemaakt van elkaar tegensprekende verklaringen. De Hoge Raad, die in een cassatieprocedure de vastgestelde feiten niet meer ter discussie

wil stellen, volstond met te concluderen dat de argumentatie van het Arnhemse hof niet onbegrijpelijk was. De Hoge Raad had natuurlijk niet overwogen dat uit deze argumentatie eerst alle aantoonbaar onjuiste verhalen van Jolanda waren weggestreept. Een herzieningsaanvraag was niet aan de orde, omdat ongeveer al het mogelijk ontlastende bewijs aan de beide rechtscolleges bekend was geweest.

Daarmee was Epe II definitief gesloten. De veroordeling door het gerechtshof zal nu, na veertien jaar, door de CEAS opnieuw onderzocht worden. Het is te hopen dat de commissie daarbij het gehele dossier zal bestuderen, dus inclusief Jolanda's verhalen over Sjon, Sanne en andere baby's. Want alleen een integrale evaluatie van Jolanda's verhalen kan tot een evenwichtig besluit leiden over het gebruik van haar mededelingen als bewijs.

Maar nu iets anders. Gesteld dat de CEAS de zaak Epe II bij de Hoge Raad voor herziening voordraagt, zou de Hoge Raad daar dan echt op ingaan? Daarvoor zou waarschijnlijk nodig zijn dat het novumcriterium niet al te ernstig wordt genomen, net als in de Puttense moordzaak. Zou de Hoge Raad vervolgens bereid zijn om te besluiten dat de bezwaren die wij in dit hoofdstuk hebben genoemd reëel zijn, al was het maar voor een deel? Zo ja, dan zou hij tegelijkertijd moeten vaststellen dat de rechters indertijd wel op een heel fundamentele manier hebben gefaald. Het gaat immers niet om kleine bezwaren. De rechters hebben volgens onze analyse niet een beetje zitten slapen; zij hebben willens en wetens, maar zonder deugdelijke motivering, het merendeel van het ontlastende bewijs naast zich neergelegd. Zou de 'closed shop' zo'n verregaande kritiek toestaan? Dat valt niet te verwachten, want twee van de raadsheren die verantwoordelijk waren voor het veroordelende arrest in Epe II hebben een aanzienlijke promotie gemaakt en zijn nu werkzaam bij de Hoge Raad, beiden ten behoeve van de strafrechtspleging: mr. Machielse als advocaat-generaal en mr. Balkema als lid. Beide rechtsgeleerden hadden ook hun

handtekening gezet onder de veroordeling in hoger beroep van de Twee van Putten. Machielse is de advocaat-generaal die het cassatieverzoek van Kees B. uit de Schiedammer parkmoord heeft getorpedeerd, maar die later zijn blunder niet heeft toegelicht (zie hoofdstuk 6). In het kleine groepje mensen dat bij de Hoge Raad herzieningen beoordeelt is iedereen op de een of andere manier bij zulke zaken betrokken. En dat is precies de reden waarom herzieningsbesluiten niet aan de Hoge Raad kunnen worden overgelaten. De persoonlijke belangen zijn te groot.

De CEAS is zo vriendelijk geweest om de Hoge Raad dit probleem te besparen. Zij wees de zaak af met het argument: ‘[Uit de] stukken komt naar voren dat de punten die door de indieners zijn aangedragen bij de rechter bekend waren en bij de behandeling door het Hof – deels uitgebreid – aan de orde zijn geweest. Er is dan ook niet gebleken dat de rechter op het verkeerde been is gezet doordat hem belangrijke informatie is onthouden.’⁹ De CEAS vindt dus niet dat een zaak waarbij de rechter op zo’n ongelooflijke manier heeft zitten slapen hoeft te worden rechtgezet. Slapen mag best, zolang het maar uit de stukken blijkt.

3 De zaak-Ina Post

Op 9 december 1986 werd de 31-jarige bejaardenverzorgster Ina Post door de rechtbank te Den Haag wegens doodslag veroordeeld tot zes jaar gevangenisstraf. Zij had, aldus de rechtbank, een bejaarde vrouw gewurgd. Ze ging in hoger beroep. Het hof te Den Haag bevestigde het vonnis van de rechtbank. Cassatie bij de Hoge Raad werd afgewezen.

Ina Post werd niet zomaar veroordeeld. Zij had bekend dat zij deze moord had gepleegd. Vier dagen na haar aanhouding heeft zij gedurende een periode van zes dagen verklaringen afgelegd die erop neerkomen dat zij toegeeft de dader te zijn. Daarna is zij weer teruggevallen op haar eerdere ontkenningen. Haar antwoord op de vraag waarom zij dan gedurende zes dagen wél heeft bekend, is weinig gearticuleerd. Het duidelijkste antwoord dat zij indertijd heeft gegeven, is dat haar beloofd was dat zij haar man zou mogen zien, mits ze zou bekennen. De verhoorders ontkennen met klem dat zij een dergelijke belofte hebben gedaan.

Ina Post had weliswaar bekend, maar daar moet dan wel direct bij worden aangetekend dat haar bekentenissen ook het enige bewijs vormen voor haar daderschap. De rechtbank achtte bewezen dat Ina Post de moord had gepleegd op basis van, zoals dat in het juridisch jargon wordt genoemd, drie 'bewijsmiddelen': ten eerste een verklaring van de patholoog-anatoom waarin staat dat het slachtoffer door wurging om het leven is gekomen; ten tweede een geboortebewijs van het slachtoffer, en ten derde een langere passage uit het procesverbaal van de eerste bekentenis van Ina Post, waarin zij verklaarde hoe zij het slachtoffer gewurgd had. De eerste twee

bewijsmiddelen zeggen natuurlijk niets over de vraag wie de dader is. Het tweede bewijsmiddel is hoe dan ook eigenaardig: het bewijst hoogstens dat het slachtoffer echt bestaan heeft. Ina Post is voor deze moord veroordeeld louter en alleen op basis van haar later weer ingetrokken bekentenissen.

Er was wel wat meer bewijs, maar dat stelt eigenlijk niets voor. Om dat uit te leggen, moet eerst in grote lijnen worden geschetst hoe de zaak-Ina Post in elkaar zit.

De zaak

Op 22 augustus 1986 werd kort na zeven uur 's avonds in een appartement in een bejaardencomplex te Leidschendam het ontzielde lichaam gevonden van de 89-jarige bewoonster, mevrouw Kolstee. Zij bleek te zijn gewurgd. Zij werd gevonden door kennissen die ruim een halfuur daarvoor geprobeerd hadden om haar telefonisch te bereiken. Dat was niet gelukt. Eerst werd de telefoon niet opgenomen, later was die permanent in gesprek. De kennissen vertrouwden het niet, gingen kijken en verschaften zich met hulp van de huismeester toegang tot het appartement. Daar troffen zij mevrouw Kolstee dood aan op de grond. De hoorn van de telefoon lag naast de haak.

Iedereen heeft steeds aangenomen dat de telefoon aanvankelijk, rond halfzeven, niet werd opgenomen omdat de dader al in het appartement was en dat de telefoon daarna permanent in gesprek was omdat de dader de hoorn naast de haak had gelegd. Geld en cheques waren uit het appartement verdwenen. Er was verder niets overhoop gehaald. De dader wist blijkbaar waar hij zoeken moest. Men nam daarom aan dat de dader waarschijnlijk een bekende was geweest. Voor het overige tastte men aanvankelijk in het duister.

Ruim een week later kwam de politie iets op het spoor. Twee kascheques van het slachtoffer bleken op de dag na de

moord te zijn geïnd. De politie achterhaalde de cheques. De handtekening op de cheques was vals. Bij het bedrag was, zoals indertijd verplicht, met letters het woord 'vijfhonderd' ingevuld. Toen beschikte de politie dus over het handschrift van de dader, of op zijn minst van iemand die in contact stond met de dader.

Omdat de dader waarschijnlijk een bekende van het slachtoffer was organiseerde de politie een schrijfproef met een aantal bejaardenverzorgsters dat voor het slachtoffer had gewerkt. Een van die bejaardenverzorgsters was Ina Post. De handschriftdeskundige constateerde dat de handschriften van deze bejaardenverzorgsters duidelijk afweken van het handschrift op de cheques, met één uitzondering: Ina Post. Tussen het handschrift van Ina Post en het handschrift op de cheques vond de deskundige een aantal overeenkomsten in algemene kenmerken. Veel zegt dit niet: er zijn veel mensen wier handschrift zulke algemene kenmerken vertoont. Maar Ina Post was de enige van wie de handschriftdeskundige niet kon uitsluiten dat zij de cheques had ingevuld.

Daar kwam nog iets bij. Ina Post was tijdens de schrijfproef opvallend zenuwachtig. Haar handen trilden zo dat de proef gedurende enige tijd moest worden onderbroken. Het is de vraag wat dit gedrag bewijst. Ina Post was ook vóór de moord al een erg zenuwachtig persoon. Haar toenmalige echtgenoot zegt dat hij degene was die het blad met de thee of koffie naar binnen moest dragen als er bezoek was, want als zijn vrouw het blad droeg stonden de kopjes te rammelen op de schoteltjes.

De uitslag van de schrijfproef plus de zenuwachtigheid tijdens het afleggen van die proef waren voor de politie voldoende reden om Ina Post aan te houden. Op maandag 8 september 1986 werd zij aangehouden en in verzekering gesteld. Na vier dagen van verhoren, op donderdagavond 11 september, bekende zij. De volgende dag bevestigde zij haar bekentenis tegenover twee officieren van justitie, om vervolgens diezelfde

de dag tegen de rechter-commissaris te zeggen dat zij het niet had gedaan en dat zij een valse bekentenis had afgelegd. Diezelfde avond verklaarde zij tegenover de politie dat zij haar bekentenis tegenover de rechter-commissaris alleen maar had ingetrokken uit angst voor de straf. De verbalisanten schreven dat Ina Post niet in staat was om het proces-verbaal van dit verhoor te ondertekenen omdat zij te emotioneel was.

In het daaropvolgende weekend van zaterdag en zondag 13 en 14 september werd zij niet verhoord. Op maandag 15 september herhaalde zij haar bekentenis. Zij vertelde nu meer gedetailleerd hoe zij de moord had gepleegd. Op dinsdag 16 september corrigeerde zij in een korte verklaring een paar foutjes in haar eerdere bekentenissen. Zij weigerde om het betreffende proces-verbaal te ondertekenen omdat – aldus de verbalisanten – zij verklaarde dat zij met de hele zaak niets meer te maken wilde hebben. Na 16 september 1986 heeft zij nooit opnieuw bekend en altijd volgehouden dat haar eerdere bekentenissen vals waren.

Dit is, kort samengevat, de inhoud van het dossier dat is voorgelegd aan de rechter. De rechters zagen geen reden om te twijfelen aan de juistheid van de bekentenissen van Ina Post. Een psychiater had verklaard dat zij niet geestelijk gestoord was. (Deze psychiater was overigens later wel een van de eersten die betwijfelden of de verhoren wel deugden.) De rechter-commissaris hoorde de twee verhoorders bij wie Ina Post voor het eerst had bekend. Zij verklaarden dat de bekentenis op een correcte manier was verkregen.

Het hof riep alle verhoorders op bij wie Ina Post had bekend. Een van die verhoorders verscheen niet, omdat hij met vakantie was. Met instemming van Ina Post en haar advocaat werd deze verhoorder niet opnieuw opgeroepen. De andere verhoorders verklaarden dat de verhoren correct waren verlopen en dat Ina Post spontaan had bekend. De advocaat bevestigde weliswaar dat de bekentenissen mogelijk vals waren, maar hij kwam daar pas mee in hoger beroep en bovendien

klonken zijn verklaringen hiervoor nogal vergezocht; zo zou Ina Post misschien wel bekend hebben uit ‘moreel masochisme’. Het hof geloofde daar niets van en veroordeelde Ina Post op grond van haar eigen bekentenissen.

Vraagtekens

In 1989, een jaar voordat Ina Post vrijkwam na twee derde van haar straf te hebben uitgezeten, verscheen een boek van Annie Bijnoord, getiteld *De zaak Ina Post*. Bijnoord probeerde daarin te reconstrueren hoe het mogelijk is dat Ina Post een moord had bekend die zij niet had gepleegd. Sindsdien is er, nu al bijna twintig jaar lang, steeds opnieuw geschreven over de bekentenissen van Ina Post. Allerlei auteurs hebben erop gewezen dat die bekentenissen niet deugen.

Er zijn nogal wat redenen om vraagtekens te plaatsen bij de juistheid van de veroordeling van Ina Post. Wij beperken ons hier tot punten in het dossier die destijds al twijfel hadden moeten wekken. Later, na de veroordeling, zijn daar nog nieuwe punten bij gekomen. Misschien kan men de rechter verwijten dat hij deze nieuwe punten indertijd niet al boven tafel heeft weten te krijgen. Maar in ieder geval mag van de rechter gevraagd worden dat hij zich verdiept in het dossier en nagaat of dat behoorlijk in elkaar zit.

In het dossier van de zaak tegen Ina Post zitten vreemde gaten. Geen van deze gaten is de rechter indertijd opgevallen. Ter verontschuldiging van de rechter moet daarbij misschien worden aangetekend dat ook de advocaat geen van deze punten heeft opgemerkt. Dat valt die advocaat te verwijten, maar dat zou een thema zijn voor een ander boek – voor een boek over slapende advocaten. Dit boek gaat over de rechter. En de Nederlandse rechter heeft de plicht om zelf te onderzoeken of de verdachte het hem ten laste gelegde wel of niet heeft gedaan.

De kern van de zaak tegen Ina Post wordt gevormd door haar bekentenissen. Het gaat daarbij om drie verklaringen: een eerste bekentenis op 11 september, een tweede, langere bekentenis op 15 september, en een korte verklaring met een paar correcties op 16 september. Alles bij elkaar beslaat de tekst in de desbetreffende processen-verbaal minder dan drieduizend woorden.¹ In die betrekkelijk geringe hoeveelheid tekst springen verschillende ongerijmdheden in het oog.

Zo verklaarde Ina Post uitvoerig over de pen waarmee ze de cheques had ingevuld die ze van het slachtoffer had gestolen. Ze legde uit dat ze dit had gedaan met een pen van het werk van haar man. Zij hadden thuis veel van die pennen. Ze vertelde hoe die pennen eruitzien: rode pennen die schrijven met blauwe inkt. De kwestie van de pen waarmee de cheques zijn ingevuld lijkt triviaal, maar is het niet. Als de inkt op de gestolen cheques identiek blijkt te zijn aan de inkt van zo'n pen, dan geeft dat steun aan de mededeling van Ina Post dat zij die cheques heeft ingevuld. Ina Post is ongetwijfeld gevraagd naar de pen met de gedachte dat er vervolgens inktonderzoek gedaan zou kunnen worden.

Van zulk inktonderzoek ontbreekt in het dossier ieder spoor. Waarom? Omdat het onderzoek niet gedaan is? Of omdat de uitslag van dat onderzoek de politie niet uitkwam en daarom buiten het dossier werd gehouden? Het juiste antwoord is nog eenvoudiger. Zulk onderzoek was niet nodig: de gestolen cheques zijn ingevuld met zwarte inkt en niet met blauwe inkt, zoals Ina Post had verklaard. Dat de advocaat, die moest werken met een zwart-witkopie van het dossier, dit niet heeft opgemerkt, valt te begrijpen. Maar de rechter had dit gewoon met eigen ogen kunnen zien in het originele dossier. Mogelijk heeft ook de rechter alleen met kopieën gewerkt; maar dan had hij naar de originelen moeten vragen. De politie moet zonder meer hebben gezien dat de kleur van de inkt niet klopte.

Er zitten in de bekentenissen van Ina Post meer dingen die

niet kloppen. En net als bij de kleur van de inkt waarmee de cheques zijn ingevuld, staat dit niet met zo veel woorden in het dossier, maar valt het daaruit wel zonder veel moeite af te leiden.

Neem het moordwapen. Ina Post verklaarde dat zij het slachtoffer had gewurgd met een stuk elektriciteits snoer. Zij vertelde ook wat zij na afloop met het snoer had gedaan. Ook naar dit detail zullen de verhoorders niet zonder reden hebben gevraagd. Als de verdachte kan vertellen waar het moordwapen is gebleven en het wordt vervolgens op de aangegeven plaats gevonden, dan is zoiets sterk bewijs. Want hoe zou een onschuldige verdachte kunnen weten waar het moordwapen zich bevindt? Ina Post verklaarde in haar eerste bekentenis dat zij het snoer had weggegooid in de buurt van de flat van het slachtoffer.

We mogen aannemen dat de politie vervolgens is gaan zoeken naar een stuk elektriciteits snoer in de omgeving van die flat. Van zo'n zoektocht wordt in het dossier hoegenaamd geen melding gemaakt. Omdat er niet gezocht is? Waarschijnlijk is dat die zoektocht niets heeft opgeleverd. Want in haar tweede bekentenis, een paar dagen later, vertelde Ina Post iets heel anders over wat ze met het snoer had gedaan.

Het feit dat de verhoorders het blijkbaar nuttig vonden om Ina Post opnieuw aan de tand te voelen over de vraag waar het moordwapen was gebleven, is eigenaardig. Want ook als een zoektocht bij de flat niets had opgeleverd, hoeft dat natuurlijk nog niet te betekenen dat het verhaal van Ina Post hierover onwaar was. Er waren toen sinds de moord bijna drie weken verstreken. In de tussentijd kon het snoer best door iemand anders zijn meegenomen. Maar de verhoorders twijfelden blijkbaar op dit punt aan de juistheid van de bekentenis. Anders valt nauwelijks te verklaren hoe het mogelijk is dat Ina Post hierover in haar tweede bekentenis een heel ander verhaal vertelde. Maar als de politie de inhoud van haar verklaringen blijkbaar niet vertrouwde, waarom zou men dan de kern

van die verklaringen wél kunnen vertrouwen?

In haar tweede bekentenis vertelde Ina Post dat ze het snoer mee naar huis had genomen, het had schoongemaakt, in een plastic zak gestopt en die plastic zak in de garage had verstoppt. Welnu, een zo gedetailleerde beschrijving van de vindplaats van het moordwapen leidt ongetwijfeld tot een zoektocht door de politie. En opnieuw ontbreekt van deze zoektocht in het dossier ieder spoor. Omdat er niet gezocht is? Of omdat het zoeken niets had opgeleverd? Een rechter die zoiets niet even navraagt bij de politie, verzaakt zijn plicht om het dossier te lezen en om daarbij even na te denken over de vraag hoe het politieonderzoek is verlopen.

Meer vraagtekens

Wie eenmaal oog begint te krijgen voor dit soort zwarte gaten in het dossier, ziet er al snel nog meer. Neem het volgende detail over de gestolen cheques. Er waren twee soorten cheques gestolen: kascheques en betaalcheques. Er waren elf betaalcheques geïnd, tien voor contant geld en met één cheque was voor ongeveer 34 gulden iets gekocht bij de Bijenkorf. Ina Post verklaarde in haar tweede bekentenis dat zij met deze cheque van ongeveer 34 gulden bestekbakjes had gekocht bij Vroom & Dreesmann. Dat klopt natuurlijk niet: de cheque was gebruikt bij de Bijenkorf. In haar derde en laatste verklaring corrigeerde Ina Post dit detail: zij vertelde dat zij niet meer wist wat zij voor die cheque van ongeveer 34 gulden bij de Bijenkorf had gekocht.

Wie goed kijkt in het dossier, kan zien waarom Ina Post dit detail corrigeerde. Op maandag 15 september, direct na de tweede bekentenis, heeft de politie huiszoeking gedaan. Op een bijbehorend formulier staat welke goederen daarbij in beslag zijn genomen. Eén woord is daarbij doorgehaald door er een reeks x'en overheen te typen. Met enige moeite valt nog

te zien wat daar gestaan heeft: bestekbakjes. De politie moet dus direct na de tweede bekentenis op zoek zijn gegaan naar de bestekbakjes die Ina Post met de gestolen cheque gekocht zei te hebben. Die bestekbakjes moet de politie ook gevonden hebben en dus genoteerd hebben op de lijst van in beslag te nemen goederen, om ze daar vervolgens weer vanaf te halen. Waarom? Omdat plakkertjes op de bestekbakjes uitwezen dat ze inderdaad bij Vroom & Dreesmann waren gekocht? Dat zou betekenen dat deze bakjes met zekerheid niet gekocht waren in de winkel waar de gestolen cheque was gebruikt. De rechter had toch eigenlijk even moeten vragen waarom die bestekbakjes eerst op de lijst met in beslag genomen goederen waren gezet en er vervolgens weer vanaf gehaald waren.

Al deze voorbeelden wijzen erop dat Ina Post in haar bekentenissen dingen heeft verteld die niet klopten. Hoe valt te verklaren dat de rechter dit allemaal niet heeft gezien en dat hij geloofde dat de kern van de bekentenissen wel degelijk klopte?

Misschien luidt het antwoord dat de rechter de bekentenissen van Ina Post overtuigend vond omdat er daderkennis in zat, dingen die een onschuldige verdachte onmogelijk kon weten. Sommige daderkennis, zoals de kleur van de inkt, blijkt weliswaar niet te kloppen, terwijl andere daderkennis, zoals de vraag waar het moordwapen is gebleven, onduidelijk blijft, maar er zit in haar bekentenissen ook daderkennis die wel degelijk klopt. Zij wist bijvoorbeeld van welke bank de betaalcheques afkomstig waren.

Hoe was Ina Post in staat om te vertellen van welke bank die betaalcheques afkomstig waren? Haar eigen antwoord luidde dat de verhoorders bleven aanhouden toen zij eenmaal had bekend dat zij de moord had gepleegd en ook de cheques had gestolen, en dat zij onder andere wilden weten van welke bank die betaalcheques waren. Ina Post zei dat zij ten slotte onder de aanhoudende druk van de verhoorders maar de naam van een willekeurige bank had genoemd. Daarop antwoordden

de verhoorders dat zij nog maar eens goed moest nadenken, waarop zij de naam van een andere bank noemde, en nog een, en nog een, tot zij de naam van de juiste bank noemde. Toen zeiden de verhoorders 'bingo' en noteerden in het proces-verbaal dat Ina Post verklaarde dat de betaalcheques van die laatstgenoemde bank afkomstig waren.

Hechte de rechter geen geloof aan dit verhaal van Ina Post omdat de verhoorders met klem verzekerden dat het verhoor beslist niet zo was gelopen? De werkelijkheid is nog een tikje triester. De psychiater die Ina Post heeft onderzocht, zat in de zaal toen zij aan de rechter vertelde op welke wijze de naam van de juiste bank in het proces-verbaal terecht was gekomen. De psychiater schrijft dat zo'n verhaal er zijns inziens op zijn minst toe zou moeten leiden dat de rechter de verhoorders eens flink aan de tand voelt. Het leidde bij de rechter echter, zo schrijft hij, tot geen enkele zichtbare reactie. Met dit verhaal van Ina Post werd niets gedaan.

En toch zitten er in het dossier sterke aanwijzingen die wel degelijk grond geven aan het vermoeden dat Ina Post in haar verklaringen door de verhoorders is gestuurd. Neem bijvoorbeeld de derde bekentenis, waarin zij verklaarde dat zij een van de gestolen betaalcheques had gebruikt om voor ongeveer 34 gulden iets te kopen bij de Bijenkorf, maar dat zij niet meer wist wat. Die verklaring, die ongetwijfeld het gevolg is van de teleurstellende speurtocht naar de bestekbakjes, is ook op zichzelf genomen eigenlijk heel vreemd. Hoe vaak zal het voorkomen dat je je nog wel herinnert voor welk bedrag je bij een bepaalde winkel iets gekocht hebt, maar dat je niet meer weet wat? Bijna nooit. Hoe kon dit dan wel gebeuren in de verklaring van Ina Post? Omdat het de stand van de kennis weergeeft niet van Ina Post, maar van de verhoorders. De verhoorders wisten dat een van de gestolen cheques gebruikt was om voor ongeveer 34 gulden iets te kopen bij de Bijenkorf; wat er voor dat bedrag was gekocht, wisten zij niet. Wat Ina Post vertelt, weerspiegelt niet de stand van kennis van een

eventuele dader, maar de stand van kennis van de politie.

Ook op een ander punt kun je zien hoe de inhoud van de verklaringen van Ina Post in werkelijkheid afkomstig moet zijn van de verhoorders. Dat betreft de tien betaalcheques die geïnd zijn voor contant geld. Op donderdag 11 september, kort voor de eerste bekentenis, had de politie de afschrijving van deze cheques gevonden op een bankafschrift in de brievenbus van het slachtoffer. De afschrijving zelf was gedateerd op 4 september. Tussen het innen van de cheques en de handmatige verwerking daarvan verliep indertijd een aantal dagen. De politie kon dus uitrekenen dat de cheques naar alle waarschijnlijkheid ergens in de week na de moord, die loopt van maandag 25 tot vrijdag 29 augustus, geïnd moesten zijn, en dat was dan ook precies wat Ina Post in haar eerste bekentenis verklaarde.

De volgende dag verrichtte de politie bankonderzoek en ontdekte toen dat deze betaalcheques al eerder waren geïnd, op de dag na de moord, op zaterdag 23 augustus. In haar tweede bekentenis verklaarde Ina Post dat zij de betaalcheques al op zaterdag 23 augustus had geïnd.

Hoe valt deze verschuiving in de verklaringen van Ina Post te begrijpen? In haar tweede bekentenis corrigeerde zij een fout in haar vorige verklaring. Misschien was zij in de eenzaamheid van haar cel al nadenkend tot de conclusie gekomen dat zij de betaalcheques al eerder had geïnd dan zij in haar vorige verklaring had gezegd. Erg waarschijnlijk is dat natuurlijk niet. Waarschijnlijker is dat Ina Post aanvankelijk precies de datering heeft genoemd die correspondeerde met wat de politie toen dacht te weten, en dat de politie er vervolgens voor heeft gezorgd dat deze verklaring werd bijgesteld nadat ontdekt was dat die datering niet helemaal klopte.

We weten dus zeker dat allerlei elementen in de verklaringen van Ina Post niet kloppen. En bovendien zijn er goede redenen om aan te nemen dat de verhoorders in staat zijn geweest om deze verklaringen te sturen. Maar als dat zo is, hoe

zeker weten we dan nog dat de kern van de verklaringen – dat zij de moord had gepleegd – wél klopt? Die vraag dringt zich des te meer op omdat het enige bewijs voor haar daderschap immers gevormd wordt door haar eigen bekentenissen.

Gebrekkige aandacht van de rechter

Alle opgesomde eigenaardigheden zijn op te merken door het dossier zorgvuldig te bestuderen. Dat heeft de rechter indertijd niet gedaan. Dat is een probleem. Niet alleen omdat je van een rechter op zijn minst zou mogen verwachten dat hij het dossier serieus bestudeert, maar ook omdat in een zaak als deze, waarbij de veroordeling duidelijk op gebrekkige aandacht van de rechter berust, geen herziening mogelijk is. Als de conclusie getrokken kan worden, louter en alleen op basis van het dossier waarop de verdachte is veroordeeld, dat er op basis van deze informatie niet veroordeeld had mogen worden, dan is herziening onmogelijk. Herziening is immers alleen mogelijk als er sprake is van een ‘novum’, een nieuw feit waarvan de rechter indertijd nog niet op de hoogte was en dat, als hij dat geweten had, waarschijnlijk tot een ander oordeel zou hebben geleid. De conclusie dat de rechter in deze zaak heeft zitten slapen, is weliswaar een welhaast feitelijke constatering, maar tegelijkertijd geen ‘feit’ dat door de Hoge Raad ooit als novum geaccepteerd wordt.

Het CEAS-onderzoek

En toch is er een grote kans dat de zaak van Ina Post binnenkort zal worden herzien. Dat is het gevolg van de CEAS, de Commissie Evaluatie Afgesloten Strafzaken, een commissie van het Openbaar Ministerie die in 2006 in het leven is geroepen als gevolg van de verontrusting die was ontstaan nadat

was gebleken dat de verkeerde persoon was veroordeeld in de Schiedammer parkmoord. De CEAS bekijkt in opdracht van het Openbaar Ministerie of er nog andere zaken zijn waarin politie en Openbaar Ministerie zulke grote fouten hebben gemaakt dat de rechter daardoor wellicht op het verkeerde been is gezet. De CEAS heeft onlangs gerapporteerd over de zaak van Ina Post. De conclusie luidt dat vooral de politie in die zaak grote fouten heeft gemaakt.

Misschien leidt deze conclusie ertoe dat de Hoge Raad herziening zal toestaan. Dit betekent overigens niet dat Ina Post dan waarschijnlijk alsnog zal worden vrijgesproken. De CEAS heeft in haar rapport veel nadruk gelegd op een detail in het dossier waarvoor tot dusver nooit enige aandacht is geweest. Iedereen heeft altijd verondersteld dat de moord rond halfzeven 's avonds moet zijn gepleegd, vanwege de geschiedenis met de telefoon die niet werd opgenomen. In het dossier zit een temperatuurmeting van het slachtoffer van enkele uren daarna. Als deze temperatuurmeting klopt, dan ligt het tijdstip van overlijden naar alle waarschijnlijkheid minstens enkele uren eerder. Als dat zo is, dan komt de zaak in een geheel ander licht te staan.

4 De Drontener Bosmoord

De commissie heeft tot doel om door middel van onderzoek na te gaan of zich in een specifieke strafzaak in de opsporing, vervolging en/of de presentatie van het bewijs ter terechtzitting ernstige manco's hebben voorgedaan *die een evenwichtige beoordeling van de feiten door de rechter in de weg hebben gestaan*. De nadruk ligt hierbij op het gecursiveerde laatste deel van de zin; het gaat niet zozeer om manco's op zich, maar om de vraag of hierdoor de rechter 'op het verkeerde been is gezet'.

Dat schreef de Commissie Evaluatie Afgesloten Strafzaken (CEAS) in een brief aan een van de melders van een rechterlijke dwaling.¹ De vraag die dus moet worden beantwoord voor de CEAS is of de politie, het Openbaar Ministerie en het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) – want ook over dat instituut gaat de CEAS – er zodanig een rommeltje van maakten dat een rechterlijke dwaling werd veroorzaakt. Als dit het criterium is, dan zou de CEAS snel moeten ingrijpen in de veroordeling van Henk H. voor moord op Pim Overzier. Op 28 maart 2002 werd het lijk van Pim Overzier gevonden in het Abbertbos bij Dronten. Hij was daar begraven nadat hij op 4 december 2001 vermist raakte. Let op die data, want die worden in het vervolg van ons verhaal belangrijk.

De zaak

De zaak wordt in de regel aangeduid met de naam Blind date-moord. Die naam zullen wij niet gebruiken, want die gaat er-

van uit dat het scenario van het Openbaar Ministerie juist is. Henk zou een zogenaamde blind date hebben geënceneerd om Pim naar de plek van de moord te lokken en dat deed hij omdat Pim zijn concurrent in de liefde was, meent het Openbaar Ministerie. Het Hof Arnhem achtte dit in 2004 ook be-
wezen. Wij zullen de naam 'Drontener Bosmoord' hanteren, naar de vindplaats van het lichaam van Pim. Die aanduiding is wat neutraler, maar ook weer niet helemaal. De naam geeft aan dat er sprake is van moord, maar dat is nu juist de vraag. 'Drontener Bos' verwijst naar het Abbertbos, een bos waar mannen zich ten tijde van de dood van Pim plachten op te houden voor het bedrijven van de herenliefde. En dat verwijst weer naar een van de alternatieve scenario's: Pim zou een geheime voorkeur voor de herenliefde hebben gehad en zou bij het bedrijven van bepaalde activiteiten in dat bos een natuurlijke dood zijn gestorven. De omstanders konden moeilijk de politie bellen, want dan zou hun geheim worden onthuld. En dus begroeven zij Pim in het bos. Inderdaad, zeggen voorstanders van dit scenario, blijkt uit de houding van Pims lichaam in het graf dat hij daar op een bijzonder respectvolle manier is neergelegd. Ondertussen weten we overigens niet of Pim homoseksueel was; de politie deed daar geen onderzoek naar. Hij had in ieder geval belangstelling voor vrouwen, maar ook bleek hij weinig succesvol in het opbouwen van langdurige relaties.

Hoe dat ook zij, Henk is in ieder geval voor de moord op Pim veroordeeld. Hij kreeg twintig jaar gevangenisstraf nadat het Openbaar Ministerie levenslang had geëist. De forse straf doet vermoeden dat het als een paal boven water staat dat Henk Pim werkelijk om het leven heeft gebracht. Er zijn echter nogal wat twijfels over deze veroordeling. Schrijver Jacob Vis schreef er een boek over en diende de zaak in bij de Commissie Evaluatie Afgesloten Strafzaken (CEAS).² Tegelijkertijd diende ook een van ons (Van Koppen) de zaak in, maar deze werd niet in behandeling genomen. Uit de afwijzings-

brief van de CEAS bleek dat de zaak ook al een jaar daarvoor, op 20 april 2006, anoniem was ingediend, 'mogelijk door een bij de zaak betrokken politiebeampte', meende de CEAS. Inmiddels is de zaak opnieuw aangemeld. Ditmaal door de Nijmeegse emeritus hoogleraar Ton Derksen³ en opnieuw door anonieme politiemensen, die Van Koppen aanwezen als hun *Stellvertreter*.

Henk zou Pim vermoord hebben omdat hij jaloers op hem was. Hij orkestreerde een blind date, overmeesterde hem en bracht zijn lichaam vervolgens naar het Abbertbos, droeg hem zo'n veertig meter het bos in en begroef hem daar. Er zijn inderdaad nogal veel aanwijzingen dat Pim een blind date had. Zo sprak hij er bijvoorbeeld over met vrienden. Maar of Henk zo'n date georganiseerd had en of dat iets met de moord te maken had, dat is de vraag. Dat alles heeft zich, volgens het Openbaar Ministerie, afgespeeld op de avond van 4 december 2001, in het pikkedonker derhalve. Tijdens een reconstructie op 9 januari 2008 bleek dat het overmeesteren van Pim voor Henk een nogal lastige opgave moet zijn geweest, evenals het dragen van het forse lijk over zo'n afstand door het bos, zeker als dat in het donker gebeurde. Het graven van een graf tussen de wortels van de bomen was, merkwaardigerwijs, een relatief gemakkelijke klus. Maar het dragen van het lichaam door het bos bleek vrijwel onmogelijk voor de getrainde judoka die assisteerde bij de reconstructie en zou voor Henk geheel onmogelijk moeten zijn. Henk is niet alleen klein en tenger, daar waar Pim groot en fors was. Henk was ook nog hartpatiënt en had rugklachten. En alles zou ook nog binnen twee uur tijd moeten zijn afgehandeld, van moord tot toegedekt graf. Het lijkt erop dat het plegen van het misdrijf voor Henk H. een fysieke onmogelijkheid was. Wij zullen de kwesties uit de reconstructie echter verder terzijde laten, maar wijzen erop dat politie, Openbaar Ministerie en rechters niet de moeite hebben genomen om een eenvoudige reconstructie uit te voeren. De reconstructie op 9 januari 2008 was georganiseerd door

mrs. G.J. Knoops en P. Acda, de huidige advocaten van Henk. Wij laten ook terzijde de wilde tot uiterst wilde verhalen die veroordeelde Henk vertelt om allerlei gebeurtenissen in de zaak te verklaren. Jacob Vis heeft in zijn reeds genoemde boek een serieuze analyse gemaakt van die verhalen. Dat maakt ze echter niet minder wild of ongeloofwaardig, temeer omdat ze vooral ondersteund worden door anonieme brieven, waarvan, per definitie, de afzender niet gecontroleerd en ondervraagd kan worden. Het lijkt geen boude veronderstelling dat het vertellen van al die rare verhalen niet gunstig is geweest voor de procespositie van Henk.

Wij richten ons in dit hoofdstuk op twee andere kwesties in deze zaak die op zichzelf genomen al voldoende hadden moeten zijn om de rechtbank Zutphen en het Hof Arnhem tot vrijspraak te doen besluiten, namelijk de constatering dat Pim vermoedelijk een natuurlijke dood is gestorven en dat de getuigen die de vermoedelijke dader beschreven zeker niet Henk hebben gezien. En er is nog de kwestie van een niet onbelangrijk proces-verbaal in deze zaak dat valselijk is opgemaakt. Dat laatste zou dan in ieder geval tot ontslag van rechtsvervolging hebben moeten leiden.

De gefantaseerde doodsoorzaak

Pim Overzier is vermoedelijk in de avond van 4 december 2001 gestorven. Zijn lichaam is pas eind maart 2002 gevonden. Het lichaam verkeerde toen in een gevorderde staat van ontbinding. De sectie werd op 29 maart 2002 verricht door dr. Rob Visser van het NFI. Hij rapporteerde op 29 mei 2002. Wij lezen in zijn rapport:

Bij sectie bleek het lichaam in staat van gevorderde ontbinding te verkeren; hierdoor waren eventueel aanwezige geringe afwijkingen of geringe letsels mogelijk niet meer waar-

neembaar. Voorafgaande aan de sectie werd het lichaam met een röntgenapparaat gescand; hierbij werden geen voor metaal (bijvoorbeeld kogels) verdachte schaduwen gezien. Er is bij sectie geen anatomische doodsoorzaak gebleken. Het is niet uitgesloten dat verstikking, door een of andere vorm van ademhalingbelemmering, het intreden van de dood heeft veroorzaakt. Alhoewel hiervoor geen specifieke positieve kenmerken aanwezig waren kunnen de sectiebevindingen hier toch bij passen.

Conclusie:

Bij [Pim] Overzier, oud 37 jaren, verkeerde het lichaam in staat van gevorderde ontbinding, waardoor geringe afwijkingen mogelijk niet waarneembaar waren. Een anatomische doodsoorzaak kon bij sectie niet worden aangewezen.

Dr. Visser stelde bij de sectie dus geen doodsoorzaak vast. Daarop kwam hij later terug. Op 18 november 2002 schreef hij namelijk een brief aan officier van justitie mr. L.T. Wemes. De brief is opgesteld naar aanleiding van vragen die tijdens een teamoverleg op 23 oktober 2002 werden gesteld. Welk team heeft overlegd en met wie hebben wij niet kunnen achterhalen, maar wij hebben wel een vermoeden. Als dit een overleg was van uitsluitend politie, Openbaar Ministerie en NFI, werpt dat een schaduw op de onafhankelijkheid van dr. Visser als getuige-deskundige. De advocaat van de verdachte was er in ieder geval niet bij. Sterker, dr. Visser heeft *en petit comité* ook nog overlegd met de officier van justitie en dat gaf hij schoorvoetend toe op de zitting. Volgend op de brief is dr. Visser ter terechtzitting bij het hof verhoord. Wat hij volgens het proces-verbaal in dat verhoor verklaarde verdient zorgvuldige bestudering:

Op vragen van de raadsman verklaart de getuige-deskundige, zakelijk weergegeven:

Slaan is een vorm van mechanisch geweld, geweld met een ding, een voorwerp. Ik heb eerder verklaard dat het mogelijk is dat Overzier is gewurgd, gestikt of levend begraven. U vraagt mij wat ik bedoel met mogelijk. Het is een man van 37 jaar die is overleden. Daar moet een oorzaak voor zijn. Dat kan op twee manieren, je kunt de oorzaak direct aanwijzen of door uitsluiting aantonen. Eerst is er röntgenonderzoek gedaan van het hele lichaam. De ontbinding was niet dusdanig dat ernstig mechanisch geweld, zoals schieten of steken met een mes, niet uitgesloten had kunnen worden. Om die reden hebben we mechanisch geweld kunnen uitsluiten. Een andere oorzaak van overlijden kan zijn een ziekelijke oorzaak. Dat is bij sectie niet vastgesteld. Op die leeftijd komt het meest in aanmerking als oorzaak van overlijden bijvoorbeeld een longembolie, een hersenbloeding of een hartziekte. De mate van ontbinding van het lichaam was niet dusdanig ernstig dat we dat niet hadden kunnen vaststellen. Er was geen aanwijzing om een ziekelijke hartafwijking als doodsoorzaak vast te stellen, er was geen longembolie, er was geen hersenbloeding of een hersenvliesbloeding. Als dat er was had het vastgesteld kunnen worden. Er had nog een andere ziekelijke afwijking kunnen zijn, daarvoor heb ik informatie gevraagd bij de huisarts. Hij heeft zich beroepen op zijn medisch beroepsgeheim. Ik heb daardoor geen inzage gehad in het dossier. Wel meldde de dokter dat er geen sprake was van ziekten waaraan Overzier zou kunnen overlijden.

Aantonend en uitsluitend, bij iemand van 37 jaar die is overleden, is verstikking een mogelijkheid. Verstikking kan vrij subtiel gebeuren, zodanig dat het bij een dergelijke vorm van ontbinding niet positief aangetoond kan worden. Met andere woorden, het wordt dan zo geformuleerd dat verstikking zeker een doodsoorzaak kan zijn door een of andere vorm van ademhalingbelemmering, maar dat hebben we dus niet kunnen vaststellen. De sectiebevindingen zijn verenigbaar met verstikking als doodsoorzaak *als dat uit andere bronnen zou blij-*

ken (cursivering toegevoegd; verklaring ter terechtzitting hof 7 november 2003, proces-verbaal, p. 5).

Dr. Visser maakt van het schatten van de doodsoorzaak een aftelrijm. Dat ziet er als volgt uit. Bij de sectie van het ontbonden lichaam is geen doodsoorzaak vastgesteld. Een aantal mogelijke oorzaken zou nog te zien moeten zijn aan het lichaam van Pim. Er is dus geen sprake van die doodsoorzaken: mechanisch geweld, schieten, steken, longembolie, een hersenbloeding of een hartziekte. Toch moet er een doodsoorzaak zijn bij een man die in een graf wordt aangetroffen. Dr. Visser gaat daarvoor te rade bij de huisarts van Pim. Die meldt dat hem geen ziekelijke afwijkingen bekend zijn. Dr. Visser acht verstikking dan 'een mogelijkheid', maar alleen als dat uit andere bron zou blijken. Quod non.

Of dit geheel voor de hand ligt, kan moeilijk worden vastgesteld. Als bij de sectie aanwijzingen zijn gevonden voor een doodsoorzaak, dan ligt hartfalen nog het meest voor de hand. Dr. Visser stelde verkleuring van de longen vast in combinatie met aanwezigheid van rode bloedcellen in de longblaasjes. Dat zou als een aanwijzing voor hartfalen en dus voor een waarschijnlijke natuurlijke dood kunnen worden gezien. Toch koos dr. Visser niet voor die mogelijkheid, maar opperde vooral de mogelijkheid van verstikking. Let wel: hij beschreef dat als een mogelijkheid, maar hij wilde die alleen serieus overwegen als dit wordt gesteund door gegevens uit andere bronnen. Die zijn er niet. En zodoende fantaseerde het hof er vervolgens op los. De mogelijkheid van dr. Visser wordt vrijwel een zekerheid. Sterker, het hof schrijft in het arrest: '[...] en dat de kans dat er sprake is van een natuurlijke dood, klein is' (p. 4). Wij hebben niet kunnen vinden dat dr. Visser dat ergens heeft gezegd. Maar het hof gaat verder. Het houdt zelfs de mogelijkheid open dat Pim levend is begraven. Daarvoor is geen enkele aanwijzing, zoals ingeademde aarde, maar kennelijk was het hof in zijn fantasieën niet meer te stuiten.

Er is met de verklaring van dr. Visser nog een ander probleem. Volgens dr. Visser informeerde de huisarts van Pim hem als volgt: ‘Wel meldde de dokter dat er geen sprake was van ziekten waaraan Overzier zou kunnen overlijden.’ Dat is niet een juiste mededeling. De huisarts van Overzier schreef op 1 november 2002 namelijk het volgende:

U vraagt mij of het mij bekend is dat patiënt ziekelijke afwijkingen had, die ten aanzien van de oorzaak van het intreden van de dood van betekenis geweest zouden kunnen zijn?

Antwoord:

Bij mijn weten had patiënt geen ziekelijke afwijkingen van betekenis; er was voor mij geen aanwijzing in de voorgeschiedenis als reden om aan te nemen dat hij een hoger risico op overlijden zou hebben.

De huisarts schreef dus niet dat Pim geen ziekten had waaraan hij zou kunnen overlijden, hij schreef dat *bij zijn weten* Pim geen ziekelijke afwijkingen van betekenis had. Dat is een verhaal dat op twee punten aanzienlijk zwakker is dan door dr. Visser is geformuleerd.

Die zwakkere formulering ontnemt de logica aan de verklaring van dr. Visser. Een aantal doodsoorzaken kan dr. Visser uitsluiten, maar voor het uitsluiten van een ziekelijke afwijking moet hij wel gebruikmaken van de verklaring van de huisarts van Pim. De huisarts weigerde echter zijn medische dossier af te staan, ook aan dr. Visser. Dr. Visser moet het uitsluitend doen met de zojuist geciteerde passage uit de aan hem gerichte brief van de huisarts. Het kernprobleem met deze mededeling is de zinsnede ‘Bij mijn weten [...]’. Kort geformuleerd: als Pim een kerngezonde man was, dan zag hij zijn huisarts nooit en stelt ‘het weten’ van de huisarts niets voor; ‘het weten’ van de huisarts stelt alleen iets voor als hij Pim met enige regelmaat grondig onderzocht. Maar in dat

laatste geval is er alle reden om aan te nemen dat Pim wel een ziekelijke natuur had. Wat kwam hij anders bij zijn huisarts doen? Deze mogelijkheden gecombineerd maken de mededeling van de huisarts tot een lege of een intern tegenstrijdige; de lezer mag zelf kiezen. Daarom ontbreekt de logica aan de verklaring van dr. Visser.

Voorts zijn er gegevens die erop wijzen dat de huisarts wel degelijk iets is ontgaan. Tijdens een tennisevakantie in Tunesië enige jaren eerder is Pim zonder duidelijke oorzaak ten val gekomen. Zijn tennislerares Ellen – haar verklaring is door de politie opgenomen in de map niet-relevante getuigen – zei dat Overzier als gevolg van die val een schedelbreuk opliep. Pims vriend Peter – die eveneens in de map niet-relevante getuigen is terechtgekomen – verklaarde hetzelfde. Hij meldde ook dat Pim niet met het vliegtuig naar huis terug mocht. Ook andere getuigen, zoals zijn vriend Bart en Pims zus, hebben hierover verteld.

En dus deed zich in de zaak tegen Henk H. in grote lijnen het volgende voor. Als uit de sectie een doodsoorzaak kan worden afgeleid, wijzen de gegevens op hartproblemen. Als we getuigenverklaringen over de ziektegeschiedenis van Pim serieus nemen, zijn hartproblemen een reële mogelijkheid als verklaring waarom Pim plotseling bewusteloos raakte in Tunesië. Ondertussen wordt een sectie zonder resultaat gekauwd en herkauwd totdat het hof denkt dat de kans op een natuurlijke dood zeer klein is en dus een moord zeer waarschijnlijk. Nog erger: misschien is hij wel levend begraven, fantaseert het hof met steun van het NFI. Bij zo'n fantasie past zeker een straf van twintig jaar.

Het valse proces-verbaal

Een belangrijke handicap van het onderzoek van dr. Visser was de verre gaande staat van ontbinding waarin het lijk ver-

keerde toen het op 28 maart 2002 werd gevonden. Het had toen ook al liefst 115 dagen in de grond gelegen. Het wrange is dat het lichaam van Pim Overzier veel eerder gevonden had kunnen worden als de politie van Dronten haar werk maar had gedaan. En dat was niet alleen bevorderlijk voor de kwaliteit van de postmortale sectie geweest, maar had bovendien Pims familie minder lang in onzekerheid gehouden.

Op 9 januari 2002 vroomde het zodanig dat de vaart langs het Abbertbos bevroren was. De tienjarige Jurjan R. en zijn vriendje speelden daar. Dat deden zij wel vaker, want Jurjan woont daar vlakbij. Zij zagen in de vaart een jas liggen die was vastgevroren in het ijs. Met moeite trokken zij de jas los. Daarin vonden zij een gsm. Jurjan wilde die graag hebben en vroeg zijn moeder of hij hem mocht houden. Nee, natuurlijk niet, meende moeder. Wie laat er nu midden in de winter een jas, met gsm, met autosleutels en met een flesje aftershave in het bos achter? Er moest iets ernstigs aan de hand zijn. De volgende dag leverde Jurjans vader de spullen af bij de politie in Dronten. In een proces-verbaal van verbalisant Van M. staat dat hij met zijn collega, brigadier M., de volgende dag ter plaatse is gaan kijken en zich heeft laten aanwijzen waar de jas is gevonden. Dit proces-verbaal is van belang, want het staat bij de bewijsmiddelen in de uitwerking van de bewijsmiddelen door het hof.

In werkelijkheid lijkt de zaak toch iets anders in elkaar te steken. De politie deed namelijk na het inleveren van de spullen door Jurjans vader helemaal niets. Althans niets, totdat op 24 maart 2002 een van de politiemensen uit Dronten naar het televisieprogramma *Opsporing Verzocht* zat te kijken. Daarin werd aandacht besteed aan de vermissing van Pim Overzier en werd een kopie getoond van de jas die Pim bij zijn verdwijning aanhad. O jee, dacht de politiemans: die jas hebben wij in de kast liggen, want de ingeleverde spullen lagen sinds 10 januari onaangeroerd in de kast met gevonden voorwerpen.

Dat de zaak anders lag, had men ook al aan het proces-ver-

baal van Van M. kunnen zien. Daaraan vallen drie zaken op. Ten eerste is het proces-verbaal, ongebruikelijk, slechts opgemaakt door een van de verbalisanten, namelijk Van M., en niet door beiden, Van M. en M. gezamenlijk. Ten tweede blijkt uit het proces-verbaal niet dat men verder ook maar iets ter plaatse heeft gedaan, bijvoorbeeld met de gsm die direct herleidbaar was naar de vermiste Pim Overzier. Ook heeft men nagelaten contact op te nemen met de politie in Apeldoorn, waar Pim vandaan kwam. Toch staat er bij 10 januari geschreven: 'Uit nader onderzoek met betrekking tot de gsm-telefoon bleek dat het Imei-nummer was: 330091534520606.'⁴ Als dat werkelijk was vastgesteld op 10 januari 2002, had men direct de jas en gsm aan de vermiste Overzier gekoppeld en zonder veel moeite op die dag zijn graf dicht bij de vindplaats van de jas en de gsm gevonden. En ten derde dateert het proces-verbaal van wel zéér laat: 25 maart 2002.

Dat het proces-verbaal van Van M. vermoedelijk vals is, blijkt ook uit de verklaringen van de familie van Jurjan die op 25 augustus 2006 zijn opgenomen door onderzoekers Paalman en De Roy van Zuydewijn van PD Rechercheadvies in Rijssen. In hun verhaal staat onder andere het volgende:

Door de moeder van Jurjan werd ons medegedeeld dat zij op 9 januari 2002 de politie in Dronten had gebeld over het vinden van de spullen. De vader van Jurjan deelde ons mede dat hij de jas en de spullen de dag nadat Jurjan deze had gevonden, naar het politiebureau in Dronten had gebracht, waar het in ontvangst werd genomen door een agente met blond haar. Hij had nog tegen die agente gezegd dat de gevonden jas en spullen misschien wel te maken hadden met de verdwijning van een meisje in die tijd te Elburg.

De familie had nadien niets meer van de politie gehoord, totdat eind maart 2002 twee agenten kwamen en Jurjan vroegen om de plek aan te wijzen waar hij de jas had gevonden. De familie [van Jurjan] vond het heel vreemd dat zij al die tijd niets van de

politie had gehoord, want een jas, telefoon en sleutels, welke op zo'n plek midden in de winter worden gevonden, vonden zij erg vreemd en verdacht. [...] Tevens deelde de [vader] mede dat toen Jurjan met de agenten was meegegaan, zijn buurman op dat moment bietenzaad zaaide op zijn akker en dat hij er daarom zeker van was dat het toen eind maart 2002 was.

Bij de reconstructie op 9 januari 2008 herhaalden Jurjan en zijn moeder dit verhaal en vertelden nog iets wat wijst op de authenticiteit van hun herinnering: moeder was eind maart boos geworden op de twee rechercheurs die toen kwamen opdagen omdat zij al die tijd niets van de politie had gehoord.

Al dit gedoe met dit proces-verbaal is van belang omdat men het lichaam van Pim stellig een maand na zijn dood had gevonden, als de Drontener politie gewoon haar werk had gedaan. Het lichaam van Pim heeft nu niet tot 10 januari slechts 38 dagen in relatieve koelte begraven gelegen (een gemiddelde temperatuur van 1,5°C; gemiddeld dagmaximum 4,4°C), maar nog eens een extra 77 dagen bij een gemiddelde temperatuur van 6,9°C (gemiddeld dagmaximum 10,2°C).⁵

De CEAS werd gewezen op de kwestie van dit proces-verbaal. De commissie verzocht de hoofdofficier van justitie dit uit te zoeken en deze op zijn beurt meldde dat er niks aan de hand was. Een rechercheur is te rade gegaan in de schriftelijke stukken en digitale bestanden van de politie Flevoland. Voor zo'n onderzoek hoef je de deur niet uit. En hij kwam met zijn oppervlakkige onderzoek⁶ tot de conclusie dat het proces-verbaal niet vals is. De rechercheur heeft uitsluitend het volgende gedaan. Hij vond een dump op een cd van de computergegevens van de politie (het zogenaamde Xpol-systeem) die kennelijk is gemaakt op 14 januari 2002. En hij vergeleek dat met hetgeen er op het moment van zijn onderzoek nog in de politiecomputer stond. Hij schrijft dat de teksten identiek zijn (zonder overigens die teksten geheel weer te geven), op één punt na: volgens het computersysteem ging men op

13 januari (een zondag) naar de plek waar het lichaam was gevonden en volgens de gegevens op de cd gebeurde dit op donderdag 10 januari. Hé, moet men zich dan afvragen: hoe kan het dat in twee teksten die identiek moeten zijn, toch verschillende data staan? Met welke van de twee is geknoeid, of misschien wel met beide? Nee, hoor, vindt de rechercheur. Ze zijn gewoon beide juist. ‘Gezien bovenstaande lijkt het zeer aannemelijk, dat de politieagenten van Dronten op 10 of 13 januari 2002 met Jurjan [R.] naar de vindplaats zijn gegaan,’ schrijft hij doodgemoedereerd. Wie heeft lopen knoeien en waarom, zouden wij eigenlijk willen weten. En waarom was dit alles zo belangrijk dat het nu, na zes jaar, nog steeds belangrijk genoeg is voor een *cover-up*?

Er zijn voldoende aanwijzingen dat men niet ter plaatse is gegaan en dat men daarover een vals proces-verbaal heeft opgemaakt. Een belangrijk argument is dat er geen reden bedacht kan worden waarom de familie van Jurjan of Jurjan zelf over deze kwestie onwaarheid zou willen spreken. De aanwijzingen daarvoor worden door de onderzoekende Flevolandse rechercheur, de hoofdofficier van justitie in Zutphen en de CEAS genegeerd. Dat mag misschien nog de meeste verbazing wekken. Zelfs als men ter plekke is gegaan, dienen vragen gesteld te worden. Midden in de winter vindt men een jas met gsm en sleutels. Mensen laten dat soort dingen in de vrieskou niet zomaar achter. Er was dus alle reden voor nader onderzoek en aanknopingspunten waren er volop: het Imeinumnummer, het telefoonnummer en de Mazda-sleutel. De politie beweert nu dat men wel degelijk ter plaatse is geweest – op 13 of 10 januari weliswaar. Als men ter plaatse is gegaan, laat het optreden van de politie een hoge graad van incompetentie zien. Wij vragen ons in gemoede af: is dit wellicht niet erger dan het opmaken van een vals proces-verbaal?

Foute herkenningen

De tweede kwestie die wij over de dood van Pim Overzier aan de orde stellen, wordt gevormd door de verklaringen van twee getuigen die cruciaal genoemd kunnen worden. Ter herinnering: Henk H. is toegedicht dat hij Pim meelokte onder het mom van een blind date. De afspraak daarvoor werd gemaakt op de avond van 3 december 2001 en wel telefonisch, weten we van vrienden van Pim. Met behulp van de telefoonmaatschappij weten we ook waarvandaan naar Pim is gebeld: vanuit een telefooncel bij het station Ede-Wageningen, toepaselijk genoeg gelegen aan de Telefoonweg. Het was een lang gesprek dat even voor kwart voor acht die avond begon en liefst 19 minuten en 3 seconden duurde. Direct daarna is een gesprek gevoerd naar Schotland en wij weten ook wie naar Schotland vanuit die cel belde: de Schot William C., die naar zijn ex-vrouw Elliot en zijn kinderen belde, zoals hij tweemaal per week gewend was te doen. Toen hij begin april 2002, dus vier maanden later, werd verhoord, kon hij zich herinneren dat hij in december een keer erg lang moest wachten. Hij had zelfs de deur opengetrokken om de beller voor hem tot haast te manen. William had inderdaad haast: hij wilde bellen voordat zijn ex-vrouw om 20:00 uur van huis zou gaan. Maar belangrijker is dat hij lang naar de beller voor hem heeft kunnen kijken en een signalement van hem gaf:

Een man, tussen de 35 en 40 jaar oud, lengte 1,70 mtr, kort donker haar, normaal postuur, donkere kleding, donkere jeans, geen bril, mogelijk stoppelbaard, donkere bruine huidskleur. Volgens mij is het mogelijk een Marokkaan.

Dat signalement kan onmogelijk slaan op de 57-jarige H. Toch gaat het hof ervan uit dat Henk H. het telefoongesprek met Overzier voerde. De getuige William wordt gewoon genegeerd in het arrest.

De tweede cruciale getuige was Annelies S. Zij passeerde in de avond van 4 december 2001 het Abbertbos met in haar auto haar drie kinderen. Aan de rand van het bos was een Volvo vastgeraakt in de modderige berm. De kinderen hadden het over een donkerblauwe auto, terwijl de Volvo van Henk H. zwart was. Niettemin denkt de politie dat Annelies Henk met zijn Volvo tegenkwam. Dat zij daarbij de kleur van de auto niet beslissend vindt, is vermoedelijk terecht. Bij avondlicht haal je gemakkelijk donkerblauw en zwart door elkaar.

Wat wel beslissend zou moeten zijn, is het signalement dat Annelies gaf van de bestuurder van die Volvo. Het signalement door Annelies luidt volgens het proces-verbaal:

Die man zag er als volgt uit: lengte ongeveer 1,75 tot 1,80 meter, leeftijd ongeveer 45 jaar, slank postuur, tanig sportersgezicht (afgetraind), donker haar met een soort regenpetje of iets dergelijks (donker van kleur). Het haar kwam net onder dat petje vandaan. Geen baard, snor of bril. Mogelijk bruine ogen.

Opnieuw kan dit signalement niet slaan op Henk H. Hij is zichtbaar ouder dan 45 jaar, zijn haar is beslist niet donker, en zijn gezicht ziet er niet afgetraind uit. Maar het hof gaat ervan uit dat Annelies wel degelijk Henk H. zag. Daarmee negeert het hof niet alleen een rapport van een van ons⁷, maar ook de kennis over getuigenconfrontaties die zo langzamerhand toch gemeengoed zou moeten zijn onder strafrechters.⁸

Er werd een set van tien foto's gemaakt, niet, zoals zou moeten, op grond van de signalementen van de getuigen, maar op grond van het uiterlijk van Henk H. Het moet verrassend zijn geweest voor William en voor Annelies dat zij een rij mensen te zien kregen van wie niemand voldeed aan het signalement dat zij eerder gaven. William zei dat hij niemand herkende bij zijn confrontatie op 4 april 2002. Annelies had meer te vertellen toen zij op 16 juli 2002 aan de confrontatie

deelnam. Maar die confrontatie zat vol fouten. De eerste fout was dat de getuige er niet op is gewezen dat er slechts één persoon mag worden aangewezen. De bedoeling van de introductie van een groot aantal figuranten is juist om de gokkans zo laag mogelijk te houden. Dit doel wordt doorkruist als de getuige meerdere personen mag aanwijzen. Bij twee keuzes wordt de gokkans al 20 procent, hetgeen gevaarlijk hoog is voor een bewijsmiddel waaraan een groot gewicht wordt toegekend. De algemene regel is: slechts één persoon aanwijzen. Wordt toch een tweede persoon aangewezen, dan dient die tweede aanwijzing genegeerd te worden. Maar Annelies wees twee mensen aan. Dat gebeurde op een uiterst merkwaardige wijze. In het proces-verbaal van de betrokken verbalisant staat:

De getuige verklaarde: ‘U vraagt mij of er in de getoonde fotoselectie zich de persoon bevond die ik heb gezien tijdens het gebeurde waarover ik eerder een verklaring heb afgelegd. Dat is foto nr. 4. Ik herken deze persoon aan de vorm van het gezicht en de stand van de ogen. U vraagt mij of ik nog iets wil verklaren dat van belang kan zijn. Dat is foto nr. 5. Deze foto toont veel gelijkenis met foto nr. 4. Over het haar kan ik niets zeggen, want hij had iets op zijn hoofd.’

Hier gebeurt iets wat uiterst merkwaardig en ongebruikelijk is. Het komt wel vaker voor dat getuigen uit zichzelf meerdere foto’s aanwijzen. Dat komt omdat de goede instructie niet is gegeven of omdat zij in hun zenuwen voor de confrontatie niet al die instructies hebben onthouden die zij op papier te lezen kregen. Maar hier stuurt de verbalisant aan op een tweede aanwijzing: ‘U vraagt mij of ik nog iets wil verklaren dat van belang kan zijn,’ wordt gevraagd. En Annelies begrijpt precies wat er wordt bedoeld: ‘Dat is foto nr. 5.’ Wij kunnen maar één enkele reden bedenken waarom de verbalisant deze merkwaardige vraag stelde, namelijk omdat zij wist dat An-

nelies de verkeerde persoon had aangewezen. Foto 5 was namelijk van Henk H. Dit vormt een schending van de dubbelblindregel: noch de getuige, noch degene die de getuige begeleidt, mag weten welke foto van de verdachte is.⁹ We weten met zekerheid dat de dubbelblindregel werd geschonden, omdat rechter-commissaris mr. W.L.F. Prisse bij de confrontatie aanwezig was. Hij schreef ook op 24 januari 2003 nog een curieuze brief aan de advocaat van Henk H.:

Geachte heer Van Voorthuizen,

U vroeg mij of ik mij kon herinneren dat de getuige [Annelies S.] bij gelegenheid van het verhoor op 16 juli 2002 na afloop van de fotoconfrontatie zou hebben gezegd dat foto 4 voor 90 procent zeker de verdachte voorstelde en foto 5 voor 10 procent.

Mijn antwoord was en is dat ik de nummers van de foto's niet meer zou weten, maar wel dat de getuige gezegd heeft dat de één het voor 90 procent was en de ander voor 10 procent.

Ik meen te weten dat ik de getuige destijds heb gevraagd wat haar bevindingen waren; ik weet dat niet zeker. Het kan zijn dat zij spontaan met haar mededelingen kwam.

En ook de resultaten van deze merkwaardige manoeuvres doen niets af aan het feit dat het hof de verklaringen van Annelies S. zonder enig bezwaar gebruikte voor het bewijs.

De CEAS

En zo werd Henk H. veroordeeld voor moord op Pim Overzier, terwijl Pim evengoed een natuurlijke dood kan zijn gestorven en de getuigen die de vermoedelijke dader zagen geheel iemand anders beschrijven. Dat deed het hof nadat het Openbaar Ministerie resultaten presenteerde van een in menig opzicht vreemd opsporingsonderzoek. Men zou verwachten

dat deze zaak bij uitstek voldoet aan de criteria die de CEAS zelf geeft en waarmee wij dit hoofdstuk begonnen: dat zich in deze strafzaak in de opsporing, vervolging en/of de presentatie van het bewijs ter terechtzitting ernstige manco's hebben voorgedaan die een evenwichtige beoordeling van de feiten door de rechter in de weg hebben gestaan. Dat criterium mag de CEAS met de mond belijden, de praktijk is anders. Zelfs in deze zaak, waarin de rechters met broddelbewijs ertoe verleid zijn Henk H. te veroordelen, ziet de CEAS geen reden om actie te ondernemen. De commissie schrijft aan de indieners van de zaak:

De meeste van bovenbeschreven punten zijn door de verdediging al naar voren gebracht en uitgebreid tijdens de zittingen van de verschillende instanties besproken en gemotiveerd afgewezen. Alleen het laatste hierboven genoemde punt is nieuw; de jongen die de jas gevonden heeft, heeft pas onlangs tegen particuliere rechercheurs verteld dat de politie pas in maart aan hem gevraagd heeft waar hij precies de jas gevonden had.

De CEAS omschrijft hier precies wat een novum is: er moet een nieuw feit zijn dat de rechter niet eerder wist of had kunnen weten. En alleen bij een novum komt de CEAS in actie. Dat moge dan een geheel nieuw criterium voor het accepteren van een zaak zijn, het maakt de CEAS ook overbodig. Want met een stevig novum gaat men direct naar de Hoge Raad. Probeert de CEAS te bereiken dat er zo weinig mogelijk zaken worden ingediend, zodat de voorzitter (Buruma) nog harder in de media kan roepen dat er niks aan de hand is, want er komen maar geen zaken binnen? Eens te meer blijkt weer dat een herzieningsorgaan geleid door juristen die deel uitmaken van de club een ongewenste constructie is.

5 De zaak-Van Gijn'

De zaak-Van Gijn is door een van ons eerder beschreven onder de titel 'Nachtmerrie op zaal'.² Die titel had een dubbele betekenis. De zaak ging letterlijk over een nachtmerrie van een patiëntje, slapend in de zaal van een ziekenhuis. Maar de titel verwees ook naar het nachtmerrieachtige karakter van de situatie waarin een verdachte plotseling terecht kan komen en waarin geen enkele vorm van logica meer geldig lijkt, behalve de absurde logica van in zwart gehulde figuren, waartegen geen beroep mogelijk is. De zaak lijkt om een klein incident te gaan en zal in de publieke beleving niet het formaat hebben als de Eper incestaffaire of de Schiedammer parkmoord. Maar die schijn is bedrieglijk: het gaat in deze zaak om de ongecontroleerde macht van slecht opgeleide rechters die worden gedekt door een organisatie die de gelederen op een efficiënte manier gesloten houdt.

De beschuldiging van seksueel misbruik

In de zaak-Van Gijn werd een orthopedisch chirurg ervan beschuldigd dat hij 's nachts op zaal jonge patiëntjes onzedelijk had betast. De aard van de beschuldiging is van wezenlijk belang, omdat het er wel op lijkt dat in ons land voor seksueel misbruik andere bewijsnormen gelden dan voor bijvoorbeeld afpersing of moord. Daarvoor zijn twee redenen te bedenken. De eerste reden is dat beschuldigingen van seksueel misbruik lange tijd niet werden geloofd en dus ook niet serieus onderzocht. Dit veranderde toen het probleem onderdeel ging uit-

maken van een brede emancipatiebeweging, en de onwil van justitie ineens een politieke dimensie kreeg. Zoals niet ongebruikelijk is, veranderde de slinger van richting. Politie en justitie werden plotseling uitermate alert bij de beschuldiging van seksueel misbruik. Aangevers en aangeefsters kregen het voordeel van de twijfel dat rechtens in eerste instantie aan verdachten toekomt, en de eisen aan de degelijkheid van bewijsconstructies werden met goedkeuring van de Hoge Raad tot een minimum teruggebracht. Een treffend voorbeeld daarvan is een zaak besproken door Van Bavel & Verbunt (1990)³, waarin een jonge vrouw haar vader van seksueel misbruik beschuldigde. De vader ontkende. Het enige bewijs bestond uit de aangifte, en volgens de *unus testis*-regel, die hieronder wordt besproken, is één getuige niet voldoende voor een veroordeling. Uit het dossier bleek verder dat de aangeefster geen maagd meer was; dat hoefde geen verbazing te wekken, want zij had een tijd met een vriend samengewoond. Op de zitting gaf de vader toe dat hij wel eens alleen met zijn dochter in huis was geweest. De rechter besloot dat deze twee extra gegevens voldoende aanvullend bewijs voor misbruik opleverden. Welbeschouwd bewijzen deze twee 'feiten' natuurlijk niets, maar de Hoge Raad oordeelde dat het bewijs bestond uit een getuigenverklaring, een verklaring van een deskundige én een verklaring van de verdachte zelf; bij elkaar meer dan genoeg voor een veroordeling, zodat er juridisch niets op viel aan te merken. Het gaat bij cassatie immers alleen om de vorm en niet om de inhoud. Dat precies dezelfde leden van de Hoge Raad ook over herzieningen beslissen, en dus over de inhoud, bracht ze niet op het idee om zich toch zorgen te maken over de minimale eisen die aan het bewijs van seksueel misbruik worden gesteld.

De *unus testis*-regel en de *unus suspectus*-regel

De tweede reden voor het aanpassen van de bewijsnormen in misbruikzaken is dat seksueel misbruik vaak zo moeilijk te bewijzen is. Naast de aangifte zijn er meestal maar weinig bewijsmiddelen denkbaar. Daders zijn in zulke zaken notoire ontkenners, fysieke sporen ontbreken veelal, en er zijn zelden getuigen. De aangifte alleen vormt geen voldoende bewijs, omdat artikel 342 lid 3 van het Wetboek van Strafvordering bepaalt: 'Het bewijs dat de verdachte het ten laste gelegde feit heeft begaan, kan door den rechter niet uitsluitend worden aangenomen op de verklaring van één getuige.' Het gebruik van 'den' geeft aan dat het om een oude bepaling gaat, en dat is ook zo. De bepaling stamt uit het einde van de Middeleeuwen, toen de tortuur werd afgeschaft. In het vakjargon heet dit de *unus testis*-regel, naar het Latijnse adagium *unus testis nullus testis*, oftewel: één getuige is geen getuige. Het Openbaar Ministerie moet naast de aangifte dus zoeken naar steunbewijs en heeft daar in het verleden allerlei oplossingen voor bedacht. Een van die oplossingen is om een deskundige, bijvoorbeeld een psychotherapeut die de aangever of aangeefster heeft behandeld, te laten verklaren dat de aangifte op waarheid berust. Hoe de deskundige dat kan weten is een raadsel, maar de procedure is wel algemeen aanvaard. In de zaak-Van Gijn werd het bewijsprobleem althans voor de rechtbank gemakkelijk opgelost doordat er twee getuigen waren die beiden verklaarden dat zij door de verdachte waren betast. En twee getuigen is meer dan één; tenminste, als de twee verklaringen onafhankelijk van elkaar tot stand zijn gekomen. Het moet natuurlijk niet zo zijn dat de ene getuige alleen maar de ander napraat, of nog erger, dat de twee getuigen het gehele verhaal in samenspraak hebben geconstrueerd. Dat vermoeden bestond nu juist wel in de zaak-Van Gijn.

Er is in misbruikzaken ook sprake van een soort omgekeerde *unus testis*-regel. De verdachte die wordt beschuldigd

van een misdrijf waar verder niemand bij aanwezig was, is een gemakkelijke prooi doordat hij nu eenmaal niemand kan aanvoeren die op grond van eigen waarneming onder ede kan verklaren dat de beschuldiging vals is. Eén verdachte is voor het Openbaar Ministerie de mooiste verdachte, zou men kunnen zeggen: *unus suspectus optimus suspectus*. De arts die helemaal in zijn eentje 's nachts een vrouwelijke patiënt behandelt, heeft geen enkel verweer als hij daarna van misbruik wordt beschuldigd. Artsen, docenten, jeugdleiders, sporttrainers, en ook ouders, zoals blijkt uit de genoemde publicatie van Van Bavel en Verbunt, gaan langs een strafrechtelijke afgrond wanneer zij zich alleen in zulke situaties begeven. Een arts kan na de zaak-Van Gijn niet meer veilig alleen zijn met een patiënt. Absurd, maar zonder herziening van deze zaak maar al te waar.

De zaak

Marcelle Konijn, een meisje van twaalf jaar oud, valt 's avonds bij het turnen uit de ringen en breekt haar pols. Om halftien is zij in het ziekenhuis, om halfelf is zij onder volledige narcose geopereerd door dokter Van Gijn, en door hem persoonlijk met bed en al naar zaal gebracht. Om halftwaalf 's nachts komt dokter Van Gijn op zaal controleren of het gips niet te strak zit. Dit is een onderdeel van het protocol en kan zeker niet overgeslagen worden. Hij gaat alleen naar de zaal, en voert zijn controle uit door te checken of Marcelle nog wel gevoel in haar vingers heeft. Dat is niet zo eenvoudig, want de narcose werkt nog behoorlijk na. Maar na enig aandringen reageert Marcelle toch, en alles lijkt in orde te zijn. Enkele minuten later drukt de vijftienjarige Lilly Pleinaerts, die op dezelfde zaal ligt, op de alarmknop. Er is een enge man op de zaal geweest die haar benen aangeraakt zou hebben. De toegesnelde verpleegkundige zegt dat ze vast een akelige droom heeft gehad en dat zij maar gauw moet gaan slapen.

Al snel belt Lilly opnieuw: de enge man was er weer en was weggeslopen toen zij alarm sloeg. Vanaf hier escaleert de geschiedenis. Marcelle ontwaakt zo'n beetje uit haar narcose en zegt dat zij ook een enge man heeft gezien. Marcelle en Lilly raken in het schemerduister aan de praat. Een paar uur later is het verhaal drastisch van karakter veranderd. Nu was het een enge man die de meisjes onzedelijk betastte. De twee weten ook wie die enge man was: de vader van Ben, een jongetje dat op dezelfde zaal ligt. De verpleegkundige vertelt de meisjes dat de vader van Ben alleen tijdens het bezoeken komt en niet 's nachts door het ziekenhuis dwaalt. Ze hebben vast de dokter gezien die Marcelles arm kwam controleren. De volgende dag is het verhaal iets aangepast. Beide meisjes verklaren nu dat dokter Van Gijn die nacht aan hun bedden heeft gestaan om hen onzedelijk te betasten en dat hij zelfs zijn vingers in hun vagina heeft gestopt. Hier eindigt de nachtmerrie van de twee meisjes en begint de nachtmerrie van dokter Van Gijn. De hamvraag die de rechter in hoogste instantie moet beantwoorden, is of twee getuigenverklaringen die overduidelijk in gemeenschappelijk overleg zijn ontstaan, voldoende bewijs kunnen vormen voor een a priori zeer onwaarschijnlijke bewering. Is hier de unus testis-regel van toepassing?

De verhalen van Marcelle en Lilly

Allereerst moet de ontstaansgeschiedenis van de verklaringen aan een nauwkeurige analyse worden onderworpen, waarbij alle twee de verhalen apart worden beschouwd.

Dokter Van Gijn had rond 23:30 uur de ziekenzaal betreden om het gipsverband van Marcelle te controleren. Het is vrijwel ondenkbaar dat Marcelle op dat moment volkomen bij bewustzijn was, ook nadat zij door Van Gijn enigszins wakker was geschud. De combinatie van narcose, slaapmiddel en het nachtelijke uur moet tot een zekere versuffing hebben geleid.

Dit wordt bevestigd door de verpleegkundige Rebecca Jansen, die verklaarde dat Marcelle kort daarna een suffe indruk maakte. Suffheid na narcose heeft ten minste drie mogelijke effecten:

- Ten eerste realiseert men zich niet precies wat er gebeurt. Daardoor is ook de inprenting van gebeurtenissen verstoord. Wanneer men later toch probeert zich iets te herinneren vindt er een soort reconstructie plaats, die niet met de werkelijkheid overeen hoeft te komen.
- Ten tweede kan men dromen, en in de schemertoestand tussen waken en slapen kan er onduidelijkheid zijn over de scheidingslijn tussen droom en werkelijkheid. Iedereen heeft de ervaring van een droom die pas na vele uren, soms na vele dagen als droom (in tegenstelling tot een werkelijke gebeurtenis) wordt herkend.
- Ten derde kan een anestheticum hallucinaties opwekken. Het effect daarvan kan nog bedrieglijker zijn dan dat van een droom, onder meer doordat men daar vrijwel geen ervaring mee heeft en het dus moeilijk is om de hallucinatie als zodanig te identificeren. Volgens een deskundige anesthesiologe die bij de behandeling in eerste aanleg aanwezig was, is er bij de operatie van Marcelle gebruikgemaakt van Propofol, een middel dat dromen en hallucinaties oproept, met name ook erotische hallucinaties. Dit effect kan worden versterkt door de toediening van een slaapmiddel of pijnstiller, zoals Raprivin, dat ook aan Marcelle is toegediend. Het hallucinogene effect van Propofol kan uren duren.

De rechtbank aanvaardde de verklaring van Marcelle dat zij door Van Gijn onzedelijk was betast zonder enige aandacht te schenken aan de genoemde drie problemen. Toch moet de mogelijkheid onder ogen worden gezien dat Marcelle zich maar vaag bewust was van wat dokter Van Gijn deed, en dat

zijn aanraking leidde tot een erotische hallucinatie, die zij later voor een ware gebeurtenis hield. Bedacht moet worden dat dokter Van Gijn haar hand heeft gevoeld en haar kussen heeft verschikt zodat zij iets beter op haar zij zou liggen.

Van belang is ook hoe het verhaal van Marcelle precies naar buiten is gekomen. Volgens Marcelle is 's nachts de consternatie begonnen toen Lilly op de alarmknop drukte omdat er een man bij haar bed was geweest. Daarop verscheen de verpleegkundige Grietje Oudorp. Marcelle heeft toen niets gezegd. Korte tijd later belde Lilly opnieuw, en weer verscheen zuster Grietje, nu met de verpleegkundige Rebecca Jansen. Volgens de beide verpleegkundigen was Marcelle toen overstuur omdat er een man aan haar bed was geweest die aan haar been en arm had gevoeld. Dat kan dus heel goed dokter Van Gijn zijn geweest die haar gipsverband controleerde. Bij die gelegenheid heeft Marcelle geen melding gemaakt van ontuchtige handelingen; daarover begon zij pas later in de nacht, na de tamelijk lange gesprekken die zij hierover met Lilly voerde. Aanvankelijk dacht Marcelle dat de man aan haar bed de vader van Ben was. Die gedachte moet haar wel door Lilly zijn ingegeven, aangezien Marcelle de vader van Ben nooit had gezien; zij arriveerde immers ruim na afloop van het bezoek. Marcelle verklaarde dat de man die aan haar bed was geweest vervolgens naar het bed van Lilly ging; ook dit moet zij van Lilly hebben gehoord, want zij verklaarde tevens dat zij door de gordijnen rond haar bed niet in de ziekenzaal kon kijken en dat zij niets heeft gehoord van wat daar gebeurde.

Lilly vertelde haar verhaal allereerst aan zuster Grietje Oudorp, die meteen verscheen nadat Lilly voor het eerst de alarmknop had ingedrukt. Marcelle heeft die eerste versie ook gehoord, zodat er twee getuigen zijn van Lilly's eerste melding. Geen van beiden herinnert zich dat Lilly in die eerste versie ontuchtige handelingen had vermeld. Dat is ook wat Lilly verklaarde, waaraan zij nog toevoegde dat zij ook na het tweede alarm uitsluitend melding heeft gemaakt van een man

die haar benen betastte. De verpleegkundige Rebecca Jansen was eveneens op het tweede alarm van Lilly verschenen. Zij herinnerde zich dat Lilly het had over een man die aan haar benen zat; ook zij herinnerde zich uit dat gesprek geen ontuchtige handelingen. Lilly en Marcelle hebben deze eerste lezingen van wat Lilly in eerste instantie had gezegd bij de rechter-commissaris bevestigd.

Volgens zuster Grietje heeft Lilly diezelfde nacht gebeld met haar ouders. Over de inhoud van dit gesprek vermeldt het dossier niets. Lilly's moeder is later wel verhoord, maar het telefoongesprek is daarbij niet aan de orde geweest. Zuster Rebecca Jansen heeft bij diezelfde gelegenheid ook via Lilly's mobieltje met de ouders gesproken:

Ze vroegen wat er aan de hand was. Ik heb het verhaal van Lilly verteld. Ik heb verder tegen hen gezegd dat we er verder naar gingen kijken.

Deze weergave suggereert niet dat er in die nacht met de ouders over ontuchtige handelingen is gesproken. Tot en met het telefoongesprek was onzedelijke betasting dus niet aan de orde geweest. Maar daarna veranderde dat.

Lilly en Marcelle waren door het gebeurde tamelijk opgewonden. Zij raakten aan de praat. Toen na enkele uren de verpleegkundigen kwamen zeggen dat zij nu toch echt moesten gaan slapen, kwam Lilly met een nieuw verhaal. In die versie had zij in haar slaap gevoeld hoe een man haar betastte. Zij dacht eerst dat het een droom was. Daarna was zij wakker geschrokken en zag zij het gezicht van een man vlak bij zich, op een afstand van ongeveer vijftig centimeter. Zij dacht toen dat het de vader van Ben was, die zij kende van het bezoekuur. Toen Lilly wakker schrok, hield de aanraking onmiddellijk op.

Uit deze verklaring blijkt dat de betasting geheel zou hebben plaatsgevonden voordat Lilly wakker was. Het is dus sterk

de vraag of we hier te maken hebben met een droom of met een nachtmerrie, met een moeilijk te duiden ervaring tijdens de schemerige periode tussen slapen en waken of toch met een ervaring die bij het volle bewustzijn is ondergaan. Lilly is daarover zeer onduidelijk en de diverse ondervragingen hebben dit cruciale punt niet opgehelderd. Bij de rechter-commissaris bevestigde Lilly haar eerdere onduidelijke lezing:

In mijn droom voelde ik een hand over mijn been aaien. [...] Toen flitste het door mijn hoofd heen dat het geen droom was, maar dat het echt was. [...] Ik werd in een flits klaarwakker en keek in zijn gezicht.

De onduidelijkheid is natuurlijk gelegen in de beschrijving van Lilly's bewustzijnstoestand. Eerst droomt zij, dan realiseert zij zich dat zij niet droomt maar wakker is, daarna schrikt zij wakker. Wij kunnen slechts concluderen dat deze onduidelijkheid de mogelijkheid toelaat dat het wel degelijk om een droom ging, dat alle herinneringen aan aanrakingen uit deze droomperiode stammen, en dat die droom zelfs langer heeft geduurd dan Lilly dacht.

Ook de verschillende verpleegkundigen hebben verteld over het ontstaan van de verklaringen over onzedelijke betastingen. Zuster Rebecca Jansen vertelde hoe het na de twee alarmen verderging:

Ik ben gedurende de nachtdienst om de vijf minuten bij Marcelle en Lilly wezen kijken. Op een gegeven moment vertelde Lilly dat de man haar vagina had gestreeld. Hij had aan haar vagina gezeten met zijn hand. [...] Marcelle vertelde mij dat die man ook aan haar vagina en aan haar billen had gezeten. [...] Marcelle vertelde verder dat die man eerst bij haar was geweest en dat die daarna doorging naar Lilly. Esther was erbij toen Lilly en Marcelle vertelden dat die aan hun vagina had gezeten. Daarna heb ik de beveiliging gebeld, en de assistent-arts.

De verpleegkundige Esther Jacobi bevestigde dit verhaal maar gedeeltelijk. Zij verklaarde:

[...] en toen zei Lilly dat die man op de kamer was geweest en met zijn hand op haar been had gezeten en dat die man met zijn hand in de richting van haar kruis ging. [...] Marcelle hoorde alles en ik hoorde dat Marcelle af en toe een en ander beaamde. Ik ben toen naar Marcelle gegaan en ik vroeg haar of het ook bij haar gebeurd was. Ik hoorde Marcelle zeggen dat die man een poos naast haar gezeten heeft. Marcelle vertelde ook dat zij zich op een gegeven moment wegdraaide en dat die man toen aan haar billen had gezeten.

De twee beschrijvingen verschillen op een belangrijk punt. Volgens Rebecca Janssen heeft Marcelle onzedelijke betastingen beschreven, terwijl volgens Esther Jacobi Marcelles verhaal niet veel meer inhield dan wat dokter Van Gijn ook zelf beschrijft.

Ook de assistent-arts Els van Angeren is gehoord:

Omstreeks 02:30 uur werd ik door een verpleegkundige van de nachtdienst gebeld dat er een incident was gebeurd. Ik hoorde dat er een man op de afdeling was geweest die twee meisjes betast zou hebben. Deze man zou twee keer op de afdeling zijn geweest. Verder werd er verteld dat de ouders van de twee meisjes op de hoogte waren gesteld en dat die niet zouden komen.

Verhalen gaan vaak een geheel eigen leven leiden: voor zover bekend is aan de ouders van Lilly niet verteld dat het om onttuchtige handelingen ging, en zijn de ouders van Marcelle helemaal niet gebeld.

Collaborative storytelling

Hoe kunnen wij begrijpen dat het verhaal over ontuchtige handelingen pas om ongeveer halfdrie in de nacht werd verteld, terwijl er althans voor Lilly alle gelegenheid was om het verhaal direct rond halftwaalf te vertellen? Zij had tenslotte tweemaal op de alarmbel gedrukt. Er doen zich hier twee mogelijkheden voor. Ten eerste is het denkbaar dat de meisjes het hadden over werkelijke ervaringen, maar dat zij te beschroomd waren om direct met het juiste verhaal te komen en zij nog niet ontdekt hadden dat zij dezelfde ervaring hadden ondergaan. Over deze mogelijkheid valt weinig te zeggen, omdat er aan de meisjes, die toch zeer uitvoerig en meerdere malen zijn verhoord, niet gevraagd is om de stapsgewijze rapportage van hun ervaringen toe te lichten. De tweede mogelijkheid is dat het niet ging om werkelijke ervaringen en dat het verhaal pas na de twee alarmen in samenspraak tussen de meisjes is ontstaan.

Marcelle zegt dat zij na de eerste twee bezoeken van de verpleegkundigen Grietje Oudorp en Rebecca Jansen met Lilly is gaan praten. Lilly zegt dat zij ongeveer twee uur met Marcelle heeft gepraat, en dat dit pas ophield toen de derde kamergeenoot, Ben, om vier uur wakker werd. De tijden lopen nogal uiteen, maar rechtvaardigen wel de conclusie dat het gesprek na het eerste en tweede alarm is gestart. De verpleegkundigen hebben bevestigd dat de meisjes enkele uren met elkaar praatte, in plaats van te slapen. Dit gesprek ging mogelijk over werkelijke gebeurtenissen, maar het kan niet worden uitgesloten dat het alleen maar ging over dingen die Marcelle gehallucineerd had, en die Lilly had gedroomd. Het gelijktijdig optreden van een hallucinatie en een droom is niet zo vreemd, aangezien er inderdaad een mannelijke bezoeker op de zaal was die in ieder geval voor Marcelle zichtbaar en voelbaar was, en voor Lilly hoorbaar, zelfs als zij sliep. Dokter Van Gijn heeft immers tegen Marcelle gesproken. Als beide meisjes

licht slapen kan het gemakkelijk zijn gebeurd dat elementen van wat er om hen heen plaatsvond gelijkgestemde dromen of hallucinaties in gang zetten. Het urenlange gesprek dat volgde kan hebben geleid tot het gezamenlijk creëren van een verhaal dat niet werkelijk was gebeurd, maar dat wel als een werkelijke gebeurtenis is onthouden.

De constructie van een verhaal op grond van wederzijdse informatie-uitwisseling, met de beste bedoelingen maar niet in overeenstemming met de feiten, noemen wij met een Engelse term *collaborative storytelling*. Het fenomeen en de theoretische achtergrond van het verschijnsel zijn uitvoerig elders beschreven.⁴ Het belangrijkste gegeven achter dit verschijnsel is dat het geheugen in sterke mate reconstructief is, waarbij informatie afkomstig van anderen een onderdeel kan worden van de eigen herinnering. Het concrete scenario van *collaborative storytelling* begint met een droom van Lilly en een drugsgestimuleerde erotische hallucinatie van Marcelle, beide geïnduceerd door het bezoek van dokter Van Gijn. Lilly drukt de alarmknop in, en Marcelle hoort vervolgens bij twee gelegenheden dat Lilly praat over een man op de zaal. Zij vertelt daarna aan Lilly dat zij een soortgelijke ervaring had. Hierdoor wordt Lilly aangemoedigd om haar droom, waarvan zij niet zeker wist of het nu droom of werkelijkheid was, voor een werkelijke ervaring aan te zien. Lilly wordt dan zeer onrustig. Zij wil begrijpelijkerwijze precies weten wat er is gebeurd, en vraagt Marcelle over wat die man precies deed. Hierdoor wordt Marcelles erotische hallucinatie op Lilly overgedragen, die de informatie gebruikt om de herinnering aan haar droom te structureren. Daardoor kan het gebeuren dat Lilly's verhaal, dat aanvankelijk slechts ging over een man in de kamer, een duidelijk seksuele inhoud krijgt. De meisjes praten enkele uren over het voorval, waardoor bij beiden de overtuiging groeit dat zij onzedelijk zijn betast.

Het scenario van *collaborative storytelling* is natuurlijk een

hypothese, maar wel een hypothese die veel onbegrijpelijk verklaart:

- waarom Marcelle duidelijke herinneringen had, hoewel zij eigenlijk nog onder de invloed van de narcose was en op de verpleegkundigen een suffige indruk maakte;
- waarom Marcelle wist dat de man naar het bed van Lilly ging, terwijl zij dat naar eigen zeggen niet kon horen of zien;
- waarom Lilly het aanvankelijk had over een droom, waarna zij de overgang van dromen naar waken op een inconsistente wijze beschreef;
- waarom Lilly en Marcelle aanvankelijk dachten dat de vader van Ben aan hun bed had gestaan, terwijl Marcelle die vader nog nooit had gezien, en zij later zeker wisten dat het dokter Van Gijn was;
- waarom de meisjes pas na enkele uren melding maakten van ontuchtige handelingen.

Het is wellicht overbodig om te vermelden dat al deze aspecten niet verklaard worden in de versie van de tenlastelegging.

De bedenkingen bij de verhalen van Marcelle en Lilly, inclusief de kwestie van het nachtelijke gesprek en de mogelijkheid van collaborative storytelling, zijn uitvoerig ter kennis gebracht aan het gerechtshof in een deskundigenrapport; wij zullen verderop nog zien hoe het hof daarmee omsprong.

Oslo-confrontatie

Om meer bewijs te vergaren dan louter de nachtelijke belevenissen van twee meisjes is Lilly de volgende dag onderworpen aan een meervoudige keuzeconfrontatie, waarbij zij een foto zag van dokter Van Gijn, te midden van foto's van figuranten die aan hetzelfde signalement voldeden. Zij wees dokter Van

Gijn aan als degene die haar 's nachts had betast. Levert dit extra bewijs op?

De logica van persoonsconfrontaties, in Nederland ook wel Oslo-confrontaties genoemd, schrijft voor dat getuigen daaraan kunnen meedoen wanneer zij de verdachte ofwel nooit, ofwel ten hoogste één keer hebben gezien, namelijk tijdens het misdrijf. Als zij dan de verdachte kunnen aanwijzen in een eerlijk samengestelde confrontatietest waarin een voldoende aantal figuranten aan precies hetzelfde signalement voldoet, moet dit wel betekenen dat de kans groot is dat de getuigen de verdachte eerder hebben ontmoet. Aangezien de enige gelegenheid het toneel van het misdrijf was, plaatst een positieve identificatie de verdachte met grote waarschijnlijkheid op het toneel van het misdrijf. Niet minder, maar ook niet meer. Uit de positieve identificatie volgt bijvoorbeeld niet dat het verhaal van de getuige over wat de verdachte daar gedaan zou hebben eveneens waar is. De logica van dit alles is schijnbaar eenvoudig, maar vormt juist de allerbelangrijkste oorzaak van rechterlijke dwalingen, omdat rechters de rationale van een Oslo-confrontatie helaas maar niet kunnen vatten.⁵

In de zaak-Van Gijn had Lilly Pleinaerts verklaard dat zij dokter Van Gijn voor de bewuste nacht nog nooit had gezien, en ook niet erna. Dus lijkt aan de eerste voorwaarde voor een goede Oslo-confrontatie te zijn voldaan. Maar deze verklaring van Lilly is wel enigszins problematisch, omdat zij al vijf dagen in het ziekenhuis lag waarin dokter Van Gijn werkzaam was. Het valt niet uit te sluiten dat zij hem in die periode wél heeft gezien, maar zich daarvan niet bewust was. In dat geval zag zij bij de confrontatie één man die haar vagelijk bekend voorkwam, te midden van een aantal haar totaal onbekende mannen. Dat is een suggestieve situatie die absoluut vermeden moet worden. Maar zelfs als zij dokter Van Gijn inderdaad nog nooit had gezien, is de confrontatie volkomen onzinnig: die kan slechts bewijzen dat dokter Van Gijn die nacht op zaal is geweest, hetgeen door niemand wordt bestreden. Of hij

daar patiëntjes heeft betast is iets heel anders, dat niet door middel van een confrontatietest bewezen kan worden. Lilly kan dokter Van Gijn in de bewuste nacht tweemaal hebben gezien: toen hij Marcelles bed naar binnen reed, en toen hij het gipsverband kwam controleren. Over de eerste gelegenheid weten wij niets; sliep Lilly toen al of was zij wakker? Had niet iemand die vraag moeten stellen? Lilly's aanvankelijke beschrijving van wat zij zag – een man die 's nachts bij het bed stond – suggereert nogal sterk dat Lilly wakker was geworden doordat dokter Van Gijn probeerde Marcelle uit haar narcose te wekken. Zij kon, volgens haar verklaring bij de rechter-commissaris, de kamer door een spleet in haar gordijn duidelijk overzien, en er was ook genoeg licht. Alle partijen zijn het er dus over eens dat Lilly die avond dokter Van Gijn op de zaal heeft kunnen zien. Wat moet de Oslo-confrontatie dan nog verder bewijzen? Toch niet dat het verhaal over onzedelijke betastingen per definitie dan ook juist is? Het is overigens wel van belang om te weten dat de betrokken verbalisant erin slaagde om nóg een belangrijke kunstfout te maken: hij vertelde aan Lilly dat zij 'de goede' had aangewezen. Die fout heeft consequenties die wij nog zullen toelichten.

Het gerechtshof was door een deskundigenrapport uitvoerig voorgelicht over de onbruikbaarheid van de beschreven Oslo-confrontatie als bewijsmiddel. Dat rapport liet het echter op geen enkele wijze meewegen in zijn oordeel.

Het ziekenhuis komt in actie

Zoals reeds aan het begin van dit hoofdstuk is beschreven, is in de afgelopen twintig jaar een massale preoccupatie met beschuldigingen van seksueel misbruik ontstaan. Zodra het vermoeden van misbruik wordt geuit komt iedereen in het geweer. Misbruikprotocollen treden in werking; niet zelden wordt de verdachte persoon uit voorzorg vast geschorst, of

soms zelfs ontslagen, waardoor er een soort onomkeerbaarheid ontstaat. In dit geval probeerden de verpleegkundigen eerst de meisjes duidelijk te maken dat ze zich de nachtelijke bezoeker slechts hadden verbeeld. Maar zodra er later in de nacht melding was gemaakt van ontuchtige handelingen, trad het soort institutionele reflex op dat wij inmiddels maar al te goed kennen. De assistent-arts waarschuwde collega's, de bewaking en de ouders. De meisjes legden vast een verklaring af, en een soort eerstelijns hulpverlening kwam op gang, waarbij aan de meisjes werd verteld dat zij de volgende dag een officiële klacht konden indienen. Door dit alles kon bij Marcelle en Lilly het geloof in de realiteit van hun ervaring alleen maar worden versterkt. Behalve dit algemene bekrachtende gedrag deden de verpleegkundigen ook iets specifiek: zij vertelden de meisjes dat er een arts op de kamer was geweest, dat er een arts op een verdachte manier door de gangen had geslopen,⁶ en dat deze arts precies de kleding droeg die Lilly had beschreven. Hierdoor stapten Marcelle en Lilly van de gedachte af dat de man Bens vader was. Zij dachten nu zeker te weten dat zij door een van de artsen van het ziekenhuis waren betast. Lilly eiste onmiddellijk foto's van alle artsen te mogen zien. De verpleegkundigen waren zo verstandig om niet in te gaan op deze eis, maar het kwaad was al geschied. Vanaf dat moment zouden Marcelle en Lilly onder de artsen van het ziekenhuis naar een zedendelinquent zoeken.

Alle bovengenoemde gebeurtenissen vonden plaats voordat de politie aan echte verhoren kon beginnen. Het is duidelijk dat verpleegkundigen niet voor opsporing zijn opgeleid, en dat de gemaakte fouten hun dus niet kwalijk kunnen worden genomen. Maar details van het verhaal suggereren wel dat de invloed in dit geval heel groot kan zijn geweest.

Verschillende verpleegkundigen hebben naderhand verklaard dat er een vreemde of enge man 's nachts door het ziekenhuis sloop, die zich verstopte of wegluchtte zodra iemand hem probeerde aan te spreken. Die vreemde indrin-

ger zou de misbruiker van Marcelle en Lilly geweest moeten zijn. Op zichzelf is dit al een raar verhaal, maar het wordt nog vreemder wanneer wordt verondersteld dat dokter Van Gijn deze vreemde insluiper was. Ten eerste was dokter Van Gijn geen onbekende, zodat hij gewoon herkend had moeten worden toen hij werd aangesproken. Ten tweede, en dat is belangrijker, zou een arts die het voornemen heeft om een bezoek aan zijn patiëntje te gebruiken als dekmantel voor het plegen van ontuchtige handelingen, er juist alle belang bij hebben om zich normaal te gedragen, in plaats van rond te sluipen, te vluchten of steeds weg te duiken. Er zijn twee mogelijke verklaringen voor deze vreemde verhalen. Een ervan is dat er werkelijk een vreemde insluiper in het ziekenhuis was die op een verdachte manier door de gangen sloop en die de meisjes belaagde. Die mogelijkheid pleit dokter Van Gijn vrij, en zou derhalve toch serieus onderzocht moeten worden. De tweede mogelijke achtergrond is van directer belang, omdat hij het scenario van collaborative storytelling ondersteunt. Volgens deze gedachte zouden de verklaringen van de verpleegkundigen niet zozeer feitelijk zijn als wel sterk gestuurd door een soort hype met betrekking tot vreemde mannen die onder hun ogen patiëntjes misbruiken. Verklaringen van kinderen en volwassenen in een aantal beruchte zaken dat betrekking had op massaal misbruik van hele groepen kinderen, kwamen door een dergelijk soort hype tot stand.⁷ De verklaringen van de verpleegkundigen ondersteunen de gedachte dat de verhalen van Marcelle en Lilly een sfeer creëerden die de objectiviteit niet bevorderde. Zo'n sfeer is de reden dat het onderzoek in een dergelijke zaak snel aan de politie moet worden overgedragen.

Instituties voor hulpverlening en gezondheidszorg beschikken tegenwoordig vrijwel altijd over een seksueel-misbruikprotocol, waarin de reactie op vermoedens van seksueel misbruik worden geregeld. Helaas staat daar zelden in dat men zo weinig mogelijk op eigen initiatief moet doen en dat

men zo snel mogelijk de politie moet inschakelen. Ook in dit geval zijn de ongelukkige gevolgen daarvan zichtbaar.

Het arrest van het hof te Arnhem

De rechtbank veroordeelde dokter Van Gijn voor het betasten van beide meisjes. De schriftelijke deskundigenverklaring (uitgebracht door een van de auteurs van dit boek)⁸ over de ontstaansgeschiedenis van de verklaringen van Marcelle en Lilly, en over de gehouden Oslo-confrontatie, legde geen enkel gewicht in de schaal, net zomin als de deskundigenverklaring over de werking van Propofol. Vanzelfsprekend tekende dokter Van Gijn beroep aan. Bij de behandeling door het hof te Arnhem kwamen deze zaken opnieuw aan de orde. Ten aanzien van de werking van Propofol was er zelfs een nieuwe deskundige opgeroepen, een hoogleraar in de anesthesiologie. De voorzitter ging redelijk uitgebreid op het probleem van collaborative storytelling in, maar eindigde met de opmerking dat deze verklaring over het ontstaan van de verhalen van beide meisjes puur hypothetisch was, aangezien de deskundige niet kon weten wat er in feite was gebeurd. De deskundige legde uit dat het in een strafzaak *altijd* gaat om hypothesen: die van het Openbaar Ministerie en die van de verdediging. Noch de officier, noch de raadsman, noch de rechters zijn erbij geweest, en niemand heeft de almacht om te weten wat er precies is gebeurd. De rechter moet de twee hypothesen toetsen aan de wettige bewijsmiddelen die naar voren worden gebracht. De *presumption of innocence* vereist dat de rechter de hypothese van de verdediging aanvaardt, tenzij die met kracht van bewijsmiddelen verworpen kan worden. De concrete vraag in deze zaak is of er bewijs voorhanden is waaruit volgt dat het verhaal van Marcelle en Lilly onmogelijk door collaborative storytelling kan zijn ontstaan. Het principe van collaborative storytelling was door het Arnhemse hof al

eerder aanvaard, dus daar kon het probleem niet liggen.⁹

Deze uitleg was voor de voorzitter geheel nieuw. Zij antwoordde dat de deskundige toch echt weinig van strafrecht begreep, want de tenlastelegging was geen hypothese, maar een feitelijk gevolg van het opsporingsonderzoek. Kennelijk vond het hof dat de resultaten van opsporingsonderzoek automatisch tot feiten kunnen worden verklaard. Een verweer daartegen zou alleen kunnen bestaan uit nieuw aangedragen feiten, en niet uit een alternatieve beschrijving van de gebeurtenissen met gebruikmaking van dezelfde feiten. Daarmee creëerde het hof voor zichzelf de positie van een soort preliminaire Hoge Raad: als de verdediging geen novum kan aandrazen wordt de bewijsconstructie van het Openbaar Ministerie automatisch overgenomen. Dit beloofde allemaal niet veel goeds, maar toch bevatte het eindoordeel nog een zorgwekkende verrassing, die de reden vormt voor opname van deze zaak in de huidige verzameling.

Het veroordelende arrest kan niet anders worden betiteld dan als een hybride gedrocht. Allereerst werd toegegeven dat het verhaal van Marcelle kon berusten op een hallucinatie. Op dat punt had de rechtbank het in eerste aanleg dus bij het verkeerde eind gehad. De beschuldiging dat dokter Van Gijn Marcelle zou hebben betast werd dus onbewezen verklaard, en hij werd voor dat deel vrijgesproken. Maar voor het verhaal van Lilly lag dat volgens het hof heel anders. Daar was geen sprake van een anestheticum geweest, en dus werd dokter Van Gijn voor dat feit veroordeeld. Het was wel lastig dat Lilly's verhaal aanvankelijk over een droom ging, geen betasting vermeldde en de vader van Ben als schuldige aanwees, maar dat het toch allemaal echt gebeurd was, werd in de visie van het hof bewezen door de aanwijzing van dokter Van Gijn in een Oslo-confrontatie. Er werd zelfs geen moeite gedaan om het argument te weerleggen dat deze identificatie om logische redenen niets kon bewijzen.

Het arrest wordt pas echt een gedrocht als men zich reali-

seert wat de rol van collaborative storytelling geweest kan zijn. De hypothese was dat het erotische element was ingebracht door Marcelles hallucinatie, en dat dit idee was getransplanteerd in Lilly's oorspronkelijk vrij neutrale droom doordat de meisjes er 's nachts twee uur over hadden gesproken. Zodra het hof Marcelles hallucinatie als bedrieglijke bron erkent, is er geen logische reden meer om Lilly toch nog te geloven: haar verhaal kan door de onderlinge communicatie afkomstig zijn van precies dezelfde hallucinatie als Marcelles verhaal. De absurde identificatietest doet daar niets aan af, maar bewijst alleen maar de slechte opleiding van politie, officier, rechtbank, advocaat-generaal en hof. De belangrijkste in dat rijtje is natuurlijk het hof. Wanneer het hof een nieuwe en zeer aanvechtbare redenering lanceert is daartegen in principe geen beroep meer mogelijk. De wetgever heeft nooit bedacht dat het rechterlijk falen op zo'n laat moment nog kan worden geïntroduceerd. Herziening was in deze zaak ondenkbaar omdat er geen nieuwe feiten meer waren. Cassatie maakte ook geen kans omdat van de Hoge Raad, net als in de zaak beschreven door Van Bavel & Verbunt (1990), niet verwacht kan worden dat hij meer doet dan het tellen van de bewijsmiddelen, zonder naar de bewijskracht daarvan te kijken. Of deftig uitgedrukt: de Hoge Raad zal vinden dat de motivering van het gerechtshof 'niet onbegrijpelijk is'. En paradoxaal genoeg is dat correct: voor wie weinig begrijpt is haast niets onbegrijpelijk.

6 De Schiedammer parkmoord

De meeste lezers zullen weten hoe de zaak van de Schiedammer parkmoord in grote lijnen in elkaar zit. In 2000 werd in een park in Schiedam een tienjarig meisje vermoord. Voor dit misdrijf werd de 31-jarige Kees B. veroordeeld. Een paar jaar later bleek dat iemand anders deze moord had gepleegd. Ene Wik H., een man die was opgepakt voor een zedenmisdrijf, vertelde aan de politie dat niet Kees B. maar hij het meisje in dat park had vermoord. Aanvullend DNA-onderzoek bevestigde de juistheid van deze nieuwe bekentenis.

Een unieke zaak

De Schiedammer parkmoord is een zaak die in verschillende opzichten afwijkt van de andere zaken in dit boek. Dit boek gaat over zaken waarbij de rechter niet goed heeft opgelet en waarbij daarom het risico bestaat dat de verdachte ten onrechte is veroordeeld. Naar alle waarschijnlijkheid is er bij een aantal van deze zaken sprake van een rechterlijke dwaling: van een verdachte die is veroordeeld voor een misdrijf dat hij of zij niet heeft gepleegd. In hoeveel zaken dat het geval is, valt niet te zeggen. Het is al moeilijk genoeg om te bewijzen dat iemand een misdrijf wél heeft gepleegd; het is nog veel moeilijker om te bewijzen dat iemand een bepaald misdrijf níet heeft gepleegd. Stel dat iemand ten onrechte wordt veroordeeld, hoe zou je dat dan ooit met zekerheid kunnen aantonen? Door te bewijzen dat de veroordeelde een waterdicht alibi heeft? Alibi's zijn zelden waterdicht. Het is heel

moelijk te bewijzen dat je iets niet hebt gedaan.

Een van de weinige manieren waarop een onherroepelijk veroordeelde verdachte kan bewijzen dat hij het betreffende misdrijf niet heeft gepleegd, is als de ware dader zo aardig is om alsnog te bekennen en aanvullend onderzoek deze nieuwe bekentenis vervolgens bevestigt. Maar hoe vaak zal dat gebeuren? Na de veroordeling van een verdachte zal de politie geen nieuw onderzoek entameren. En de dader die de dans is ontsprongen, zal normaliter natuurlijk wijselijk zijn mond houden. Toch is het deze zeldzame situatie die zich heeft voorgedaan bij de Schiedammer parkmoord.

Zonder de nieuwe bekentenis van de ware dader zou de Schiedammer parkmoord een zaak zijn gebleven zoals veel andere zaken in dit boek: een betwiste zaak waarin zeer wel sprake zou kunnen zijn van een rechterlijke dwaling. Voor de meeste rechterlijke dwalingen geldt dat nooit met zekerheid bewezen kan worden dat de veroordeelde verdachte onschuldig is. De Schiedammer parkmoord maakt deel uit van het kleine zichtbare topje van de ijsberg der rechterlijke dwalingen, waarvan we niet weten hoeveel daarvan zich nog onder water bevinden. Het feit dat de Schiedammer parkmoord met zekerheid een rechterlijke dwaling is, heeft gevolgen gehad die ook van belang zijn voor de centrale stelling van dit boek. In dit boek wordt betoogd dat de herziening van strafzaken in Nederland niet goed is geregeld. Er is geen oplossing voor die zaken waarbij iemand ten onrechte is veroordeeld omdat de rechter onvoldoende oplettend is geweest.

De Schiedammer parkmoord illustreert dat het oordeel over een eventueel falen van het strafrechtstelsel niet kan worden overgelaten aan de rechter. De Schiedammer parkmoord is de enige zaak waarbij rechters zich achteraf hebben uitgelaten over de vraag wat er tijdens het proces is misgegaan. Rechters reageren nooit publiekelijk op uitspraken van andere rechters. De rechter spreekt enkel door middel van zijn vonnis of arrest. Daarin legt de rechter uit waarop zijn overtuiging berust

dat de verdachte het ten laste gelegde misdrijf heeft gepleegd. De rechter is onafhankelijk en de enige verantwoording die hij moet afleggen heeft betrekking op wat hij opschrijft in het vonnis. De Schiedammer parkmoord vormt op deze stelregel een uitzondering. Dat komt door de zeldzaamheid van deze onmiskenbare rechterlijke dwaling. Hier werd, na een omvangrijk onderzoek naar een zeer ernstig misdrijf, een man veroordeeld tot een straf die in de praktijk waarschijnlijk zou zijn neergekomen op levenslang. Kees B. kreeg achttien jaar plus tbs. Hij had weinig kans om ooit nog vrij te komen uit de tbs-kliniek omdat hij zijn behandeling in de kliniek niet met succes zou kunnen afronden. Die behandeling begint namelijk met inzicht in het gepleegde delict en Kees B. ontkende dat hij de moord had gepleegd. De spontane bekentenis van de nieuwe dader leidde tot grote consternatie – zo groot dat de desbetreffende rechters zijn afgeweken van het principe dat de rechter zich over strafzaken uitsluitend uitsprekt in zijn vonnis. Daardoor hebben we bij de Schiedammer parkmoord de unieke situatie dat we kunnen bekijken of rechters in staat zijn om te erkennen dat ze hebben gedwaald.

De zekerheid dat Kees B. was veroordeeld tot een zware straf voor een misdrijf dat hij niet had gepleegd, heeft geleid tot verontrusting bij de rechterlijke macht, en vooral natuurlijk bij de rechters die hem hadden veroordeeld, eerst bij de rechtbank te Rotterdam en vervolgens bij het gerechtshof in Den Haag. Die rechters hebben zelfonderzoek gepleegd. Over dat zelfonderzoek is gepubliceerd door de presidenten van de rechtbank en het hof. Die publicaties kunnen iets leren over de vraag of het verstandig is om het oordeel over de vraag of de rechter gefaald heeft, over te laten aan de rechterlijke macht. We zullen daarom nauwkeurig kijken naar die publicaties.

De Schiedammer parkmoord onderscheidt zich ook nog in een ander opzicht van veel andere zaken in dit boek. Al vóór de veroordeling van Kees B. bestond er twijfel over de vraag of justitie wel de goede verdachte te pakken had. Peter R. de

Vries had al vóór de uitspraak van de rechtbank een uitzending aan de Schiedammer parkmoord gewijd. En Peter van Koppen schreef een uitvoerig rapport over de zaak, dat hij opstuurde naar het Openbaar Ministerie en de Hoge Raad en dat hij na de definitieve veroordeling van Kees B. uitwerkte tot een boek.¹ Deze twijfel over het daderschap van Kees B. die al vóór de veroordeling in gezaghebbende kring bestond, zal waarschijnlijk mede de oorzaak zijn geweest van het feit dat zowel in het vonnis van de rechtbank als in het arrest van het hof uitvoerig wordt uitgelegd waarom de rechters ervan overtuigd waren dat Kees B. de dader was. Meestal wordt in vonnissen (en arresten) in eerste instantie niet gemotiveerd waarom de rechter meent dat de verdachte het gedaan heeft, en wordt volstaan met een verwijzing naar bewijsmiddelen die pas worden uitgewerkt als de veroordeelde verdachte in hoger beroep of cassatie gaat. Slechts in een minderheid van de gevallen bevat het vonnis of arrest ook een beschouwing over de vraag hoe de rechter weet dat de verdachte het gedaan heeft. Het vonnis en het arrest over de zaak tegen Kees B. bevatten zulke beschouwingen die veel uitvoeriger zijn dan meestal het geval is. Daardoor geeft deze zaak meer inzicht dan gebruikelijk in de wijze waarop de rechters hebben geredeneerd over het bewijs.

Dit zijn allemaal redenen die de Schiedammer parkmoord voor dit boek van extra belang maken. Er is echter ook een reden om aan deze zaak voor dit boek minder gewicht te hechten. Wij leggen bij de zaken in dit boek uit waarom wij menen dat de rechter mogelijk gedwaald heeft. Bij de Schiedammer parkmoord hoeft dat niet. Die uitleg is immers al gegeven in het boek van Van Koppen. Zijn analyse is later herhaaldelijk besproken; zijn argumentatie is publiekelijk nergens bekritiseerd. Wie wil weten waarom wij denken dat de rechter heeft gefaald in de Schiedammer parkmoord, wordt verwezen naar dat boek.

In dit hoofdstuk zullen wij slechts enkele onderdelen uit

deze zaak bekijken. Het gaat daarbij uitsluitend om onderdelen die nodig zijn om iets te kunnen zeggen over problematische aspecten van de wijze waarop de rechtbank en het gerechtshof hebben uitgelegd waarom volgens hen Kees B. de dader was. En daarna gaan we bekijken wat rechtbank en gerechtshof hierover achteraf zelf hebben gezegd. Zijn de rechters van rechtbank en hof in staat gebleken om zelf iets zinnigs te zeggen over de fouten die zij in deze zaak hebben gemaakt? Het antwoord op die vraag is simpel. De rechters waren zelfs niet in staat om toe te geven dat ze überhaupt iets fout hadden gedaan. Maar voordat we uitkomen bij die conclusie, moet eerst een overzicht worden gegeven van de belangrijkste problemen met het bewijs in deze zaak.

Een paar bewijsproblemen in de Schiedammer parkmoord

Waarom dacht de rechter dat Kees B. de moord had gepleegd? Om dat uit te leggen, moet iets meer over de zaak zelf worden verteld.

De Schiedammer parkmoord is vooral het verhaal van de moord op een tienjarig meisje. Van groot belang voor het bewijs is echter ook het tweede slachtoffer in deze zaak: een jongetje van elf, met wie het meisje op die fatale dag van 22 juni 2000 in het park aan het spelen was. Hij overleefde door zich dood te houden. Dit jongetje werd daardoor veruit de belangrijkste getuige. Alleen hij kon vertellen wat er gebeurd was. Het jongetje vertelde dat het meisje en hij in het park speelden toen zij aan het eind van de middag door een wildvreemde man werden vastgepakt. De man nam ze mee de struiken in. Ze moesten zich uitkleden. De man probeerde het jongetje te wurgen. Het jongetje wist zich op zijn buik te draaien. Hij hield zich dood. Hij kon niet zien wat er met het meisje gebeurde. Hij hoorde hoe zij zich verzette. Hij werd een paar

keer in zijn hals en nek gestoken en in zijn buik gestompt. Een van zijn schoenen werd met een veter strak om zijn nek gebonden. Hij hoorde de man weglopen en liep toen zelf ook de struiken uit – naakt, bebloed en met de schoen om zijn nek gebonden. Kort daarna werd door voorbijgangers het lichaam van het meisje in de struiken gevonden. Zij was gewurgd met de veter van de andere schoen van het jongetje. Het jongetje sprak een man aan. Deze man zag een fietser aankomen en vroeg die om de politie te bellen. Die fietser was Kees B., die met zijn mobiele telefoon belde, de komst van de politie afwachtte en zijn personalia opgaf. Het jongetje zat daarbij vlak bij hem. Hier dook een eerste bewijsprobleem op. Als Kees B. de dader was, waarom heeft het jongetje dan niet direct alarm geslagen? Want hij bleek zeer wel in staat om een nauwkeurige beschrijving van de dader te geven. De beschrijving van de dader door het jongetje vormde een tweede probleem. Die beschrijving spoorde van geen kanten met het uiterlijk van Kees B. Volgens het jongetje had de dader een opvallend bleek gezicht vol puisten. Kees B. heeft een bol en blozend gezicht zonder puisten of pukkels. Hoe kon Kees B. dan toch als verdachte in beeld komen?

Kees B. kwam pas enkele weken na het misdrijf als verdachte in beeld toen op een avond het zoontje van een politieman in Schiedam thuishkwam met de mededeling dat hij zojuist op straat de man had zien staan die hem in het verleden een keer had aangesproken met het verzoek om hem voor vijftig gulden af te trekken. De politieman stapte dadelijk met zijn zoontje in de auto, lokaliseerde de man in kwestie en legitimeerde zich als politieagent. De man sprak de beschuldiging van het zoontje niet tegen. Hij zei dat hij wel vaker kinderen aansprak voor seks en dat hij daarvoor onder behandeling was bij het Riagg. De politieagent stelde voor om een afspraak op het bureau te maken en vroeg de man om zijn naam. Het antwoord luidde: Kees B. De politieman zocht de naam van Kees B. op in het computersysteem van de politie. Hij kwam

daarin niet voor als zedendelinquent, maar wel als getuige in de onlangs gepleegde moord in het park. Er had zich dus kort na het misdrijf een pedo opgehouden vlak bij de plaats delict. Dat is natuurlijk interessant. Interessant was ook de fiets waarmee Kees B. vervolgens een paar dagen later naar het politiebureau kwam. Die fiets voldeed aan beschrijvingen die getuigen gegeven hadden van een mysterieuze fiets die ten tijde van het misdrijf in de nabijheid van de plaats delict onbeheerd in het gras had gelegen. Onthoud deze fiets – hij zal verderop nog uitvoerig ter sprake komen. Deze twee dingen – pedo en fiets – waren voor de politie voldoende reden om Kees B. op 5 september 2000 aan te houden als verdachte.

Aanvankelijk ontkende Kees B. Maar al vrij snel begon hij in zijn verklaringen te schuiven. Eerst zei hij dat hij rechtstreeks van zijn werk naar de plek was gereden waar hij was aangesproken met het verzoek om de politie te bellen en waar hij het naakte bebloede jongetje had gezien. Later vertelde hij dat hij in het park heen en weer was gereden en dat hij nog een poosje achter een jongetje aan had gefietst in de hoop dat hij hem zou kunnen aanspreken voor seks. Nog weer later gaf hij toe dat de onbeheerde fiets in het gras inderdaad van hem was geweest en vertelde hij bovendien dat hij de struiken was ingelopen en daar de twee kinderen naakt en bebloed had zien liggen. Dit volstrekt ongeloofwaardige verhaal werd een halve dag later vervangen door een bekentenis. Op zaterdagavond 9 september 2000 vertelde Kees B. dat hij de moord had gepleegd. Zijn verhaal week echter op belangrijke punten af van wat het jongetje had verteld. Het jongetje had bijvoorbeeld verteld dat ze vastgepakt waren toen ze door het park liepen. Kees B. zei dat hij de kinderen in de struiken had aangetroffen waar ze seks met elkaar hadden. Een dag later, op zondag 10 september 2000, legde Kees B. opnieuw een bekentenis af. Nu wilde zijn verhaal dat hij de kinderen had aangetroffen op de plek die ook het jongetje had aangegeven. Op sommige details klopte zijn verhaal nu met dat van het jongetje; op an-

dere punten week het nog steeds daarvan af. De dag daarna, op maandag 11 september 2000, bevestigde Kees B. tegenover een officier van justitie dat hij bekend had. Het zijn deze bekentenissen die veruit het sterkste bewijs vormden voor het daderschap van Kees B.

Na deze drie dagen is Kees B. gestopt met bekennen. Hij heeft daarna steeds gezegd dat hij alleen maar had bekend omdat hij de druk niet langer aankon. Hij heeft nooit goed kunnen aangeven waaruit die onverdraaglijke druk nu precies had bestaan. De bekentenissen bevatten daderkennis: Kees B. bleek dingen te weten die een onschuldige buitenstaander niet kon weten. De verhoorders verklaarden dat zij die daderkennis niet aan hem hadden verstrekt, dat de bekentenissen correct verkregen waren en spontaan waren gekomen. De rechters hebben dat geloofd en hebben Kees B. voornamelijk veroordeeld op basis van zijn eigen bekentenissen.

Een probleem was wel dat er ondanks intensief onderzoek op het lichaam van het meisje geen DNA van Kees B. was gevonden. Het jongetje had verteld dat de dader de rubberen laarzen van het meisje had uitgetrokken. Op de wreef van een laars werd DNA van een onbekende man gevonden. Dit DNA was weliswaar onvolledig, maar was met zekerheid niet van Kees B. Een sterk vergelijkbaar onvolledig DNA-profiel was gevonden onder de nagels van het meisje. Beide plekken waren bemonsterd op grond van de verwachting dat daar wellicht DNA van de dader gevonden zou kunnen worden. En daar was dus inderdaad iets gevonden, niet veel, maar genoeg om te kunnen vaststellen dat het met zekerheid niet afkomstig was van Kees B.

Het tijdpad

Hiermee zijn de voornaamste bewijsproblemen benoemd, met één uitzondering. Dat is het probleem dat in het arrest

het tijdspad wordt genoemd. Het misdrijf nam een aanvang op een tijdstip waarop Kees B. eigenlijk nog niet in het park kon zijn. Het jongetje zei dat ze aan het eind van de middag aan een oude man hadden gevraagd hoe laat het was, en dat de man had geantwoord: kwart over vijf. Ze waren toen naar hun fietsjes gelopen om naar huis te gaan. Onderweg, lopend naar hun fietsen – een afstand van hooguit enkele minuten –, waren ze in hun nekvel gepakt. Dat zou dus vóór 17:20 uur zijn gebeurd. Aldus het jongetje. Er is echter in het omvangrijke politieonderzoek geen man gevonden die zich kon herinneren dat de kinderen hem gevraagd hadden hoe laat het was.

Het jongetje vertelde hoe de dader al in de struiken met hen bezig was toen er een zwart-wit gevlekte hond langsliep. Dat was voor de dader aanleiding om de kinderen nog dieper de struiken in te duwen. De eigenaar van die hond is gevonden. Samen met een vriend en nog een hond liepen zij door het park en ook langs de struiken waar het misdrijf plaatsvond.

De mannen konden niet precies zeggen hoe laat het toen was geweest. Een van de twee schatte het tijdstip van het lopen langs de struiken op 17:30 à 17:40 uur. Dankzij een andere getuige kon dit tijdstip echter een stuk preciezer worden vastgesteld. Deze andere getuige zag in de buurt van het misdrijf twee mannen met een grote zwarte hond lopen. Dat moeten dezelfde mannen zijn geweest. Zij hadden twee grote honden: een zwarte en een zwart-wit gevlekte. Het tijdstip waarop deze getuige dit zag, kan nauwkeurig worden vastgesteld. Hij klokte om 17:20 uur uit bij zijn werk. De fietstijd van zijn werk naar de plaats delict is elf minuten. Om 17:31 uur moet het misdrijf dus al in uitvoering zijn geweest. Alle drie deze mannen vertelden ook over de onbeheerde fiets die zij in de buurt van de plaats delict in het gras hadden zien liggen. Het was deze fiets die leek op de fiets van Kees B. In zijn bekentenis gaf Kees B. ook toe dat dit zijn fiets was geweest, maar nadat hij zijn bekentnissen weer had ingetrokken, heeft hij ook steeds ontkend dat hij zijn fiets in het gras had gelegd.

Hoe laat kon Kees B. in het park zijn? Was het mogelijk dat hij om 17:31 uur al bezig was met de kinderen in de struiken? Het werk van Kees B. eindigde eigenlijk nooit vóór 17:30 uur, zo verklaarde zijn werkgeefster. Zij verklaarde echter ook dat het een heel enkele keer voorkwam dat Kees B. en zijn collega's enkele minuten eerder vertrokken. Het werk eindigde iedere dag met het inladen van één of twee vrachtwagens. Na het vertrek van de laatste vrachtwagen moest er alleen nog een paar minuten worden opgeruimd en daarna vertrok men. Op de dag van de moord waren er twee vrachtwagens. De tachografen van die twee auto's geven vertrektijden aan van respectievelijk 17:18 uur en 17:22 uur. De chauffeurs verklaarden dat zij eigenlijk altijd samen vertrokken. De tachograaf van 17:18 uur werd vaker gecontroleerd op de juiste tijd dan die van 17:22 uur. Vermoedelijk zijn beide vrachtauto's dus weggereden om 17:18 uur. Als we aannemen dat Kees B. na enkele minuten opruimen is vertrokken en dat dit dus een van die zeldzame dagen was waarop men vóór halfzes vertrok, dan zou hij op zijn vroegst om 17:20 uur zijn vertrokken. De fiets-tijd naar de plaats delict is, als je flink doorfietst, elf minuten. Dan zou Kees B. dus op zijn vroegst om 17:31 uur bij de struiken hebben kunnen aankomen. Maar in diezelfde minuut liepen de mannen met de honden langs de struiken, waar het misdrijf al in volle gang was. Dat kan dus eigenlijk niet. Om nog maar te zwijgen over het probleem dat de kinderen volgens het jongetje al kort na kwart over vijf in hun nekvel waren gegrepen.

We zullen moeten bekijken hoe rechtbank en hof zijn omgegaan met dit bewijsprobleem van het tijdpad. En met het probleem van het DNA-bewijs. We zullen ons niet bezighouden met het probleem dat de dader er volgens het jongetje heel anders uitzag dan Kees B. Dat probleem heeft de rechter vooral opgelost door zich te beroepen op twee deskundigen die verklaarden dat dit geen probleem was. Er kan niet alleen een boek worden geschreven over slapende rechters; er kan

een minstens even dik boek worden geschreven over dwalende deskundigen.

De rechtbank

Hoe de rechters van de rechtbank hebben geredeneerd over het bewijs tegen Kees B. weten we niet. Dergelijk overleg vindt plaats na afloop van de zitting in de raadkamer, en dit zogenaamde raadkameroverleg is geheim. De reden voor het 'geheim van de raadkamer' is dat het de rechters in staat stelt om vrijuit te kunnen praten onder elkaar. Voor de buitenwereld spreekt de rechter uitsluitend door middel van zijn vonnis. In het geval van Kees B. geeft het vonnis een behoorlijk inzicht in de wijze waarop de rechters hebben geredeneerd. Het feit dat het vonnis zo uitvoerig is gemotiveerd, uitvoeriger dan gebruikelijk, is waarschijnlijk mede te danken aan de publiciteit die er eerder al over deze zaak was geweest. De rechtbank schrijft dat zij haar overtuiging dat Kees B. de moord heeft gepleegd, baseert op de 'bewijsmiddelen'. Die bewijsmiddelen zijn merkwaardig genoeg bijna nooit in het vonnis zelf te vinden. Ze worden pas opgeschreven als de verdachte in hoger beroep gaat. Dat is ook hier gebeurd. Het vonnis is op internet te vinden.² Bij het vonnis over Kees B. hoort een lijst van maar liefst 42 bewijsmiddelen. Dat zijn passages uit stukken in het strafdossier. Het zijn delen uit processen-verbaal van opsporingsambtenaren, van verhoren van getuigen en verdachten of stukken uit rapporten van deskundigen. Er wordt niet uitgelegd hoe uit die opsomming van 42 passages volgt dat Kees B. het gedaan heeft. Dit hoofdstuk zou te lang worden als we alle 42 bewijsmiddelen zouden gaan bespreken. We beperken ons tot een paar bewijsmiddelen die er merkwaardig uitzien.

De lezer herinnert zich dat Kees B. stapsgewijs is gaan bekennen. Een halve dag voordat hij de moord bekende, vertelde hij al dat de onbeheerde fiets in het gras inderdaad van

hem was geweest en dat hij de struiken was ingegaan, waar hij de kinderen naakt en bebloed had zien liggen. Wij citeren wat Kees B. daarover volgens het proces-verbaal precies gezegd heeft:

Ik ben inderdaad de bosjes ingelopen. Ik heb de kinderen in de bosjes zien liggen. Zij waren beiden naakt en lagen naast elkaar. Zij lagen op ongeveer een halve meter afstand van elkaar en lagen op hun rug. Het jongetje lag onder het bloed en van het meisje weet ik het niet meer. Hun kleding lag naast hen. Verder heb ik gezien dat er boven het hoofd van het meisje een kledingstuk lag. Ik ben nu zo bang. Ik ben bang dat jullie denken dat ik de moord heb gepleegd. Ik ben meteen weer de bosjes uitgelopen en heb mijn fiets gepakt. Ik ben daarna naar brug B gefietst en op het moment dat ik op deze brug fietste werd ik door de taxichauffeur aangeropen. Ik ben toen gekeerd en wat daarna is gebeurd heb ik u reeds verklaard. U vraagt aan mij of dit echt zo gebeurd is en u vertelt mij dat als dat niet zo is, dat ik dat dan niet moet verklaren. Dit is echt de waarheid.

In bewijsmiddel nr. 20 wordt de volgende passage uit dit proces-verbaal geciteerd:

Ik ben inderdaad de bosjes in gelopen. Ik heb de kinderen in de bosjes gezien. U vraagt mij of dit echt zo gebeurd is en u vertelt mij dat als dat niet zo is, dat ik dat dan niet moet verklaren. Dit is echt de waarheid.

Hier is dus, zonder dat de lezer van het vonnis dat kan zien, een heel stuk tekst weggelaten. De verzekering van Kees B. dat dit echt de waarheid is, had in het oorspronkelijke proces-verbaal betrekking op het gehele en erg ongeloofwaardige verhaal over hoe hij de kinderen in de bosjes liggend, naakt en bebloed had aangetroffen. In het bewijsmiddel van de

rechtbank lijkt het alsof deze verzekering uitsluitend betrekking heeft op de mededeling van Kees B. dat hij de bosjes in is gelopen en de kinderen heeft gezien. De rechtbank kon niet de gehele passage citeren, want bewijsmiddelen bestaan in de regel uit die dingen die de rechter voor waar houdt, en de rechtbank gelooft natuurlijk niets van het verhaal van Kees B. dat de dader zijn werk al had gedaan toen hij de kinderen aantrof in de bosjes. Maar door de passage te citeren met weglating van het ongeloofwaardige stuk, wekt de rechtbank de indruk dat zij wél waarde hecht aan de verzekering van Kees B. dat hij de waarheid spreekt, maar laat zij die verzekering op iets anders slaan dan waarvoor zij bedoeld was. In de wetenschap is een dergelijke wijze van citeren absoluut verboden. Wie citeert, moet recht doen aan de betekenis van de passage die hij citeert. En wie in een citaat iets weglaat, moet dat op zijn minst aangeven door middel van '(...)'. In bewijsmiddelen hoeft dat merkwaardig genoeg niet. De Hoge Raad staat toe dat passages worden weggelaten zonder dat dit wordt aangegeven. Dat is gevaarlijk. Op die manier wordt het de rechter wel erg gemakkelijk gemaakt om het bewijs rond te krijgen en kun je als lezer van de bewijsmiddelen op het verkeerde been worden gezet. Als je wilt weten waarom de rechter meent dat de verdachte het gedaan heeft, dan kijk je naar de bewijsmiddelen. Maar het hier gegeven voorbeeld bewijst dat je die bewijsmiddelen niet zonder meer kunt vertrouwen. Het kan best zijn dat een verdachte of getuige of deskundige volgens het proces-verbaal iets anders heeft gezegd dan in de bewijsmiddelen wordt beweerd. En dan zwijgen we voor het gemak nog maar over het probleem dat ook processen-verbaal fors kunnen afwijken van wat er in werkelijkheid gezegd is.

De rechtbank heeft geen gebruik gemaakt van de eerste bekentenis, de ongeloofwaardige bekentenis van zaterdagavond 9 september, toen Kees B. verklaarde dat hij de kinderen in de bosjes had gezien terwijl ze seks met elkaar hadden. De kinderen waren immers lopend in het park in hun nekvel

gegrepen, zo had het jongetje verteld, en dat was ook wat Kees B. zelf een dag later verklaarde. De bekentenis van die volgende dag wordt door de rechtbank wél uitvoerig geciteerd. Ook daar worden weer dingen weggelaten die de rechtbank slecht uitkomen, zonder dat wordt aangegeven dat er iets is weggelaten. In het proces-verbaal staat dat Kees B. zegt: 'Ik heb het meisje met mijn handen gewurgd.' In de bewijsmiddelen staat dat Kees B. volgens het proces-verbaal zegt: 'Ik heb het meisje gewurgd.' Want het meisje was niet met de handen gewurgd maar met een veter. Verderop zei Kees B. volgens het proces-verbaal: 'Ik heb het meisje ook met een schoen vermoord.' In de bewijsmiddelen staat: 'Ik heb het meisje met een schoen vermoord.' Want het woord 'ook' kon de rechtbank niet gebruiken – het woord 'ook' verwees terug naar de handen, die nu juist stilzwijgend geschrapt waren.

Was de rechtbank zich niet bewust van de bewijsproblemen, zoals die niet alleen door de advocaat, maar ook in een televisie-uitzending van *Peter R. de Vries, Misdaadverslaggever* al vóór het vonnis uitvoerig waren besproken? Het vonnis verwijst niet naar die uitzending. Maar als je goed kijkt, kun je zien dat de rechtbank zich op één punt wel degelijk iets van Peter R. de Vries heeft aangetrokken. De reconstructies van moordzaken in het programma van De Vries zijn in het algemeen zeer correct. Maar iedereen maakt wel eens een foutje, ook De Vries. Het meisje was gewurgd met de veter uit een van de schoenen van het jongetje. De Vries meldde in zijn reconstructie per abuis dat het meisje gewurgd was met de veter uit haar eigen laars. Dat was niet zo: het meisje droeg rubberlaarzen zonder veters. Maar De Vries toonde bij de vermelding van die veter een hoog rood rijglaarsje. Dat vrouwelijke laarsje moet gezien zijn door leden van de rechtbank. Op een andere manier is althans nauwelijks verklaarbaar hoe het komt dat de rechtbank dezelfde fout maakt als De Vries. In het vonnis schrijft zij dat Kees B. 'het meisje [heeft] gewurgd met de veter van haar laars'. Tot zover het bewijs van de rechtbank.

Het hof

We gaan dieper in op het bewijs van het hof. Om verschillende redenen. Het arrest van het hof³ is nog uitvoeriger gemotiveerd dan het vonnis van de rechtbank. Het gaat dan niet om de bewijsmiddelen, maar om de daaraan gekoppelde ‘bewijs-overwegingen’ in het arrest. Bewijsmiddelen zijn niet meer dan een opsomming van passages uit het dossier, waarbij de lezer zelf maar moet raden hoe die passages tezamen bewijzen dat de verdachte het gedaan heeft. Bewijsoverwegingen daarentegen bevatten redeneringen over het bewijs. Er zijn ook nog andere redenen om meer aandacht te geven aan het hof dan aan de rechtbank. In ingewikkelde en omstrede zaken gaat meestal een van de partijen in hoger beroep. Dat is ook gebeurd in de zaak van Kees B. Dan beslist het hof. Het vonnis van de rechtbank telt dan niet meer. Ten slotte is er nog een laatste reden om meer aandacht te geven aan het hof dan aan de rechtbank. We zullen bekijken hoe jaren later rechtbank en hof gereageerd hebben, nadat gebleken was dat zij de verkeerde verdachte hadden veroordeeld. We zullen zien dat de reactie van het hof nog opmerkelijker is dan de reactie van de rechtbank.

We beginnen met de bewijsmiddelen. Het hof citeert, anders dan de rechtbank, bijna integraal de eerste bekentenis van Kees B., die van zaterdagavond 9 september. Daar staan vreemde dingen in. Zo verklaarde Kees B. dat hij, voordat hij het meisje vermoordde, eerst nog achter een jongetje aan was gefietst, met de bedoeling om hem aan te spreken voor seks. Welnu, we zagen al dat het tijdpad zo krap is dat Kees B. eigenlijk nooit op tijd in het park geweest kan zijn, maar dat bewijsprobleem wordt nog groter als hij tussendoor ook nog achter een jongetje aan is gefietst. Kees B. verklaarde in deze bekentenis bovendien dat, toen hij in de struiken op de kinderen stuitte, zij seks met elkaar hadden. Dat is iets heel anders dan het jongetje verteld had. En ten slotte verklaarde Kees B.

ook nog dat hij het meisje ‘met een t-shirt’ had vermoord. Welnu, het meisje was niet vermoord ‘met een t-shirt’, wat dat dan ook zou kunnen betekenen. Het hof lost deze problemen op door de passages over het achterafietsen van het jongetje, het met elkaar seks hebben van de kinderen en het vermoorden ‘met een t-shirt’ eenvoudig weg te laten, zonder dat aan te geven in de geciteerde passages. Je krijgt als lezer van de bewijsmiddelen de indruk dat Kees B. een bekentenis heeft afgelegd die min of meer lijkt te kloppen. Zolang de Hoge Raad dergelijke onzichtbare weglatingen tolereert, zijn bewijsmiddelen en dus vonnissen en arresten niet te vertrouwen.

Net als de rechtbank citeert ook het hof uitvoerig uit de bekentenis van Kees B. van de volgende dag, die van zondag 10 september. En net als de rechtbank laat het hof bij het wurgen stilzwijgend de woorden ‘met mijn handen’ weg, en iets verderop het woord ‘ook’, wanneer Kees B. zegt dat hij het meisje ‘ook met een schoen’ heeft vermoord. Bovendien wordt weggelaten dat Kees B. zegt dat hij geen petje op had (volgens het jongetje had de dader een petje op).

De meest interessante weglating in de bewijsmiddelen zit bij het tijdpad. We zagen al dat het tijdpad niet goed kloppend te maken valt. Het jongetje zei dat ze waren vastgepakt kort nadat iemand had gezegd dat het kwart over vijf was. Als dat klopt, kan Kees B. onmogelijk de dader zijn. Maar zelfs als we dit vergeten, blijft het feit overeind dat om 17:31 uur het misdrijf al in volle gang moet zijn geweest. Dat is welhaast onmogelijk, omdat de vrachtwagens op het werk van Kees B. op zijn vroegst om 17:18 uur vertrokken zijn, er daarna nog moet worden opgeruimd en de fietstijd naar de plaats delict vervolgens minimaal ruim tien minuten bedraagt. Het hof heeft voor dit probleem echter een oplossing, die onze aandacht verdient. In een proces-verbaal valt te lezen wat een collega van Kees B. verklaarde over de laatste vrachtwagen die geladen moest worden:

Zodra die wagen weggaat zijn onze werkzaamheden beëindigd. Hierna gaan de rolluiken dicht en binnen vijf minuten zijn de meeste werkzaamheden weg. Kees is zeker geen plakker en na beëindiging van de werkzaamheden is hij bijna gelijk weg.

Bewijsmiddel 31 zegt dat in dit proces-verbaal staat:

Zodra die wagen weg gaat, zijn onze werkzaamheden beëindigd. Kees is zeker geen plakker en na beëindiging van de werkzaamheden is hij bijna gelijk weg.

Hier is dus één zin weggelaten, waardoor het hof een paar minuten heeft gewonnen. Op die manier wordt het natuurlijk wel erg gemakkelijk om een bewijsprobleem op te lossen. Als lezer van de bewijsmiddelen kun je dit soort bedrog alleen ontdekken als je iedere passage in de bewijsmiddelen vergeelijkt met de oorspronkelijke passage in het strafdossier.

Tot zover de bewijsmiddelen. Nu over de ‘bewijsoverwegingen’ van het hof. Het belangrijkste bewijs tegen Kees B. waren zijn eigen bekentenissen. Het hof gaat daarom uitvoerig in op de vraag of deze bekentenissen betrouwbaar zijn. Die vraag is niet eenvoudig te beantwoorden. Veel hangt af van de vraag of men geloof hecht aan wat de verhoorders hierover vertellen.

Het hof overweegt dat de bekentenis van Kees B. van zondag 10 september op allerlei punten spoort met het verhaal van het jongetje, en noemt maar liefst tien punten waarop de bekentenis van Kees B. en het verhaal van het jongetje met elkaar overeenkomen: van de plek waar de dader de kinderen vastgrijpt tot het uiteindelijk weglopen van de dader uit de struiken. Op deze lijst van punten valt niets aan te merken. Van Koppen geeft in zijn boek daarentegen ook een lijst – van alle punten waarop de bekentenis van Kees B. níet spoort met wat het jongetje vertelde. De lijst van Van Koppen telt dertien punten. Aan welke kant zijn ze de struiken ingegaan? Volgens

het jongetje aan de ene kant, volgens Kees B. aan de andere kant. Heeft de dader de kinderen geholpen met uitkleden? Het jongetje zegt dat de dader heeft staan trekken aan hun kleren en aan de laarzen van het meisje; Kees B. zegt dat de kinderen zichzelf hebben uitgekled. Droeg de dader iets op zijn hoofd? Het jongetje zegt dat de dader een petje droeg, Kees B. zegt dat hij geen petje droeg. En niemand heeft gezien dat Kees B. die dag een petje droeg. Het jongetje zegt dat ze door de dader dieper de struiken in zijn geduwd toen er een zwart-wit gevlekte hond langsliep; Kees B. verklaart dat hij in de bosjes verder niemand had gezien of gehoord. En zo heeft Van Koppen nog negen punten. Nu zijn beide dingen – zowel de punten die overeenstemmen als de punten die verschillen – natuurlijk van belang. En toch, iemand die wil bewijzen dat de bekentenis betrouwbaar is, zou zich vooral moeten buigen over de punten waarop die bekentenis niet spoort met het verhaal van een van de slachtoffers. Het aantal verschillen is zo groot dat men ze niet stilzwijgend kan passeren.

Het hof gaat ook uitvoerig in op het tijdpad. Hoe laat kon Kees B. op zijn vroegst op de plaats delict zijn? De vrachtwagens vertrokken om 17:18 uur, Kees B. vertrok daarna meestal heel snel, het is elf minuten fietsen, en dus kon hij om halfzes al in het park zijn, aldus het hof. En dan schrijft het hof (in punt 12.2.4):

Dat de verdachte omstreeks 17:30 uur ook daadwerkelijk in het Beatrixpark was, wordt bevestigd door de getuigenverklaring van [de bezitter van de zwart-wit gevlekte hond].

Maar hoe valt uit die getuigenverklaring af te leiden dat Kees B. al om 17:30 uur in het park was? Het gaat hier om een van de getuigen die de fiets in het gras heeft zien liggen. Dat moet, aldus het hof, rond halfzes of tien over halfzes zijn geweest. En de beschrijving van die fiets komt overeen met de fiets van Kees B. En Kees B. heeft zelf in twee verklaringen toegegeven

dat dit zijn fiets was. Aldus het hof. Dat is om verschillende redenen een merkwaardige redenering. Ten eerste wordt aangenomen dat de fiets in het gras inderdaad de fiets van Kees B. was. Dit nam het hof aan omdat Kees B. dit zelf gezegd had. Maar Kees B. heeft dit alleen maar gezegd tijdens zijn later weer ingetrokken bekentenissen en tijdens het volstrekt ongeloofwaardige verhaal dat hij direct daarvoor vertelde. Zodra je echter aanneemt dat de bekentenissen kloppen, hoef je verder geen ingewikkelde redeneringen te bedenken om te bewijzen dat Kees B. de dader is. Maar zelfs als we aannemen dat de fiets in het gras van Kees B. was, dan bewijst deze getuigenverklaring niet dat Kees B. al omstreeks 17:30 uur in het park was. Deze getuige wist de tijd waarop hij de fiets had gezien immers niet preciezer aan te geven dan omstreeks halfzes à tien over halfzes. Als je gelooft dat die tijdsaanduiding betrouwbaar is, dan bewijst deze getuigenverklaring niet dat Kees B. al rond halfzes in het park was, maar hooguit dat hij daar al vóór 17:40 uur was. Het hof was hier blijkbaar even vergeten dat er een andere getuige was wiens verklaring erop wijst dat de fiets inderdaad al rond halfzes in het gras lag: de man die om 17:20 uur uitklokte en wiens fietstijd naar het park elf minuten bedroeg.

Maar het hof gaat verder. Na te hebben aangegeven waarom het tijdpad wel degelijk mogelijk is, bespreekt het hof de argumenten van de advocaat voor de bewering dat Kees B. nooit op tijd in het park had kunnen zijn. Het gaat daarbij om twee punten. Wanneer kon Kees B. op zijn vroegst in het park zijn? En wanneer is het misdrijf begonnen? Welnu, het misdrijf moet al in gang zijn geweest om 17:31 uur. Op dat moment zag een getuige de onbeheerde fiets en de twee mannen met de honden. Op dat moment kon Kees B. nog nauwelijks bij de plaats delict zijn aangekomen. Het hof schrijft hierover (12.3.5):

Dat de getuigenverklaringen van [deze getuige] in combinatie met bewijsmiddel AH-65 [dat laat zien dat deze getuige om 17:20 uur heeft uitgeklokt en dat het vanaf dat punt elf minuten fietsen naar de plaats delict is] evenals de getuigenverklaring van [de man met de zwart-wit gevlekte hond] het alibi van de verdachte zouden ondersteunen (...) vermag het hof (...) niet in te zien.

Het hof legt niet uit waarom het dit niet vermag in te zien. Maar zo vreselijk ingewikkeld is dit alles nu toch ook weer niet? Het zijn deze getuigenverklaringen die erop wijzen dat de fiets al in het gras lag en het misdrijf al in volle gang was op het moment dat Kees B. daar op zijn vroegst kon aankomen. Het misdrijf moet dus zijn begonnen op een tijdstip dat Kees B. nog niet aanwezig was.

De Hoge Raad

Kees B. heeft zich niet neergelegd bij het arrest van het hof. Hij is daartegen in cassatie gegaan bij de Hoge Raad. In cassatie kan nauwelijks nog getwist worden over de feiten. De feiten worden geacht te zijn zoals ze door het hof zijn vastgesteld. Je mag je er in cassatie hooguit over beklagen dat de vaststelling van de feiten door het hof 'onbegrijpelijk' is. Voor het overige mag de verdediging in cassatie alleen twisten over juridische kwesties, over de vraag of de wet wel goed is toegepast. De procedure bij cassatie is als volgt. De verdediging schrijft een cassatieverzoek, waarin staat wat er volgens haar niet deugt aan het arrest van het hof. Voordat de Hoge Raad daarover uitspraak doet, krijgt zij daarover een advies van een instantie die in hetzelfde gebouw zit als de Hoge Raad, maar die onafhankelijk is. Die instantie heet het parket bij de Hoge Raad en staat onder leiding van de procureur-generaal bij de Hoge Raad. Zo'n advies wordt een 'conclusie' genoemd. Soms

wordt de conclusie geschreven door de procureur-generaal zelf, maar meestal door een van zijn collega's, die advocaat-generaal worden genoemd. De conclusie over de zaak van Kees B. is geschreven door advocaat-generaal Machielse, die we ook al tegenkwamen in het hoofdstuk over de Eper incest-zaak. De 'conclusie' van Machielse over het cassatieverzoek van de advocaat van Kees B. is een tekst van zestien pagina's, die bestaat uit 46 punten. Wij beperken ons tot de punten die betrekking hebben op het DNA-bewijs (punt 41-43).

De advocaat van Kees B. had zich erover beklaagd dat het hof in het arrest op een onbegrijpelijke manier had uitgelegd waarom het niet nodig was geweest om DNA-onderzoek te verrichten op een aantal flesjes en blikjes die in de buurt van de plaats delict waren gevonden. Op die flesjes en blikjes was wel gezocht naar vingerafdrukken, maar zonder resultaat. De advocaat had gewild dat op deze spullen ook naar DNA zou worden gezocht. Het hof had dat niet nodig gevonden. De manier waarop het hof dat had uitgelegd in het arrest, was volgens de advocaat onbegrijpelijk en een van de eisen die aan een arrest worden gesteld, is dat het begrijpelijk moet zijn. In zijn reactie op dit punt gaat advocaat-generaal Machielse vrij uitvoerig in op de feitelijke vraag of zo'n DNA-onderzoek nu wel of niet wenselijk zou zijn geweest. Hij meent dat de advocaat

aldus de relevantie en mogelijkheden van DNA-onderzoek miskent. Als er geen lichaamsmateriaal is gevonden dat aan de dader kan worden toegeschreven – hetgeen hier het geval is zoals het hof heeft vastgesteld – kan DNA-onderzoek van ander materiaal niet voeren tot identificatie van de dader.

Wat is de redenering van Machielse? Het hof meent dat Kees B. de dader is. Verder is vastgesteld dat op de plaats delict geen DNA van de dader (lees: Kees B.) was gevonden. Als je daarvan uitgaat, heeft DNA-onderzoek van die flesjes en blikjes

inderdaad weinig zin. De werkelijkheid was echter dat er op de plaats delict wel degelijk DNA was gevonden op de plekken waar je dadersporen zou verwachten: onder de nagels en op een laars van het meisje. Dat zouden natuurlijk heel goed dadersporen kunnen zijn, en vier jaar later, toen de ware dader bekende, bleken deze sporen onder de nagels en op de laars inderdaad met hem te matchen. Het zou dus indertijd interessant zijn geweest als er op blikjes of flesjes in de buurt van de plaats delict DNA gevonden was dat matchte met het DNA onder de nagels en op de laars. Hoe is het mogelijk dat Machielse niet op deze toch vrij simpele redenering is gekomen? Het antwoord luidt misschien dat hij niet feitelijk maar slechts juridisch heeft geredeneerd. Tijdens de cassatie kan er – afgezien van vermeende onbegrijpelijkheid – niet meer getwist worden over de feiten. Het hof had als feit vastgesteld dat Kees B. de dader was. Als je aanneemt dat Kees B. de dader is, dan staat ook vast dat het DNA onder de nagels en op de laars niet van de dader afkomstig is. Juridisch gezien moge dit kloppen. Feitelijk is de redenering van Machielse op dit punt natuurlijk grote onzin.

De ‘conclusie’ van Machielse is ondertekend door de procureur-generaal bij de Hoge Raad. Die constatering is van belang omdat het deze functionaris is die in de toekomst waarschijnlijk een centralere rol gaat krijgen bij het beoordelen van herzieningsverzoeken. Bij herzieningsverzoeken gaat het vrijwel altijd om de feiten. Het zou goed zijn als zulke verzoeken beoordeeld worden door iemand die niet gewend is uitsluitend juridisch maar ook gewoon feitelijk te redeneren.

Wat vond de Hoge Raad van dit punt? Op 15 april 2003 verscheen het arrest van de Hoge Raad over het cassatieverzoek.⁴ De klacht van de raadsman over het DNA werd in het arrest eenvoudigweg zonder verdere uitleg afgewezen. En daarmee was de rechtsgang beëindigd.

De advocaat van Kees B. diende in 2004 een herzieningsverzoek in op basis van het boek van Van Koppen. Ook dat ver-

zoek werd zonder veel omhaal afgewezen. Die afwijzing was terecht. Herziening is immers alleen mogelijk als er sprake is van een novum – van iets wat de rechter nog niet wist en dat, als hij het wel had geweten, mogelijk zou hebben geleid tot een ander oordeel. Het boek van Van Koppen was echter niet gebaseerd op iets nieuws maar eenvoudigweg op het bekijken van het materiaal dat ook door de rechter was gebruikt. Van Koppen stelt alleen maar vast dat de rechter uit dat materiaal niet de juiste conclusie had getrokken. In zo'n geval is herziening niet mogelijk.

Na de bekentenis van Wik H.

En toen kwam ook in 2004 de bekentenis van Wik H. Die bekentenis werd al vrij snel bevestigd door aanvullend DNA-onderzoek. Het DNA van Wik H. matchte met het DNA-profiel onder de nagels en op de laars van het meisje. Nederland was toen al in de ban van heftige discussies over mogelijke rechterlijke dwalingen. In 2002 was de Puttense moordzaak herzien. Twee mannen die vele jaren voor deze moord in de gevangenis hadden gezeten, werden alsnog vrijgesproken. Over andere zaken bestond discussie. De Schiedammer parkmoord was een van die zaken. Maar nu bleek, dankzij het zeldzame toeval van een dader die alsnog zijn misdrijf opbiechtte, dat de critici gelijk hadden gehad. Kees B. was met zekerheid ten onrechte veroordeeld tot een van de zwaarste straffen die in Nederland te vergeven zijn. Die constatering was een schok voor het Openbaar Ministerie. Het Openbaar Ministerie is diep door het stof gegaan. Het heeft een groot eigen onderzoek verricht naar de vraag hoe dit heeft kunnen gebeuren.⁵ De aanbevelingen van dat onderzoek hebben geleid tot allerlei veranderingen in de opsporing en vervolging.

Voor de rechterlijke macht is de bekentenis van Wik H. ongetwijfeld ook een schok geweest. Publiekelijk heeft de rech-

terlijke macht daar echter weinig van laten merken. Officieel is er maar één ding gedaan. Zowel de rechters van de rechtbank als de rechters van het hof die Kees B. indertijd veroordeeld hadden, hebben aan 'zelfreflectie' gedaan, samen met twee rechters van buiten. Die zelfreflectie heeft plaatsgevonden achter gesloten deuren. Zo uitvoerig als het Openbaar Ministerie heeft bericht over wat er in het onderzoek naar de Schiedammer parkmoord was misgegaan, zo karig waren de rechters in hun berichtgeving over hoe het heeft kunnen gebeuren dat zij iemand hebben veroordeeld die het niet had gedaan. Zelf hebben de verantwoordelijke rechters van rechtbank en hof nooit publiekelijk iets gezegd over het interne onderzoek. Er is alleen iets naar buiten gebracht door de presidenten van de rechtbank en het hof. Zij publiceerden ieder een artikel in *Trema*, het tijdschrift voor de rechterlijke macht, en zij verschenen gezamenlijk eenmalig, op 12 september 2005, in het televisieprogramma *NOVA*, waar zij spraken met presentator Jeroen Pauw.

De president van de rechtbank Rotterdam beschreef in *Trema* hoe de rechters die indertijd Kees B. hadden veroordeeld, hadden besloten tot een interne zelfreflectie en hoe zij hadden besloten dat de resultaten daarvan geheim zouden blijven, omdat die vallen onder het geheim van de raadkamer. Dat is jammer. Het zou natuurlijk interessant zijn geweest om te weten hoe de rechters terugkijken op de wijze waarop zij indertijd over de zaak hadden gedelibereerd. Toch kan men hiervoor wel enig begrip opbrengen. Als een rechter weet dat het geheim van de raadkamer niet absoluut is en dat bij de Schiedammer parkmoord alsnog jaren later naar buiten is gekomen hoe de discussies in de raadkamer waren verlopen, dan zou dat ertoe kunnen leiden dat zij daar in toekomstige zaken bij hun interne overleg rekening mee gaan houden.

Gelukkig hebben de rechters van de rechtbank besloten om niet alles geheim te houden. De algemene lessen die zij uit deze zaak hebben getrokken, hebben ze wél gepubliceerd.

Dat zijn er twee, zo schrijft de president van de rechtbank in *Trema*. Les 1 is dat behoedzaam moet worden omgegaan met bekentenissen die later weer worden ingetrokken. En les 2 is dat de rechter uiteindelijk zelf verantwoordelijk blijft voor de waarheidsvinding. Beide lessen zijn opmerkelijk. Dat je moet oppassen met weer ingetrokken bekentenissen kan voor de betrokken rechters bezwaarlijk een nieuw inzicht zijn geweest. De Puttense moordzaak was in de periode 2000-2001 volop in het nieuws. Ook die zaak draait, zo mogelijk nog meer dan de Schiedammer parkmoord, rond bekentenissen die later weer waren ingetrokken. En les 2, dat de rechter uiteindelijk zelf verantwoordelijk is voor de waarheidsvinding, is natuurlijk een open deur. De rechter heeft als taak om zelf onafhankelijk te zoeken naar de waarheid. Daar hebben wij nu juist rechters voor. Waren de rechters in Rotterdam daarvan bij de veroordeling van Kees B. onvoldoende doordrongen geweest? De president van de rechtbank Rotterdam schreef daarover:

Uit het gebruik van het woord 'les' mag niet worden afgeleid dat bij de behandeling en de beoordeling van deze zaak geen of onvoldoende gevolg is gegeven aan de daarin gegeven regels voor het rechterlijk handelen.⁶

Want, aldus de president van de rechtbank, hij heeft niet het recht om daarover te oordelen. Maar vonden de betrokken rechters nu zelf dat zij dit of iets anders verkeerd hadden gedaan? Daarover laat de rechtbankpresident zich niet uit. De laatste alinea van zijn artikel begint, terecht, als volgt:

Het bestuur van de rechtbank Rotterdam is er zich van bewust dat de publieke opening van zaken beperkt is. Te beperkt ongetwijfeld in de ogen van velen.⁷

Dit zelfinzicht, dat een rechtbank die de verkeerde persoon

veroordeelt, iets heeft uit te leggen, siert de rechtbank. We zullen zien dat dit inzicht bij het hof ontbreekt.

De ‘zelfreflectie’ van het hof

Mr. J.J.I. Verburg, president van het gerechtshof in Den Haag, het hof dat Kees B. indertijd in hoger beroep had veroordeeld, beschreef in zijn artikel in *Trema* wat er zoal was gebeurd na de nieuwe bekentenis van Wik H. Hij had dadelijk beseft dat de zaak weer in de publiciteit zou komen. In de tegenwoordige tijd berichtte hij wat er vervolgens zoal was gebeurd.

Ik lees het arrest en kan niet anders concluderen dan dat de strafkamer van het hof met zes zittingsdagen aan de zaak alle aandacht heeft besteed en dat zij heel precies de bewijsconstructie uit de doeken heeft gedaan.⁸

Daarna overlegt hij met de betrokken rechters.

Ik geef aan dat ik de zorgvuldigheid van behandeling in 2002 niet ter discussie wil stellen maar dat we er toch ernstig rekening mee moeten houden dat de uitkomst niet goed is geweest.⁹

Dit is niet iets om ‘ernstig rekening’ mee te houden; dit is een feit. Nu we weten dat de verkeerde persoon is veroordeeld, zou je zeggen dat er dus bekeken moet worden of de zaak indertijd in 2002 wel zorgvuldig genoeg is behandeld. Maar dat laatste wil Verburg dus uitdrukkelijk niet doen. Waarom niet?

Er wordt bij het hof, net als bij de rechtbank, besloten tot een interne reflectie, zo deelt het hof mee in een persbericht.

Het hof rept in het persbericht welbewust niet van een ‘fout’. Naar mijn stellige overtuiging doet die kwalificatie geen recht

aan de zorgvuldigheid van werken en roept het gebruik van het woord 'fout' al snel de connotatie op van vermijdbaarheid en sancties. Voorlopig weten we nog niet, of en waar steken zijn gevallen in de keten van opsporing, vervolging en berechting.¹⁰

We zagen zojuist dat Verburg geen discussie wil over de vraag of de zaak indertijd wel zorgvuldig is behandeld. Nu zien we dat hij het feit dat zijn hof iemand heeft veroordeeld die het niet heeft gedaan, niet wil kwalificeren als een 'fout'. Je zou zeggen: wat hier is gebeurd, is de ergste fout die een rechter kan maken. Waarom wil Verburg dit niet een 'fout' noemen? Hij heeft daarvoor twee argumenten. Het eerste argument is dat deze term 'geen recht [doet] aan de zorgvuldigheid van werken'. Ja, als je vooronderstelt dat er zorgvuldig is gewerkt, dan betekent dat inderdaad dat er geen fout is gemaakt. Maar het is toch eigenlijk logischer om te zeggen dat als vaststaat dat de verkeerde persoon is veroordeeld, er dus een ernstige fout is gemaakt en dat dit dus moet betekenen dat er naar alle waarschijnlijkheid onvoldoende zorgvuldig is gewerkt. Waarom wil Verburg deze conclusie niet trekken? Er is op deze vraag eigenlijk maar één antwoord denkbaar: hij wil zijn collega's niet afvallen.

Maar Verburg schrijft dat hij nog een reden heeft waarom het veroordelen van de verkeerde persoon niet een 'fout' genoemd moet worden: die term roept 'al snel de connotatie op van vermijdbaarheid en sancties'. Daar heeft Verburg gelijk in! Als je onderzoek doet naar de vraag hoe het mogelijk is dat je de verkeerde persoon hebt veroordeeld, dan doe je dat mede in de hoop dat je daar iets van kunt leren en dat je dus een volgende keer kunt vermijden dat zoiets weer gebeurt. Maar waarom is Verburg tegen het idee van 'vermijdbaarheid', het idee dat het hier gaat om een fout die wellicht in de toekomst zou kunnen worden vermeden? Het antwoord luidt ongetwijfeld dat de conclusie dat deze fout wellicht vermeden had

kunnen worden als men beter had opgelet, consequenties zou kunnen hebben. Dat is de reden waarom Verburg het veroordelen van de verkeerde persoon niet wil betitelen als een 'fout'.

Verburg wil slechts één ding: dat deze affaire geen nadelige consequenties heeft voor de reputatie van zijn gerechtshof. Zelfs de zorgvuldigheid van de behandeling wil Verburg niet ter discussie stellen. Wat was dan wel de uitkomst van de zelfreflectie van de rechters van het hof?

Na de reflectie melden de externe begeleiders mij dat het gesprek heeft plaatsgevonden en dat zij dat kenschetsen als 'uitvoerig en open'. De leden van de strafkamer onderschrijven dit desgevraagd en voegen daaraan toe dat zij het gesprek als 'nuttig' hebben ervaren. Zij melden voorts eigener beweging dat er geen bevindingen van algemene aard zijn.¹¹

Dat is alles wat Verburg vertelt over deze 'zelfreflectie'. Algemene lessen zijn er volgens de rechters uit hun verkeerde veroordeling niet te trekken. Menen de rechters in kwestie werkelijk dat zij bij de beoordeling van de zaak geen fouten hebben gemaakt? Dat wordt uit het artikel van Verburg niet duidelijk. Nergens in zijn artikel blijkt dat de rechters in kwestie vinden dat zij iets verkeerd hebben gedaan. Verburg besluit zijn artikel als volgt:

We staan als bestuurders van de betrokken gerechten in voor de integriteit en professionaliteit van de betrokken rechters, destijds bij de berechting van de zaak tegen Kees B. en ook in deze maanden waarin zij zich geconfronteerd hebben gezien met hun rechterlijke dwaling.¹²

Rechtbank en hof bij NOVA

Laten we eens kijken naar de uitzending van NOVA van 12 september 2005, waarin Jeroen Pauw sprak met de presidenten van de rechtbank Rotterdam en het gerechtshof Den Haag. De artikelen in *Trema* waren toen net verschenen en het was ook Jeroen Pauw opgevallen dat in die artikelen niet werd ge-rept van gemaakte fouten. Pauw vroeg Verburg wat het hof in-dertijd fout had gedaan. Verburg antwoordde dat de rechters van zijn hof hadden besloten om terug te kijken op de zaak en om de resultaten daarvan niet openbaar te maken, behalve als daaruit algemene lessen te trekken zouden zijn en zulke alge-mene lessen waren er niet. Pauw herhaalde zijn vraag: ‘Zijn er fouten gemaakt?’ Verburg antwoordde – wij citeren uit de uitzending, die nog steeds te vinden is op internet in het ar-chief van NOVA:

Er zijn geen algemene lessen te trekken en er zijn dus ook geen fouten gemaakt, want waarvan ik kan kennismaken, dat is het arrest, en ik kan alleen maar vaststellen dat in dat arrest naar de regelen der kunst, naar de standaarden die gelden uit het oogpunt van professionaliteit, dat daar onderzoek is gedaan, verantwoording is afgelegd van dat onderzoek en de keuzes uit de doeken zijn gedaan die door het hof zijn gedaan.

De vraag is natuurlijk of het hof wel de goede keuzes heeft ge-maakt. Daarover doet Verburg geen uitspraak, terwijl het ant-woord natuurlijk voor de hand ligt: er moeten verkeerde keu-zes zijn gemaakt, anders had dit niet kunnen gebeuren. En je zou willen weten wat die verkeerde keuzes dan wel zijn ge-weest. Maar het is blijkbaar te veel gevraagd om rechters zelf te laten beoordelen welke fouten zij hebben gemaakt. Verburg is een mooi voorbeeld van een rechter die – zelfs in een zaak waarin zeker is dat de rechter het fout heeft gedaan – zegt dat de rechter geen fouten heeft gemaakt. Verburg, en alle verant-

woordelijken binnen de rechterlijke organisatie die niet tegen deze gang van zaken in opstand zijn gekomen, houden liever de winkel gesloten voor inmenging vanuit de samenleving. Het eigen aanzien is belangrijker dan het opbiechten van de waarheid. En dat is precies de reden waarom de rechterlijke macht niet betrokken moet worden bij de beoordeling van herzieningsverzoeken. Zij zullen zulke verzoeken veel te vaak tegenhouden uit angst voor sancties. De rechter zit liever te slapen zonder het risico van sancties.

En Kees B.?

Met de strafzaak tegen Kees B. liep het nog minder fraai af. Hij kreeg weliswaar een forse schadevergoeding en de Hoge Raad stond na de bekentenis van Wik H. herziening toe; het hof te Amsterdam kreeg de opdracht om de herziening te behandelen. Maar dat hof deed iets merkwaardigs. Het verklaarde dat het Openbaar Ministerie na de veroordeling van Wik H. geen belang meer kon hebben bij vervolging van Kees B. Hij werd daarop niet vrijgesproken, maar het Openbaar Ministerie werd niet-ontvankelijk verklaard. In het arrest van het Amsterdamse hof¹³ wordt geen enkele aandacht besteed aan de onschuld van Kees B. Zijn advocaten gingen tegen dat arrest weer in cassatieberoep bij de Hoge Raad. Die vond op het arrest van het hof van Amsterdam niets aan te merken.¹⁴

En zo eindigde de zaak van Kees B. zonder dat werd vastgesteld dat ook maar enige Nederlandse rechter een fout had gemaakt en zonder dat door de Nederlandse rechter is uitgesproken dat Kees B. onschuldig is veroordeeld.

7 De Sneker balkonmoord

Het is in Sneek precies 18:00 uur op 9 november 2004. De 67-jarige Hendrika van der M. valt van het balkon van de flat waar zij woont. Zij is op dat moment starnakel dronken. Later zal zij in het ziekenhuis aan haar verwondingen overlijden. In het vervolg zullen wij haar 'Oma' noemen. Bij haar op bezoek is Ronald S. Ook hij is starnakel dronken, alleen iets minder ver heen dan Oma. Ronald heeft een bloedalcoholpromillage van 2,4; Oma heeft 3,6. Ronald wordt vervolgd en veroordeeld voor de dood van Oma.

De zaak

De zaak wordt in Friesland wel de Sneker balkonmoord genoemd, maar eigenlijk gaat het om een flatgalerij en viel Oma over het hek van die galerij. Zij woonde op de tweede verdieping. En of het moord was valt nog te bezien. Niemand was aanwezig bij de val van Oma, wellicht met uitzondering van Ronald. Eén enkele getuige heeft iets gezien van de gebeurtenissen die aan de val voorafgingen. Die ene ooggetuige is Dominicus van der P. Hij kwam langsfietsen. Zijn verklaring lijkt in tegenspraak met enig daderschap van Ronald. In het proces-verbaal van zijn verhoor staat als genoteerd uit zijn mond:

Ik had toen nog uitzicht op de achterkant van de flat. Ik zag toen iemand vlak bij de balustrade langs hangen. Ik zag dat die persoon zo ver over de balustrade heen hing dat ik bij me-

zelf dacht: die kan niet meer terug. Ik zag dat [namelijk] alleen de benen van die persoon nog op de balustrade waren en dat het bovenlichaam op de kop verticaal tegen de balustrade aanhing. Zoals ik die persoon zag hangen, heb ik voor u uitgetekend. Omdat ik [fietste] en gang had, heb ik niet gezien hoe dit afliep.

Heeft Oma gewoon te ver over het hek gehangen, zoals Dominicus zegt? De rechtbank en het gerechtshof zullen daar later drastisch over van mening verschillen. Maar niemand anders dan Dominicus kan de rechters tegenspreken, want buiten hem zijn er geen directe getuigen van de aanloop naar de val van Oma of van de val zelf.

Toen Oma zwaargewond voor de flat lag, kwam Ronald op een hulletje naar beneden. Volgens verbalisant V. zei Ronald toen:

Op de vraag van E. van der H., surveillant van politie, die inmiddels eveneens ter plaatse gekomen was, wat er gebeurd was, antwoordde de man: 'Godverdomme, heb ik 'm zomaar over het balkon gegooid.'

Surveillant Van der H. maakte zelf ook een proces-verbaal, maar gaf een wat andere versie:

Ik hoorde de man zeggen: 'We hebben ruzie gehad, ik heb 'm over de balustrade gegooid.' Ik heb de man hierop gevraagd wie de persoon op de grond was. Ik hoorde dat de man zei: 'Dennis.' Ik heb hierop nogmaals gevraagd wie daar lag. Ik hoorde dat de man nogmaals zei: 'Dennis.' [...] Ik hoorde dat de man zei: 'Ja, Dennis [S.], hij is een vriend van mij.' 'Ik heb 't gedaan, ik heb 'm erover gegooid. Is-ie dood, ik hou zoveel van 'm, ik hou zoveel van 'm.'

De opkomst van Dennis vergt enige uitleg tussendoor, want dat is iemand anders dan Oma. Ronald was met zijn vriend Dennis en diens vriendin Bertina in de middag op bezoek gegaan bij de oma van Dennis, het latere slachtoffer. Dennis vertrok op een bepaald moment naar bezigheden elders en diens vriendin ging ook weg om een boek bij de bibliotheek op te halen. Ronald bleef met Oma doordrinken. Op het moment dat Oma naar beneden viel, was Dennis dus ver uit de buurt. Ronald moet dat hebben geweten of zou dat wellicht geweten hebben als hij niet zo dronken was geweest.

Wij komen terug op wat Ronald precies zei toen hij zich beneden over het lichaam van de stervende Oma boog, want dat wordt in het vervolg van ons verhaal nogal belangrijk. Beide politiemensen mogen dan hierover proces-verbaal hebben opgemaakt, andere getuigen hebben weer een andere versie. Houkje de B. was ook ter plekke. Zij doet als volgt verslag:

Ik zag dat de man die naar de gevallen persoon liep aardig in paniek was. Ik hoorde hem hard schreeuwen. Ik heb hem tweemaal de naam Willem horen roepen, althans zo klonk het. Ook hoorde ik hem roepen: 'Ik moet bloed hebben, ik moet bloed hebben. Er ligt allemaal bloed op de grond. Snel. Snel.' Deze persoon kwam op mij bezopen over, door de manier waarop hij liep en schreeuwde. Hij was niet voor rede vatbaar. Hierdoor durfde ik eigenlijk ook niet dichterbij te komen. [...] Later hoorde ik van mijn tante dat zij gehoord had dat de man die over het slachtoffer heen gebogen zat, iets gezegd zou hebben als: 'Ik heb geduwd.'

Die tante, Dirkje C., vertelde een verhaal dat meer lijkt op wat de eerste verbalisant ons meldde:

Hierna hoorde ik de man roepen: 'Ik heb geduwd, godverdomme. Ik heb geduwd.' Dit heeft hij meerdere keren her-

haald. Zeker een keer of vier. Hierna hoorde ik dat de man zei: 'We hebben ruzie gehad en toen heb ik geduwd.'

Er waren nog meer getuigen, maar zij kunnen zich niet herinneren wat Ronald precies zei. Op grond van de getuigenverklaringen kunnen we veilig aannemen dat Ronald met zijn dronken kop in de veronderstelling verkeerde dat Dennis over de reling is gegaan en dat hij hem heeft gegooid of geduwd. Dat hield Ronald vol tot in het politiebureau. Nadat hij zich daar ook nog heeft misdragen door aan politieagenten de Hitlergroet te brengen, vertelt hij in het eerste verhoor onder andere:

Ik heb ruzie gehad met mijn vriend Dennis. Het ging over mijn vriendin. Ik heb hem over de balkonreling geduwd. Hij kwam op mij af. Het was op het balkon voor de woning. Ik heb een halve liter whisky gedronken. Ik heb geen verdovende middelen gebruikt. Is hij dood?

Technisch onderzoek leverde niets op. Het is zelfs niet duidelijk geworden of Oma nu voorover of achterover over de reling is gevallen. Alleen getuige Dominicus zegt hierover wat, maar hij wordt door rechtbank en hof genegeerd. Een ander gegeven is hier ook nog relevant: namelijk het antwoord op de vraag of het überhaupt mogelijk is om Oma over de reling te duwen. Daartoe wordt in de gymzaal van het politiebureau een uitgebreide reconstructie gehouden met vrouwelijke politieagenten in verschillende soorten en maten die over een even groot hek als op de galerij worden geduwd. De conclusie van deze exercitie is dat het wel lukt om een vrouw van 178 cm over de reling te duwen, maar dat het niet lukt bij een vrouw van 172 cm. Dus willen we weten hoe groot Oma was. Op die laatste vraag zijn verschillende antwoorden mogelijk. Volgens de patholoog-anatoom had Oma een lichaamslengte van 179 cm. Hij heeft dat gemeten op de snijtafel, maar we weten dat

mensen liggend langer zijn dan als ze staan. In het paspoort van Oma staat als lengte 172 cm, maar wij allen weten hoe weinig precies dat wordt gemeten. En tot slot is Oma's lengte enige tijd voor haar dood gemeten door een cardioloog. Hij mat 169 cm, waarbij wij aantekenen dat het gebrek aan verband tussen lengte en hartkwalen deze geneesheer er niet toe zal hebben bewogen om veel inspanning in een precieze meting van de lengte te steken. Of Oma überhaupt over het hek geduwd kan worden, staat dus allerminst vast. Oma kan er natuurlijk door Ronald overheen gegooid zijn, maar dat zal Ronald in zijn verhoren nergens bevestigen. Ook de politie hangt nergens dat scenario aan.

De rechtbank veroordeelde Ronald tot een gevangenisstraf van 9 maanden. Dat lijkt nogal weinig voor de doodslag die de officier van justitie Ronald ten laste legde. De rechtbank vindt dat niet bewezen, en maakt er dood door schuld van. Wel is namelijk volgens de rechtbank komen vast te staan dat Ronald een zodanige duw heeft gegeven dat Oma daardoor over de balustrade naar beneden is gevallen. Dat baseerde de rechtbank op de bekentenis van de verdachte tijdens zijn verhoren door de politie. Die verhoren bespreken we later. De advocaat bepleitte dat Ronald tijdens die vele verhoren onder druk zou zijn gezet en dat hem door de politie woorden in de mond zijn gelegd. De rechtbank bekeek de video-opnames van de verhoren en vindt dat daar helemaal geen sprake van is. 'Bovendien heeft verdachte tegen diverse getuigen gezegd dat hij heeft geduwd dan wel het slachtoffer over de balustrade heeft geduwd,' schrijft de rechtbank.

De verhoren van Ronald

De rechtbank kan zich dus vinden in de manier waarop Ronald door de politie is verhoord. Nu moet men de ene verdachte anders verhoren dan de andere en kan men bij de ene

verder gaan dan bij de andere. De eerste vraag die beantwoord zou moeten worden, is of Ronald tot de categorie mensen behoort die men voorzichtiger moet verhoren dan anderen. De rechtbank onderzocht dat probleem niet, het gerechtshof in hoger beroep wel. De Maastrichter psycholoog Jelacic kreeg opdracht om Ronald te testen. Hij kwam tot de conclusie dat Ronald een kwetsbare verdachte is:

Het psychologisch onderzoek bij [Ronald] brengt de volgende zaken aan het licht. [Ronald] heeft een relatief [lage intelligentie]. Hij heeft vaak last van cognitieve fouten en wantrouwt zijn geheugen. Het is aannemelijk dat er bij hem, ten tijde van het verhoor, sprake was van psychische klachten. Voorts is hij zeer suggestibel en inschikkelijk. Kort en goed, de resultaten van het onderzoek laten zien dat [Ronald] behoort tot de groep mensen die relatief snel overgaat tot het afleggen van een valse bekentenis. Naar mijn mening is het wenselijk dat er verder onderzoek plaatsvindt naar de verhoren van [Ronald] die medio november 2004 hebben plaatsgevonden. Mocht blijken dat hij langdurig en hard is verhoord, er suggestieve vragen en imaginatieoefeningen zijn toegepast, en er sprake is geweest van slaapgebrek, dan is de kans op een valse bekentenis aanmerkelijk.

De verhoren van Ronald vertonen inderdaad nogal wat gebreken.¹ Het eerste verhoor vond de avond van zijn aanhouding plaats. Hij moet toen, gezien het alcoholgehalte in zijn bloed, nog behoorlijk dronken zijn geweest. Van dat eerste verhoor is geen video-opname gemaakt. Van de latere verhoren wel. Ronald is in een maand acht keer verhoord en die verhoren duurden ten minste tussen de 14 en 17 uur, afhankelijk van wat je precies allemaal meetelt. Naast de videobanden van de verhoren beschikken we ook over gewone processen-verbaal. Daarin zijn de letterlijke teksten van de verhoren gecomprimeerd tot samenvattingen. Maar er is ook een belangrijk

verschil met wat er werkelijk werd gezegd: in de processen-verbaal worden de uitspraken van de verdachte met een aanzienlijk grotere zekerheid weergegeven dan zij in werkelijkheid zijn gedaan.

Het is een belangrijke vraag of Ronald een valse bekentenis heeft afgelegd, omdat zijn verklaringen door de rechtbank als doorslaggevend bewijs worden betiteld. De kans op een valse bekentenis is groter dan mensen meestal denken. Hoe groot, weten we natuurlijk niet precies. In juridische kringen hanteert men het criterium dat op de verdachte geen ongeoorloofde druk mag worden uitgeoefend. Wat dat precies is, wordt min of meer van geval tot geval bepaald, waarbij rechters meestal vinden dat bij een zwaar misdrijf wel een onsje meer druk mag worden uitgeoefend. Zonder druk accepteert men de resultaten van het verhoor vrijwel klakkeloos.

De werkelijkheid zit echter iets ingewikkelder in elkaar dan juristen plegen te denken. Aan een valse bekentenis hoeft namelijk geen druk tijdens het verhoor ten grondslag te liggen. Ten eerste is bij verdachtenverhoren namelijk altijd druk aanwezig: verdachten zijn in een onzekere situatie gedetineerd en veelal afgesloten van de buitenwereld. Dat veroorzaakt in de regel al een behoorlijke druk. Ten tweede hoeft een valse bekentenis niet of niet uitsluitend door druk te ontstaan. Dat kan ook gebeuren door de verdachte tot een bekentenis te verleiden. Daarbij spelen elementen een rol als twijfel wekken aan de eigen herinneringen, de door de verbalisanten gepresenteerde zekerheid dat de verdachte dader is (hij moet het zich alleen nog even herinneren), de verdachte de gelegenheid geven te raden totdat hij het – volgens de verbalisanten – ‘juiste’ antwoord heeft gegeven. En dan moet er ook nog rekening mee worden gehouden dat sommige verdachten aanzienlijk gemakkelijker tot een valse bekentenis verleid kunnen worden dan andere. En Ronald valt precies in de categorie van gemakkelijk te verleiden verdachten.

Professionele verhoorders houden rekening met al dit soort elementen. De verhoorders van Ronald deden dat niet. Sterker: aan de verhoren van Ronald lijkt in het geheel geen systematisch verhoorplan ten grondslag te liggen. De verhoren zijn eenvoudigweg gericht op het verkrijgen van een bekentenis. Conform het lesmateriaal van de recherschool zou men echter moeten streven naar waarheidsvinding. Nu is dat in dit geval lastig. Tijdens het onderzoek is niet vastgesteld hoe Oma over de galerijreling is gevallen. Daarom is ook niet vastgesteld hoe zij geduwd had moeten zijn, als dat al het geval is. Daarnaast kan op grond van het dossier aangenomen worden dat de verdachte in ieder geval in de buurt was, hetzij in de flat, hetzij op het balkon. Een bekentenis kan daarom nauwelijks toetsbare daderinformatie opleveren. Dat heeft de verbalisanten tijdens het verhoor parten gespeeld. De enige mogelijkheid zou de al genoemde reconstructie kunnen bieden, maar die faalt omdat de lichaamslengte van Oma niet duidelijk is.

Een belangrijk kenmerk van de verhoren van Ronald is dat hij uitermate coöperatief is, zo blijkt uit de videobanden. Hij is steeds vlot bereid om te antwoorden op vragen, en toont zich, samen met de verbalisanten, ervan overtuigd dat vooral zijn geheugen moet worden opgefrist. Ook al doet hij zijn best, Ronald is voortdurend uiterst onzeker over de juistheid van zijn verhaal. Hij kan het zich echt niet herinneren. Voorbeelden daarvan zijn:

R[onald]: ‘Dan hoop ik maar dat ik het bij het juiste eind heb... pfffff.’ (Verhoor 10 november 2004, 15:11 uur)

R: ‘Het is ook allemaal niet niks, pfffff... [...] Ik ben de hele nacht aan het piekeren geweest, pfffff...’ (Verhoor 10 november 2004, 15:21 uur)

Hij wordt daarin gestimuleerd door de verbalisanten:

V[erbalisant]: ‘Het is voor je eigen verwerking misschien ook wel goed als je het verhaal doet en nóg een keer doet en nóg een keer doet.’

R: ‘Ja tuurlijk, absoluut.’ (Verhoor 10 november 2004, 16:12 uur)

Niettemin weet de verdachte het gewoon niet:

R: ‘Ik weet het gewoon niet meer.’

V: ‘Niet weten is ook een antwoord, hè.’

R: ‘Ik weet zeker dat ik op de bank ben blijven zitten.’

V: ‘Weet je dat heel zeker?’

R: ‘Niet heel zeker.’ (Verhoor 10 november 2004, 16:52 uur)

Dat is kenmerkend voor alle verhoren van Ronald: de verdachte spreekt steeds twijfel uit als hij iets vertelt over hoe het gebeurd moet zijn. Sterker: hij spreekt steeds over hoe het gebeurd moet zijn of zou kunnen zijn. De verklaringen van de verdachte worden niet opgediept uit zijn geheugen, maar vormen een reconstructie op de manier van: zo moet het gegaan zijn. Niettemin kan hij zich het resultaat van de reconstructie veelal niet voorstellen.

Een goed voorbeeld is de vraag of er ruzie was:

V: ‘Er zijn ook mensen die jullie daar gezien hebben hè!’

R: ‘Ja, dat zal. Pfffff, we hadden geen ruzie, dat kan haast niet, het was de hele dag gezellig. [...] Ik had te veel gedronken, dus ik weet het niet meer.’ (Verhoor 10 november 2004, 17:12 uur)

De twijfel bij de verdachte blijft gedurende alle verhoren voortduren:

V: ‘Zo is het gegaan... denk je dat, of weet je dat?’

R: ‘Nou ja... ik denk... euhm... ja.’ (Verhoor 11 november 2004, 10:53 uur)

v: 'Wist je advocaat dat je Oma over de reling hebt geduwd?'
r: 'Euh... nee, want daar was ik zelf ook niet van bewust.'
(Verhoor 11 november 2004, 12:18 uur)

Maar ook na de verhoren verkeert de verdachte kennelijk nog in de veronderstelling dat hij Oma niet doelbewust van het balkon heeft gegooid. Zo schrijft hij in januari 2005 nog een brief uit het Huis van Bewaring die onderschept is door de politie:

Verder was ik mij er niet van bewust dat het door mijn toe doen [sic] was gebeurd. Zo wel dan heb ik daar vreselijk spijt van!

Tijdens de terechtzitting op 14 februari 2005 zegt de verdachte, volgens het proces-verbaal van die zitting:

Ik wil mijn verklaring dat ik Oma geduwd heb, intrekken, want ik weet eigenlijk niet of ik haar geduwd heb. Ik ben me er niet van bewust dat ik het gedaan heb; ik heb er ook geen reden voor om Oma van de balustrade te duwen. Ik mag haar wel.

Heeft Ronald nu een weliswaar onzekere, maar echte bekentenis afgelegd of moeten we zijn bekentenis niet geloven? Om die vraag te beantwoorden, lopen wij enige belangrijke elementen uit de verhoren door.

Reconstructie of constructie

Ronald probeerde zich steeds, zeer coöperatief, te herinneren wat er gebeurd kan zijn. Wij hebben in de verhoren geen momenten kunnen ontdekken waaruit afgeleid zou kunnen worden dat hij, tenminste waar het over het balkon gooien van Oma betreft, met enige zekerheid verslag doet van zijn eigen herinneringen. Het gaat steeds om een door de verbalisanten

aangepaste reconstructie van wat gebeurd moet zijn. Eigenlijk is het helemaal geen reconstructie, want er worden niet opnieuw herinneringen in elkaar gezet. Voor Ronald is het een constructie. Voorbeelden zijn de volgende dialogen:

v: 'Weet je dat heel zeker?'

R: 'Nee, ik weet het niet zeker. Ik kan het me allemaal niet alles herinneren, het spijt me, het spijt me, echt waar!'

v: 'Dus eigenlijk weet je het niet?'

R: 'Ik weet het echt niet. Het spijt me.' (Verhoor 10 november 2004, 18:53 uur)

v: 'Als iemand plotseling wegloopt, dan denk je: wat is dat voor een gek?'

R: 'Ik heb waarschijnlijk gezegd... We hebben misschien gesproken, weet niet meer waarover. We hebben geen ruzie gehad, zeker weten! Als er een woordenwisseling is geweest, weet ik niet meer waar het over ging. [...] We hadden wel een drankje op. [...] Ik had m'n jas aan. Of ik weet het niet, nee niet, want ik heb een schaafplek op m'n arm.'

v: 'Dat weet m'n collega wel.' (Verhoor 10 november 2004, 18:57 uur)

De manier van verhoren stimuleert de constructieve manier van verklaren door de verdachte:

v: 'Zolang jij niet aantoont dat het niet zo is dat Oma is geduwd, dan kunnen wij niet zeggen dat het niet zo is.'

v: 'Als de bloedproef zegt dat het 0,4 is, dan is jouw excuus van drankgebruik helemaal niks.'

R: 'Dat begrijp ik. Ik gebruik het ook niet als excuus, maar ik kan me niets meer herinneren van wat er gebeurd is.'

v: 'Maar dat móet wel! Er is véél meer gebeurd die middag. Véél meer dan dat jij hebt gezegd. Of ben je even in slaap gevallen die middag?'

R: 'Nee dat lijkt mij ook niet. Absoluut niet.' (Verhoor 10 november 2004, 19:06 uur)

Of een ander voorbeeld:

R: 'Ik heb er vannacht nog goed over nagedacht, en er kwamen wat kleine dingetjes bij me op. Moet zo geweest zijn anders weet ik het echt niet.' (Verhoor 11 november 2004, 11:00 uur)

Bij het construeren helpen de verbalisanten door andere mogelijkheden voor de verdachte uit te sluiten:

V: 'De gedachte gaat natuurlijk ook van "misschien is ze er wel van afgesprongen". Nou dat is ze dus niet, ze is er niet afgesprongen.'

R: 'Nee.'

V: 'Dat soort dingen moeten duidelijk zijn.' (Verhoor 11 november 2004, 12:19 uur)

V: 'Je hebt wel een motief om haar een duw te geven.'

R: 'Ik zou niet weten wat.'

V: 'Jij hebt 't toch gedaan...'

R: 'Maar ik weet dat ik het niet bewust gedaan heb, niet haar over de reling te willen laten vallen.' (Verhoor 14 december 2004, 13:41 uur)

R: 'Iets wat staat dat ik verantwoordelijk ben voor de dood van Oma, maar is dit wel zeker?'

V: 'Nou dan ben je het niet.'

R: 'Nou ik weet het gewoon niet.'

V: 'Hoe voelde jij het zelf?'

R: 'Het kan haast niet anders.'

V: 'Dat bedoelden we er toch mee.' (Verhoor 14 december 2004, 14:42 uur)

Gissen

Het is een onderdeel van het construeren dat de verdachte niet geremd wordt in het gissen naar de juiste toedracht. Een voorbeeld daarvan is:

R: 'Dat is de enigste optie die ik bedenken kan. Ik weet het ook niet.' (Verhoor 11 november 2004, 10:49 uur)

R: 'Maar wat moet ik dan zeggen? Ik heb haar geduwd?' (Verhoor 11 november 2004, 10:52 uur)

R: 'Ik kan alleen maar gissen en wat een beetje bij me opkomt.' (Verhoor 11 november 2004, 13:56 uur)

R: 'Wat zou 't geweest kunnen zijn?'

V: 'Je wordt warm. Je bent er nog niet maar je wordt warm.' (Verhoor 13 november 2004, 14:50 uur)

De constructie wordt herinnering

De constructie wordt voorts door de verbalisanten gestimuleerd omdat zij de verdachte duidelijk maken dat hij zich wel wat moet herinneren. Voorbeelden daarvan zijn:

V: 'Het is niet zo dat je niet meer weet wat er gebeurd is.' (Verhoor 11 november 2004, 10:48 uur)

V: 'Waarom zou je op dat moment aan springen denken? Je wist toch op dat moment dat je iemand een duw had gegeven?' (Verhoor 11 november 2004, 13:57 uur)

De verbalisanten helpen de verdachte daarbij met een theorie die uitlegt waarom de woorden die hij sprak toen hij beneden bij het lichaam van Oma was wel juist moeten zijn:

v: 'Dat is een opmerking die op dat moment uit je onderbewustzijn komt. Dan ben je helemaal in de stress en dan heb je niet de kracht om te denken: goh, ik ga 't anders vertellen dan hoe 't geweest is. [...] komt vanuit je hart.' (Verhoor 12 november 2004 (band 5), 10:05 uur)

Minimaxstrategie

Verder gebruiken verbalisanten een truc die bekendstaat als de minimaxstrategie. Aan de ene kant wordt aan de verdachte voorgespiegeld welke ernstige gevolgen ontkennen voor hem heeft. Tegelijkertijd worden de kwalijke gevolgen van bekennen geminimaliseerd, bijvoorbeeld door het misdrijf als minder ernstig voor te stellen. Dit laatste wordt in het geval van Ronald op de volgende manier gedaan. Aanvankelijk werd hem door de verbalisanten gesuggereerd dat Oma door zijn duw over de reling was gevallen. Pas later wordt hem duidelijk gemaakt dat dit niet per ongeluk gebeurd kan zijn.

Voorbeelden daarvan zijn:

R: 'Ik weet wel zeker dat ik Oma niet met opzet heb geduwd. Ik zou niet durven.'

v: 'Nee, niet met opzet, maar misschien wel per ongeluk.'

R: 'Dan moet het per ongeluk gegaan zijn, maar dat moet ik dan toch in de gaten gehad hebben?'

v: 'Dat moet je je herinneren, dat soort dingen moet je je herinneren!'

R: 'Ik weet het echt niet.'

v: 'Het heeft zo veel gevolgen hè? Voor alle partijen is het zo triest.' (Verhoor 10 november 2004, 19:09 uur)

R: 'Misschien heb ik haar dan wel gestoten of zo. Ik weet het niet.'

V: 'Hoe moet je haar dan wel gestoten hebben?'

R: 'Dat weet ik niet.'

V: 'Denk eens goed na! Niet zo snel zeggen: "Ik weet het niet."''

R: 'Ik weet het niet.' (6x)

'Ik draaide me om en er was een gil.' (6x)

'Ik ben niet de jongen die een oude vrouw van het balkon zou gooien.'

V: 'Het hoeft ook niet altijd met opzet te gebeuren hè? Soms gebeuren er dingen, die overkomen je hè? Zonder dat je het wil, maar dat je er wel bij bent.'

R: 'Inderdaad. Het zou best kunnen.' (Verhoor 10 november 2004, 19:19 uur)

Het maximaliseren doet de verbalisant bijvoorbeeld door te melden dat ontkennen vervelende gevolgen heeft. Zie bijvoorbeeld het volgende:

V: 'Als je het niet weet, loop je er je hele leven mee rond.' (Verhoor 10 november 2004, 19:26 uur)

V: 'Ten opzichte van Oma ben je verplicht om de waarheid te vertellen.' (Verhoor 10 november 2004, 19:39 uur)

Op deze manier is de minimaxstrategie onderdeel van het verhoren van Ronald: de gevolgen van een bekentenis worden verkleind, terwijl de gevolgen van ontkennen worden voorgesteld als ernstig.

Het verhoor als een gezamenlijke onderneming

De belangrijkste strategie tijdens de verhoren van Ronald is het doen voorkomen van het verhoor als een gezamenlijke onderneming. Dat is een methode die door geen jurist zal worden afgekeurd; er wordt immers geen druk gebruikt. Kort gezegd is de methode van de gezamenlijke onderneming dat er een bepaalde voorstelling van zaken bij de verdachte wordt gewekt: dat hij zich niets kan herinneren en dat hij gezamenlijk met de verbalisanten zijn geheugen aan het opfrissen is. Er is geen enkele druk nodig om de verdachte dan tot een bekentenis te brengen, tenminste niet bij een verdachte als Ronald, die zijn eigen geheugen toch al wantrouwt. Daarbij worden technieken gebruikt die het risico van een valse bekentenis in zich dragen:

v: 'Kom eens met het juiste verhaal Ronald! Je weet het wel. Tuurlijk weet je het wel. Je bent erbij geweest. Het hoeft niet bewust, het kan ook onbewust gebeurd zijn.' (Verhoor 10 november 2004, 19:26 uur)

v: 'Je weet alweer stukken meer dan gisteren. Het gaat hartstikke goed!' (Verhoor 10 november 2004, 19:56 uur)

v: 'Ja, maar jij bent de spil van het onderzoek hè. Jij bent degene die moet zeggen hoe het volgens jou gebeurd kan zijn. Het gaat ook om jouw belang.' (Verhoor 11 november 2004, 10:49 uur)

R: 'Maar na vandaag wordt dat ook beter. Want we werken nu aan een oplossing met z'n drieën.' (Verhoor 11 november 2004, 11:07 uur)

R: 'Nou ik hoop dat ik het allemaal goed doe.'

v: 'Wat zou je dan niet goed doen?'

R: 'Nou omdat ik zo onzeker ben wat er allemaal gebeurd is, omdat ik zoveel niet weet.' (Verhoor 11 november 2004, 11:08 uur)

v: 'Gister wist je de rest ook niet en dat weet je nu wel.'

R: 'Snap ik. Weet wel dat het raar op jullie overkomt.'

v: 'Wij helpen jou gewoon even.' (Verhoor 11 november 2004, 11:59 uur)

v: 'Met z'n allen redden we dat wel. We willen jou geen dingen in de mond leggen.' (Verhoor 11 november 2004, 12:00 uur)

R: 'Alleen kom ik er niet uit hoor, echt niet.' (Verhoor 11 november 2004, 14:00 uur)

v: 'Jij wilt toch ook de waarheid boven tafel hebben?'

R: 'Ja, absoluut zeker weten, absoluut.' (Verhoor 11 november 2004, 14:12 uur)

v: 'Wij proberen jou te helpen met je te herinneren.' (Verhoor 11 november 2004, 14:20 uur)

R: 'Het rare is, ik kan het mezelf eigenlijk nauwelijks herinneren. [...] Ik ben gewoon stukken kwijt.'

v: 'Dan gaan wij dieper op alles in en dan komen er misschien ook best wel dingen bij jou terug. Ik denk dat de OvJ vanmiddag helemaal niet zo gecharmeerd zal zijn van iemand die zegt "Ik weet 't niet meer, ik weet 't niet meer, misschien heb ik wel geduwd." Die wil een helder verhaal. Is het niet voor jou, dan is 't voor de nabestaanden.'

R: 'Ik probeer volledig mee te werken.'

v: 'Je hebt wel bepaalde verantwoordelijkheden. Als je met je dronken toeter aan 't kloten bent op 'n balustrade en er flikkert iemand overheen, dan ben jij daar verantwoordelijk voor.' (Verhoor 12 november 2004, 9:51 uur)

v: 'We waren met z'n allen bezig om elkaar wat te helpen.'
v: 'Ik denk dat we er stukje bij stukje wel komen met z'n drie-
en.' (Verhoor 13 november 2004, 14:17 uur)

Het presenteren van ander bewijs

De verdachte wordt, ter stimulering van zijn bekentenis, ge-
confronteerd met ander bewijs:

R: 'Ik pieker me de blubber. Ik trek het allemaal ook niet hoor.
Ik weet het niet, ik weet het niet.'

v: 'Jij hebt opmerkingen gemaakt terwijl je daar stond [be-
doeld wordt bij het lichaam van Oma na haar val]. Dat weten
politie mensen.'

R: 'Die politie mensen zullen er niet om liegen. Maar ik weet
het niet meer, ik weet het écht niet meer.' (Verhoor 10 novem-
ber 2004 (band 2), 19:11 uur)

v: 'Even nadenken, niet zo makkelijk zeggen dat weet ik niet.
Er waren niet alleen politie mensen, er stonden ook andere
mensen omheen. Het is niet zo dat er honderden mensen om-
heen stonden... maar die hebben bepaalde dingen gehoord.'
(Verhoor 11 november 2004 (band 3), 11:58 uur)

v: 'Zo denk jij het te zien, maar zo is het niet gebeurd. Je hebt la-
ter op straat tegen omstanders wel verteld wat er is gebeurd.'

R: 'Zou best kunnen maar dat weet ik niet.'

v: 'En dat is een ander verhaal dan wat je nu vertelt.' (Verhoor
11 november 2004 (band 4), 14:17 uur)

Het doel van de verhoren

De bekentenis van Ronald verloopt in drie fasen. In de eerste fase wordt aan Ronald door de verbalisanten duidelijk gemaakt dat hij Oma van het balkon heeft geduwd. Die bekentenis wordt hem gemakkelijk gemaakt door te benadrukken dat het wellicht per ongeluk is gebeurd. Als Ronald dat eenmaal heeft toegegeven, wordt in de tweede fase aan hem duidelijk gemaakt dat hij alleen expres Oma over de reling kan hebben gegooid. In de derde fase wordt de verdachte een motief aangepraat. Dat zou ruzie moeten zijn en wel over een bibliotheekpas.

V: 'Deze mevrouw heeft verder verklaard [dat jij zei]: "We hebben ruzie gehad en toen heb ik geduwd."'

R: 'Ja dat zou kunnen ja, dat is de waarheid lijkt mij. Ik kan het zelf niet herinneren hoor, maar het is meer dan duidelijk.'

En even later:

R: 'Ja we hebben dus ergens ruzie over gehad.' (Verhoor 11 november 2004, 15:28 uur)

R: 'Ik wil zo graag weten wat de reden was waarom ik ruzie met Oma kreeg. Ik zit aan 'n paar dingen te denken. Dat kan wezen over Dennis en Bertina, of 't kan wezen over de reden dat zij iets raars over Francien [de vriendin van Ronald] gezegd heeft. Dat moet een van die dingen gewoon zijn want anders zou ik bij God niet weten waarom ik ruzie met 'r moest hebben. [...] Anders zou ik 't echt niet weten want ik heb helemaal geen woorden met Oma gehad of zo.' (Verhoor 12 november 2004, 10:48 uur)

De politiemensen verhoorden Ronald in het volle besef dat hij zich de gebeurtenissen helemaal niet herinnerde. Zij wisten dat Ronald een kwetsbare verdachte was:

v: 'Wij kunnen jou nu best laten verklaren dat we de zaak rond hebben. [...] Jij bent wat dat betreft heel beïnvloedbaar. De ene dag denk je het te weten en als we erop ingaan, weet je het de volgende dag zeker.' (Verhoor 15 november 2004, 9:48 uur)

En als zij maar enigszins naar Ronald hadden geluisterd tijdens het verhoor, wisten zij dat Ronald zich helemaal niets kon herinneren. Bij elke opmerking over de gebeurtenissen op 9 november 2004, maar ook werkelijk zonder enige uitzondering bij elke opmerking, plaatste Ronald een kwalificatie die zijn onzekerheid uitdrukte. De bekentenis van Ronald is niet op zijn geheugen gebaseerd, maar uitsluitend op wat de verbalisanten hem aanreikten. Dat wisten de verbalisanten ongetwijfeld. Niettemin zetten zij het verhoor voort. Zij gaan kennelijk uit van de veronderstelling dat Ronald schuldig is.

En wat deed het hof ermee?

Het Leeuwarder hof baseerde zijn arrest op hetzelfde dossier als de rechtbank, maar daaraan waren nu twee rapporten toegevoegd: het rapport van Jelacic over de psychische toestand van Ronald en een rapport van Van Koppen over de wijze van verhoren. Het hof besloot de verklaringen van Ronald tegenover de politie niet voor het bewijs te gebruiken. Maar dat doet het hof wel met wat Ronald zei toen hij zich beneden bij de flat over het lichaam van Oma boog. Twee getuigen worden in het arrest opgevoerd die Ronald hoorden zeggen: 'Ik heb geduwd, godverdomme. Ik heb geduwd', of woorden van soortgelijke strekking. Daarbij voegt het hof een getuige die een manspersoon op de galerij zag staan nadat hij Oma gillend

naar beneden hoorde vallen en de verklaring van Ronald dat hij naast Oma stond toen zij viel.

In de constructie van het hof zitten nog twee knopen. De eerste is dat Ronald beneden eveneens zei dat het vriend Dennis was die hij van de galerij duwde. 'Het hof acht aannemelijk dat deze vergissing (mede) het gevolg is geweest van verdachtes alcoholgebruik.' Als Ronald zich vergiste over de naar beneden gevallen persoon, was Ronald dan ook niet zo dronken dat hij zich zou kunnen vergissen over de vraag of die persoon zelf was gevallen of door hem geduwd? Nee hoor, vindt het hof: 'Vaststaat in ieder geval dat verdachte toen wist dat hij een persoon een duw had gegeven en dat die persoon daardoor over de balustrade was gevallen. Het hof acht niet aannemelijk dat verdachte zich ook op het punt van het geven van de duw heeft vergist.' Op welke gronden het hof tot dit differentieel vergissen heeft besloten, blijft onuitgelegd.

De tweede knoop van de constructie van het hof is hoe dit nu allemaal gekwalificeerd moet worden. Iemand van een balkon af duwen levert meestal de kwalificatie doodslag op en dus enige jaren gevangenisstraf. Dat was, zo lijkt het wel, voor het hof wel erg gortig met dit magere bewijs. Maar ondertussen vormt de kern van het (weliswaar magere) bewijs dat Ronald beneden aan de flat uitriep: 'Ik heb geduwd, godverdomme. Ik heb geduwd.' Dat lijkt nauwelijks te rijmen met de oplossing van het hof: dood door schuld en slechts negen maanden gevangenisstraf. En volgens het hof heeft Ronald dat verdiend omdat hij het volgende heeft gedaan:

hij op 9 november 2004 te Sneek, in de gemeente Sneek, grovelijk onvoorzichtig en onachtzaam (met kracht) tegen het lichaam van [Oma], zich bevindend op de galerij op de tweede etage van een flatgebouw, heeft geduwd, waardoor het aan zijn schuld te wijten is geweest dat die [Oma] van(af) die galerij over de balustrade naar beneden is gevallen en op de grond (klinkerbestrating) terecht is gekomen en zodanig letsel (be-

staande uit onder meer botbreuken aan de borstkas (ribben) en in het gezicht (verbrijzelde aangezichtsschedel) alsmede het inwendig verscheuren van het hart en de lichaamsslagader) heeft bekomen, dat deze [Oma] aan de gevolgen van dit (genoemd) heftig botsend geweld op het lichaam is overleden.

Het probleem van herziening

Stel dat op grond van de twijfels aan Ronalds herinneringsvermogen direct na Oma's dood een verzoek om herziening zou worden ingediend. Hoe zou het met zo'n verzoek aflopen? We moeten natuurlijk direct toegeven dat die twijfels geen novum vormen: de rechtbank en het hof waren daarover al ingelicht. Daarnaast kunnen we meteen vaststellen dat er niets onrechtmatig is aan het gebruik van Ronalds uitingen als bewijs: uit verschillende getuigenverklaringen blijkt in voldoende mate dat hij inderdaad heeft gezegd dat hij had geduwd. Aan de kwaliteit van de bekentenis kan men wel twijfelen, maar die was door het hof niet als bewijsmiddel gebruikt. Dus: geen vuiltje aan de lucht, juridisch gezien. Maar logisch gezien zijn er heel wat problemen.

Het belangrijkste zijn natuurlijk de bekentenissen van Ronald. De rechtbank vond die geloofwaardig, maar het hof niet. Daarom heeft het hof dit bewijsmiddel gewoon 'weggestreept' met de vraag of er daarna nog genoeg overbleef. Maar, zoals ook betoogd in het hoofdstuk over de Eper incestaffaire, wegstrepen mag dan een juridische oplossing bieden, logisch gesproken helpt het niets. De vraag is niet echt of de bekentenissen al dan niet als bewijsmiddel gebruikt kunnen worden; de werkelijke vraag is of de bekentenissen misschien vals zijn, of althans niet berusten op enige betrouwbare herinnering van Ronald. In het bovenstaande hebben wij uitvoerig laten zien hoe de bekentenissen tot stand zijn gekomen. Daaruit blijkt dat er geen enkele reden is om aan te nemen dat Ronald

zich wat dan ook van de gebeurtenissen herinnerde. Dat de politie zulke bekentenissen uitlokt, is betreurenswaardig. Dat de rechtbank dit niet opmerkt, is nog betreurenswaardiger. Maar het hof is de laatste instantie die ernaar kijkt en fungeert dus als poortwachter die uiteindelijk de kwaliteit van het gehele proces bewaakt. Het hof had logisch gesproken niet moeten volstaan met het wegstrepen van de bekentenissen, maar zich moeten afvragen wat de gefantaseerde bekentenissen betekenen voor de waardering van Ronalds herinneringen; alle herinneringen van Ronald, dus ook die onmiddellijk na de noodlottige val. Dan was wellicht de conclusie bereikt dat Ronalds uitroepen onmiddellijk na de dood van Oma niets konden bewijzen.

Wanneer we de logica van deze uitlatingen nog iets dieper onderzoeken komen wij tot de volgende constatering. Uit het verdachtenverhoor blijkt duidelijk dat Ronald zich op dat moment eigenlijk niets meer kon herinneren van wat er was gebeurd. Dat dit een mogelijkheid is, geeft het hof ook impliciet toe door de bekentenissen weg te strepen. Wanneer men Ronalds uitlatingen direct na de val wil geloven, is kennelijk de impliciete opvatting dat Ronald onder invloed van alcohol wél een betrouwbare herinnering had aan – zeg – de laatste vijf minuten, maar dat deze herinnering niet is geconsolideerd en overgebracht naar het langetermijngeheugen, zodat hij na enkele uren was verdwenen. Met andere woorden, de theorie van het hof is kennelijk dat alcohol geen invloed heeft op het kortetermijngeheugen, maar wel en uitsluitend op het proces van consolidatie. Dat is wel een heel specifieke theorie, op een gebied waarop het hof geen deskundigheid heeft, en ook geen deskundige heeft geraadpleegd.

Er is een extra reden om aan te nemen dat Ronald zich direct na Oma's dood niet herinnerde wat er was gebeurd: zijn herhaalde verwijzing naar Dennis in plaats van naar Oma. In de zogenaamde bekentenissen is dit snel rechtgezet; hij herinnerde zich toen Oma, en zelfs een ruzie met Oma. Dat is

alleen geloofwaardig als je de theorie aanhangt dat alcohol de kortetermijnherinnering beschadigt, maar dat dit later weer hersteld kan worden doordat de ware toedracht toch accuraat in het langetermijngeheugen is opgeslagen. Die theorie is vanuit de discipline van het geheugenonderzoek wel zo onzinnig dat we er hier niet veel woorden aan zullen vuilmaken. Blijft over de constatering dat Ronald na het ongeluk wel verklaarde dat hij had geduwd. De vraag is natuurlijk wat die verklaring waard is, gegeven dat hij niet wist wie hij had geduwd.

Eén mogelijkheid is dat Ronald door de overmaat aan drank leed aan een soort hallucinatie die je ook in een stripverhaal van Kuifje tegenkomt: Kapitein Haddock ziet Kuifje aan voor een fles champagne, en wil de kurk (Kuifjes hoofd) eraf halen.² Op dezelfde manier zou Ronald Oma hebben kunnen aanzien voor Dennis. Zulke hallucinaties komen voor. Het is dan wel raadselachtig dat Ronald dit in zijn bekentenis nog weet te herstellen. Maar even problematisch is het dat je niet weet waar zo'n hallucinatie begint en waar hij ophoudt. Zou Ronald in zijn verwarring hebben kunnen denken dat hij Oma geduwd heeft, terwijl zij eigenlijk gevallen was? Die vraag is alleen te beantwoorden als we weten waarover Ronalds hallucinatie ging. Verwisselde hij alleen personen? Of was hij in de waan dat hij met iemand in gevecht was, en dat hij het gevecht heeft gewonnen door de tegenstander van een steile klip te duwen; dit alles terwijl er helemaal geen sprake was van een gevecht en Ronald rustig op zijn stoel is blijven zitten?

Een herziening zou moeten berusten op de overweging dat er een goede reden is om te twijfelen aan álles wat Ronald heeft gezegd: de latere verhoren, maar ook zijn uitlatingen direct na Oma's val. De verhoren konden gemakkelijk op formele gronden worden verworpen, aangezien de verhoormethodiek niet aan gangbare normen beantwoordde. De verwerping van Ronalds onmiddellijke uitingen is op formele gronden veel lastiger. De reden daarvoor moet worden afgeleid uit een the-

orie over de effecten van alcoholgebruik. Die theorie is niet juridisch, maar ligt op het terrein van de psychologie. Het hof had zich uitvoerig moeten laten voorlichten over de effecten van alcohol, in plaats van een impliciet gehouden en tamelijk specifieke theorie te volgen. Maar de Hoge Raad kan gemakkelijk tot de conclusie komen dat dit argument niet nieuw is. De verdediging heeft de verwarring tussen Dennis en Oma al lang uitvoerig in het geding gebracht, en verder zal zeker verondersteld worden dat het hof zich bewust is van de effecten van alcohol op de betrouwbaarheid van verklaringen. Herziening zit er dan niet in.

Er is nog een andere reden om te vrezen dat de Hoge Raad deze zaak niet zou willen herzien: de precedentwerking. Wanneer de Hoge Raad zou toegeven dat de verklaring van Ronald niet tot bewijs kan dienen omdat hij onder invloed verkeerde, zou dat gegeneraliseerd kunnen worden naar alle personen die onder de invloed zijn van alcohol, drugs en bepaalde medicijnen. Omdat zulke verklaringen juist veelvuldig gebruikt worden, zou de Hoge Raad zich grote zorgen moeten maken over een dergelijk precedent. Maar Ronald heeft niets te maken met precedentwerking; het gaat hem natuurlijk alleen maar om zijn eigen zaak. De vermenging van beoordeling van één enkele zaak met de zorg over precedentwerking zou ongelukkig zijn. Alleen dat al is een reden waarom de Hoge Raad niet de geschikte instantie is om te beslissen over de herziening van Ronalds onzinnige veroordeling.

8 De zaak-Tamboer¹

Deze zaak is in het nieuws geweest door toedoen van Theo Tamboer zelf, die zich op die manier probeerde te bevrijden uit een kafkaëske situatie waarvan je zou denken dat die in ons land niet kan voorkomen. Hij komt echter wel voor, en waarschijnlijk vaker dan wij denken. De overige slachtoffers zijn ons alleen onbekend gebleven.² Deze situatie wordt veroorzaakt door het feit dat Tamboer veroordeeld is voor seksueel misbruik van zijn twee kinderen, Anton en Jennifer, een misdrijf dat hij eerst heeft bekend, maar daarna ontkend, en dat hij nu nog steeds ontkent. Hij heeft inmiddels zijn straf uitgezeten, en zit in tbs omdat de rechter de psychiaters geloofde die verklaarden dat Theo gevaarlijk was. Tbs wordt in Nederland opgeheven door de rechter en die doet dat in het algemeen pas als hij van een psychiater verneemt dat de patiënt 'genezen' is. Maar Tamboer wordt niet genezen verklaard zolang hij geen inzicht in zijn ziekte heeft, en daarbij hoort volgens een psychiatrische wijsheid dat hij zijn ontkenkende houding moet laten varen. Tamboer weigert echter te bekennen en zal dus tot aan zijn dood opgesloten blijven. De hardnekkigheid waarmee de psychiater aan zijn standpunt vasthoudt stoelt op de gedachte dat de rechter de feiten feilloos heeft vastgesteld, en dat Tamboers ontkenning derhalve zijn ziekte bewijst. Maar hoe kan de psychiater daar zo zeker van zijn? Wat als de rechter heeft zitten slapen, en Tamboer terecht ontkent? In dat geval zou alleen herziening van het veroordelende arrest uitkomst bieden. Dat is al diverse malen gepoogd en heeft tot niets geleid. We zullen zien dat er wel degelijk bewijsproblemen in deze zaak waren, maar dat is niets

nieuws: dat was vanaf het begin duidelijk en was dus geen reden voor herziening. Tamboer is gevangen in een griezelige catch 22: ofwel hij ontkent en blijft levenslang in tbs, ofwel hij bekent en geeft daarmee aan dat hij een pathologische kindermisbruiker is die niet zonder meer naar de samenleving kan terugkeren. En dan is er nóg een adder onder het gras, waarop wij later terugkomen.

De aangiftes

De zaak begon op 22 juli 1999, toen de 16-jarige Jennifer Tamboer, dochter van verdachte, aangifte deed van seksueel misbruik door haar grootvader, haar vader en haar broer. Om niet in de war te raken zullen we steeds de naam 'Anton' gebruiken voor Jennifers broer. De namen 'Tamboer' en 'Theo Tamboer' duiden de verdachte aan. Diens vader, en dus de grootvader van Jennifer en Anton, zal steeds worden aangeduid als 'Grootvader'.

In de eerste aangifte vertelt Jennifer dat het misbruik was begonnen toen zij vijf jaar oud was en dat het is doorgegaan tot vlak voor de aangifte. Aanvankelijk werd Jennifer alleen geslagen, maar na één of anderhalf jaar werd zij ook seksueel lastiggevallen. Vanaf haar negende jaar had zij wekelijks enkele malen gemeenschap met haar broer en vader. In december 1999 vulde Jennifer de aangifte aan; het was allemaal nog iets erger, maar zij verklaarde ook dat zij niet wist wat er met een stijve penis of met klaarkomen werd bedoeld. In april 2000 kwam Jennifer voor de derde maal de aangifte toelichten, maar kennelijk was het verhaal nog niet helemaal verteld, want in december 2000 deed zij nu ook aangifte tegen de grootvader, door wie zij ook talloze malen zou zijn misbruikt. Alles bij elkaar ontstond het beeld dat Jennifer gedurende zeven jaar door grootvader, vader en broer meermalen per week gedwongen was tot gemeenschap, waarbij het uiteindelijk om

duizend tot tweeduizend gebeurtenissen ging.

Broer Anton trad in dit verhaal aanvankelijk alleen op als dader, maar vervolgens ook als slachtoffer. Hij deed op 15 januari 2001 aangifte tegen zijn vader en op 21 februari 2001 tegen zijn grootvader. Dat is dus anderhalf jaar nadat Jennifer aangifte tegen hem deed. Wij zullen dan ook de vraag onder ogen moeten zien wat er met hem in die periode was gebeurd. Ook Anton zou meermalen per week zijn misbruikt. Hij vertelde dat hij was begonnen met het misbruik van Jennifer omdat hij zelf misbruikt werd en dit wilde afreageren.

Het valt op dat al deze beschuldigingen niet in één keer zijn geuit, maar een langdurig proces van groei vertonen. Voor Jennifer zit er bijna anderhalf jaar tussen de eerste en de laatste beschuldiging. Ook in hoofdstuk 2 (over de Eper incest-zaak) is een dergelijk patroon aangetroffen. Het is op zichzelf niet verboden om onthullingen stapsgewijs te doen, maar de rechter zal zich wel moeten buigen over de vraag waarom een dergelijke vorm wordt gekozen. Deze vraag is met name belangrijk omdat wij inmiddels weten dat stapsgewijze onthulling een signaal is voor een valse aangifte. Bij de beantwoording van de vraag moet ook zeker aandacht worden gegeven aan de invloed die de politie en een heel legertje hulpverleners kunnen hebben gehad op het steeds ernstiger worden van de beschuldigingen.

Een patroon van steeds ernstiger wordende aangiftes komt nogal eens voor bij aangevers en aangeefsters die zelf met een ernstige problematiek worstelen waarbinnen de aangifte een functie vervult. Wanneer na de aangifte de problematiek niet verdwijnt kan het gebeuren dat zij proberen in nieuwe, en vooral verdergaande aangiftes de problematiek wél op te lossen. Jennifer en Anton hebben verklaard dat zij zo laat met de beschuldigingen tegen Grootvader zijn gekomen, omdat zij het eigenlijk zo zielig voor hem vonden; hij was al zo oud. Dat argument wekt enige verbazing als men in aanmerking neemt wat Grootvader hun allemaal zou hebben aangedaan.

Daarom moet zeker ook worden onderzocht of deze aangiftes wellicht verband houden met een andere persoonlijke problematiek van Jennifer en Anton. Een moeilijkheid daarbij is dat aangevers en aangeefsters – de belangrijkste getuigen in zedenzaken – door het Openbaar Ministerie altijd zeer in bescherming genomen worden. Zij zijn slachtoffers en geen daders. Een vraag naar de verstandelijke vermogens of persoonlijkheidsstructuur van aangevers en aangeefsters wordt meestal afgewimpeld. Toch weten wij dat valse aangiftes vaak ontstaan door hetzij een psychiatrische stoornis, hetzij gemakkelijke beïnvloedbaarheid, vaak samenhangend met een verstandelijke handicap. Het meest recente jaarverslag van de Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken meldt dat het merendeel van de betwijfelde aangiftes wordt gedaan door vrouwen met een psychologische/psychiatrische problematiek.³ De persoonlijkheid van de aangevers en aangeefsters kan dus logischerwijs niet buiten beschouwing blijven. Maar de rechter kan een onderzoek naar de persoonlijkheid van aangevers en aangeefsters niet tegen hun zin afdwingen; het zal vrijwillig moeten gebeuren. Wanneer, zoals in het geval van Jennifer, een aangeefster daaraan niet wil meewerken, blijft er dus een belangrijke vraag onbeantwoord, en het is onvoorspelbaar hoe de rechter daarop zal reageren: de aangifte naast zich neerleggen, of zelf maar proberen in te schatten in hoeverre de persoonlijkheid van de aangeefster afdoet aan de geloofwaardigheid. In de zaak-Tamboer heeft de rechter kennelijk besloten dat de aangiftes van Jennifer en Anton geheel geloofwaardig zijn, en dat hun vader liegt en lijdt aan een ernstige stoornis. Dat zou wel eens waar kunnen zijn, maar het omgekeerde moet natuurlijk wel onderzocht worden. Het dossier bevat voldoende aanwijzingen dat Anton af en toe onwaarheid spreekt. Daarom moeten er toch vragen worden beantwoord over de persoonlijkheid van de aangevers.

Over de gezinssituatie van Theo Tamboer en zijn kinderen is vrij veel bekend. Theo was getrouwd met een merkwaardige

vrouw, die nadat zij van hem gescheiden was nog relaties met vier andere echtgenoten had, waaruit ook weer kinderen zijn voortgekomen. Het oudste kind van Theo en deze vrouw overleed op tweejarige leeftijd, naar later bleek doordat de moeder haar had gedood. Anton en Jennifer werden na de scheiding aanvankelijk door de moeder verlaten. Daarna is er enkele malen met hen geschoven, maar uiteindelijk zijn zij groten-deels in het huis van Theo's ouders opgevoed. Dat werd onder meer veroorzaakt door het feit dat Theo internationaal vrachtwagenchauffeur van beroep was, en daardoor meestal zes dagen per week op reis was. Er was nog een jongere zuster, Kim, maar die werd onder toezicht van de voedgij geplaatst en is geheel uit het leven van Anton en Jennifer verdwenen. Op zichzelf zou deze turbulente gezinssituatie al een voldoende verklaring zijn voor de afwijkende ontwikkeling van de beide kinderen, waarvan het dossier in ruime mate getuigt.

Jennifer trok allereerst de aandacht van haar onderwijzers doordat zij briefjes aan haar vriendinnen schreef over zelfmoordneigingen. Zij deed inderdaad een suïcidepoging met pillen van haar grootmoeder, en bleek daarnaast ook zichzelf te mutileren. Deze twee soorten gedragingen worden wel eens beschreven als gevolgen van seksueel misbruik. Maar de oorzaak-gevolgrelatie moet niet worden omgekeerd. Zelfmoordneigingen en automutilatie komen nog veel vaker voor als symptomen van bepaalde persoonlijkheidsstoornissen; de bekendste daarvan zijn in DSM IV⁴ gegroepeerd in het zogenaamde B-cluster. Hiertoe rekenen wij de borderlinepersoonlijkheidsstoornis, de theatrale persoonlijkheidsstoornis, de narcistische persoonlijkheidsstoornis en de antisociale persoonlijkheidsstoornis. En wij weten dat onware aangiftes nu juist nogal eens bij deze vier stoornissen voorkomen. Simpel gezegd is deze oorzaak-gevolgrelatie uit te leggen als een sterke behoefte aan aandacht, die leidt tot gedrag dat die aandacht genereert: automutilatie, zelfmoordpogingen, beschuldigingen. De reden voor die extra aandachtsbehoefte

kan wel uit ongelukkige omstandigheden voortkomen, en zelfs uit een ongelukkige gezinssituatie, maar seksueel misbruik is daarvoor niet echt nodig. Jennifer heeft vaak geklaagd over mishandeling; blauwe plekken en verwondingen zijn zelfs herhaaldelijk door anderen waargenomen. De conclusie dat zij dan ook wel seksueel misbruikt zal zijn is niet strikt logisch. Integendeel, wanneer haar eerdere klachten geen reactie opriepen, is het niet zo vreemd dat zij op een andere manier aandacht voor haar problemen ging vragen. Maar het is ook denkbaar dat een vergrote aandachtsbehoefte geheel autonoom ontstaat, zonder een aanwijsbare externe oorzaak. Het zou daarom zeker relevant zijn om meer over Jennifer en Anton te weten te komen.

Anton is enkele malen psychologisch en psychiatrisch onderzocht; dit is gebeurd omdat hij vanaf het begin als dader te boek stond. Het dossier laat zien dat hij antisociale persoonlijkheidstrekken vertoont, met daarnaast een borderlinenpersoonlijkheidsstoornis en een zekere vorm van zwakbegaafdheid. Jennifer heeft steeds geweigerd zich te laten onderzoeken, maar heeft wel twee gesprekken gehad met de pedagoog prof. dr. R. Bullens. Wat opvalt is dat Jennifer tegenover hem in september 1999 ten stelligste heeft ontkend ooit door Grootvader te zijn misbruikt. Bij het tweede gesprek in januari 2003 kon zij zich dat niet meer herinneren, en ook niet goed voorstellen. Haar verklaring voor de late beschuldiging van Grootvader was ten slotte dat zij misschien indertijd twee beschuldigingen wel genoeg vond. Inmiddels hechte zij trouwens niet meer zo aan de vervolging van Grootvader, en dat was de reden waarom zij verdere medewerking aan het onderzoek weigerde.

Een complicatie van het aangifteproces is dat Anton zijn aangiftes via een notarieel vastgelegde verklaring heeft ingetrokken. Over die intrekking is nogal wat te doen geweest, omdat hij volgens de Hoge Raad deze verklaring in de rechtszaal weer heeft ingetrokken,⁵ maar dat is volgens de raadsman van

Theo volstrekt onjuist. In ieder geval is de laatste stand van zaken dat Anton bij de weergave in deze notariële verklaring blijft: hij is noch door zijn vader, noch door zijn grootvader misbruikt. Zijn uitleg voor de eerder gedane beschuldigingen is dat hij door de politie onder druk was gezet, hetgeen een fundamenteel probleem onthult: Anton was verdachte en was in die positie uitermate kwetsbaar en mogelijk gevoelig voor suggesties dat beschuldigingen tegen anderen zijn positie konden verbeteren. Dat had hij overigens ook gemakkelijk zelf kunnen bedenken. Deze overweging brengt ons tot nadere vragen over het verhoor van de verdachten, en over de bekentenissen die daaruit zijn voortgekomen.

Bekentenissen

Er waren aanvankelijk twee verdachten: Theo Tamboer en zijn zoon Anton. Later kwam daar Grootvader bij. Over de verhoren van Grootvader kunnen wij kort zijn: hij heeft systematisch en categorisch ontkend, en de zaak tegen hem is daardoor nooit echt op gang gekomen. Wij komen daar later op terug, want het is toch wel vreemd dat de aangiftes door Jennifer en Anton kennelijk onvoldoende geloofwaardig werden gevonden voor de vervolging van Grootvader, terwijl in de zaak van Theo verklaringen van dezelfde aangevers nu juist het hoofdbestanddeel van het bewijs vormden.

De verhoren van Theo Tamboer leidden, zoals in het begin reeds is opgemerkt, tot bekennende verklaringen. Later trok hij die verklaringen in met als uitleg dat hij zich door de situatie genoodzaakt voelde een valse bekentenis af te leggen. Zo'n ommekeer leidt altijd tot ongeloof: niemand zal toch zo idioot zijn om een misdrijf te bekennen terwijl hij geheel onschuldig is? De werkelijkheid is echter anders: er is een kleine maar niet onbelangrijke categorie van onschuldige verdachten die wél tot valse bekentenissen zijn te brengen. Dat ligt gedeeltelijk

aan de persoonlijkheid van die verdachten zelf, maar gedeeltelijk ook aan de gebruikte verhoormethoden. De literatuur over dit wonderlijke verschijnsel is omvangrijk en zal hier niet uitputtend worden behandeld.⁶ In plaats daarvan verwijzen wij naar de twee bekendste gevallen van valse bekentenissen in ons land: de Puttense moordzaak en de Schiedammer parkmoord. De laatste zaak wordt uitvoerig in dit boek behandeld. De conclusie daarvan kan echter in één zin worden weergegeven: de ten onrechte veroordeelde Kees B. heeft onder druk een moord bekend die hij nooit heeft gepleegd, en de achtereenvolgende rechtscolleges hebben niet willen geloven dat dit mogelijk was. Kan Theo Tamboer hetzelfde hebben gedaan? Wat weten wij over zijn persoonlijkheid en de wijze waarop hij is verhoord?

Theo Tamboer heeft wél meegewerkt aan een psychologisch onderzoek; als verdachte kon hij nauwelijks anders omdat weigering gemakkelijk tegen je kan worden gebruikt. Uit dit onderzoek van het Pieter Baan Centrum (PBC) blijkt dat hij zwakbegaafd is, met een IQ van beneden de tachtig. Uit het onderzoek blijkt tevens dat hij lijdt aan een psychologische stoornis, gediagnosticeerd als: Persoonlijkheidsstoornis Niet Anders Omschreven. Dat is een verbloemde term die eigenlijk zegt dat de onderzoekers geen flauw idee hebben aan welke stoornis Tamboer zou lijden; hij vertoont geen duidelijke symptomen van de honderden stoornissen die wel omschreven zijn. Maar daarnaast blijkt hij in juridisch opzicht toch belangrijke eigenschappen te hebben: hij is afhankelijk en heeft een onvermogen om zich tegen stress te verweren. Hij schikt zich zonder meer naar de wil van een autoriteit, en is daardoor een zeer gehoorzame werknemer en zoon. Bij elkaar zouden dat precies de eigenschappen zijn die hem een gewillig instrument in handen van de politie maken. Het is dus alleszins van belang om precies te weten hoe Theo Tamboer is gekomen tot de bekentenis van ernstige misdrijven die hij later zo stellig zou ontkennen.

Over de eerste verhoren van Tamboer weten wij eigenlijk weinig doordat alleen de resultaten, dus de bekentenissen, zijn opgeschreven. Hoe die bekentenissen zijn verkregen is onduidelijk. Achteraf heeft Theo Tamboer verklaard dat hij onder grote druk werd gezet doordat hij met de afschuwelijke verhalen van Jennifer werd geconfronteerd. Hem werd niet gevraagd om gewoon zijn eigen verhaal te doen, maar om uit te leggen hoe Jennifer anders bij zulke verhalen kon komen. Hij moest bevestigen, niet vertellen. Theo is beloofd dat hij naar huis mocht als hij maar toegaf, en zelfs dat de straf, die vast wel vijftien jaar zou bedragen, door tussenkomst van de politie verminderd kon worden; voor het laatste moest hij natuurlijk wel een beetje meewerken. Het bezwaar van zulke beweringen achteraf is natuurlijk dat die best door Theo verzonnen kunnen zijn. Dat hoeft geen probleem te zijn als de verhoren netjes zijn geregistreerd, zoals in veel beschaafde landen wordt gedaan. Maar in Nederland gebeurt dat niet; omdat het te duur zou zijn, of te moeilijk, of onmogelijk te administreren. Al die argumenten zijn natuurlijk uit de lucht gegrepen. De enige plausibele verklaring voor het niet willen registreren van verdachtenverhoren is dat de politie niet op de vingers wil worden gekeken. De rechter voert als excuus voor deze gang van zaken steeds weer aan dat er geen verplichting bestaat om verhoren te registreren. Dat mag waar zijn; een verbod bestaat er ook niet en er is geen enkele verplichting voor de rechter om bekentenissen als bewijs te aanvaarden wanneer er geen fatsoenlijke documentatie is over de wijze waarop deze zijn verkregen. Door dat wel te accepteren maakt de rechter zich medeplichtig aan een systeem dat het beoordelen van een herzieningsaanvraag zeer bemoeilijkt. Daarbij moet worden opgemerkt dat de problemen in de meest bekende recente herzieningszaken – de Puttense moordzaak en de Schiedammer parkmoord – nu juist waren veroorzaakt door het ontbreken van de registraties aan de hand waarvan de betrokken rechters zelf de ontoelaatbare verhoormethoden

hadden kunnen vaststellen. Aangezien de rechterlijke macht tot op het hoogste niveau oncontroleerbare 'bekenentissen' als bewijs aanvaardt moet de bevoegdheid om herzieningsverzoeken te beoordelen ergens anders worden neergelegd. Hoe dat ook zij, de eindstand is dat we geen idee hebben hoe Theo Tamboer tot zijn bekentissen is gekomen. Zijn verklaring dat het onder dwang is gebeurd, is even geloofwaardig als de verklaring van de officier van justitie dat het geheel vrijwillig was. Daarmee komt eigenlijk de gehele bekentenis als serieus bewijsmiddel te vervallen.⁷ De rechter moet ervan uitgaan dat valse bekentissen mogelijk zijn, dat Theo Tamboer daarvoor de geschikte persoonlijkheid heeft, en dat de politie alle gelegenheid had. Dat is ruim voldoende voor het voordeel van de twijfel.

Er waren meer bekentissen dan die van vader Theo: ook broer Anton had bekend. Maar voor die bekentenis gelden precies dezelfde problemen. Anton is gediagnosticeerd als zwakbegaafd en lijdende aan een persoonlijkheidsstoornis. Hij heeft zijn bekentenis herroepen en zei daarbij dat hij door de politie misleid was. Hem zou zijn beloofd dat hij naar huis mocht als hij zou bekennen. Bovendien zou hem ten onrechte zijn verteld dat zijn vader al bekend had, en dat de condooms die hij gebruikt zou hebben in de vuilnisbak waren gevonden. Ook hier is het probleem dat de politie dit alles natuurlijk ontkent, en dat de verhoren niet zijn geregistreerd. Maar het is wel opvallend dat de bezwaren van Theo en Anton Tamboer verwijzen naar politietrucs die in de wereld van de opsporing regelmatig worden toegepast, terwijl zij eigenlijk niet aan deze twee zwakbegaafde verdachten bekend kunnen zijn. De politie heeft hier de schijn tegen. Daarnaast is het ook nog denkbaar dat Anton geheel uit eigener beweging heeft gelogen om zijn eigen straatje schoon te vegen.

De inhoud van Theo's bekentissen is uiterst mager en getuigt nergens van 'daderkennis', dat is kennis die in de aangifte is vervat en die verder alleen bekend kan zijn aan de

dader. Hij noemt geen details, en kan geen enkele individuele gebeurtenis beschrijven. Dat kan het gevolg zijn van een gebrekkige verhoortechniek, maar ook van het feit dat Theo eenvoudig niet zou weten wat hij moest vertellen. In geen geval kan de inhoud van de bekentenis gelden als een toetsing van wat Jennifer en Anton hebben verteld.

Uiteindelijk heeft Theo Tamboer alle bekentenissen herroepen. Zijn verklaringen voor de beschuldigingen van zijn twee kinderen is dat zij zijn opgezet door hun moeder (die voor de dood van Theo's oudste kind was veroordeeld), met wie zij inmiddels weer contact hadden gekregen. Het onderzoek is niet verder ingegaan op deze suggestie. Zo is nooit onderzocht of er inderdaad contact is geweest tussen Jennifer en haar moeder.

Andere bewijsmiddelen

Er is naast de aangiftes en verdachtenverhoren eigenlijk geen bewijs van seksueel misbruik. Er zijn geen getuigen die iets gezien hebben, er zijn geen getuigen aan wie Jennifer en Anton al op een eerder tijdstip hadden verteld wat er thuis gebeurde, en er zijn geen fysieke bewijzen van seksueel misbruik. Vooral het laatste is opmerkelijk: Jennifer heeft verklaard dat zij duizend tot tweeduizend keer gedwongen gemeenschap heeft gehad. Zij is daarom ook onderzocht door de gynaecologische afdeling van het Dijkzigt Ziekenhuis, en wel drie dagen nadat de laatste verkrachting zou hebben plaatsgevonden. De deskundige arts verklaarde dat Jennifer een intact maagdenvlies had. Aan dat soort verklaringen kunnen niet zomaar consequenties worden verbonden, omdat er een soort volksgeloof is dat de vagina van de vrouw hermetisch is afgesloten door het maagdenvlies. Als die afsluiting niet meer volledig is, moet dat volgens hetzelfde geloof wel betekenen dat de betrokken vrouw gemeenschap heeft gehad. In werkelijkheid

bestaat een dergelijk geheel afsluitend vlies niet, en is er een aanzienlijke natuurlijke variatie in de aanleg van het maagdenvlies of hymen. Soms wijzen bepaalde beschadigingen op het hebben van gemeenschap, maar afwezigheid van beschadigingen wijst niet op het niet hebben van gemeenschap. De medische verklaring over Jennifer is dus tamelijk nietszeggend en onbruikbaar als bewijs voor wat dan ook.

Een andere kwestie is waarom Jennifer nooit zwanger is geworden. Zij verklaarde dat haar vader en Grootvader nooit voorbehoedsmiddelen gebruikten. Anton deed dat wel, vanaf zijn twaalfde of dertiende jaar. Hoe Anton enkele malen per week aan condooms kwam is niet nagegaan; van zijn vader of grootvader kreeg hij die zeker niet.

Dan is er ook nog een groot aantal brieven en kaarten dat Jennifer aan haar grootvader, vader en broer heeft geschreven na haar eerste aangifte, dus voor een deel terwijl Anton en Theo in detentie zaten. De brieven bevatten uitspraken als: 'Ik mis jullie zo', 'Ik hoop dat het goed met je gaat', 'Ik hou van jullie alle drie', 'Ik ben jullie niet vergeten', 'Anton, ik mis je en ik hou van je als zusje', 'Opa, wil je een foto opsturen?', 'Ik wil graag naar huis komen want ik mis jullie ontzettend', 'Lots of love', 'Heel veel liefs', 'Kusjes'. Het is denkbaar dat deze brieven passen binnen de typische relatie van het gesloten gezin die soms wordt beschreven als een voorwaarde voor jarenlang misbruik; maar een dergelijke briefwisseling past óók bij een valse aangifte door een aangeefster die lijdt aan een persoonlijkheidsstoornis. De rechter heeft kennelijk gedacht dat de briefwisseling niets zegt met het oog op die onzekerheid. Maar het zou rationeler zijn geweest als de rechter hier het naadje van de kous had willen weten.

Een opmerkelijk detail in dit dossier is dat het Openbaar Ministerie besloot om de aangiftes tegen Grootvader te seponeren. De vraag die natuurlijk direct opkomt is in welk opzicht de aangiftes tegen vader Theo en broer Anton dan anders waren. Eigenlijk bestonden tegen Grootvader dezelfde bewijzen

als tegen Theo; als ze niet goed genoeg waren voor Grootvader, waren ze ook niet goed genoeg voor Theo. Het grote verschil lijkt te zijn dat Grootvader nooit tot een bekentenis werd gebracht. Maar vanuit een logische redenering moet dat niets uitmaken: als de aangiftes tegen Theo niet aan de eisen voldoen, kan dat niet worden goedgekeurd door een bekentenis; en al helemaal niet als die bekentenis betwistbaar is, en al gauw weer ingetrokken. Bewijsmiddelen moeten ieder voor zich aan de daarvoor geldende eisen voldoen, ook al worden ze daarna in samenhang bekeken. We hebben hier te maken met het fenomeen dat in hoofdstuk 2 over de Eper incestzaak ‘strepes’ is genoemd. In principe zou het bestaan van twee aangiftes tegen grootvader genoeg moeten zijn om hem te vervolgen. Als er iets met die aangiftes aan de hand was zou je precies willen weten wat eraan schortte, omdat de problemen van belang kunnen zijn voor de geloofwaardigheid van Anton en Jennifer als getuigen. Wanneer dat probleem wordt ‘weggestreept’ door de zaak te seponeren, kan het gebeuren dat de rechter in de zaak tegen Theo essentiële informatie wordt onthouden. Mogelijk is de achterliggende veronderstelling dat de problemen in de zaak tegen Grootvader beperkt zijn tot de verklaringen van Jennifer en Anton, en niets hebben te maken met de persoonlijkheid van Jennifer en Anton. Maar het dossier bevat voldoende aanwijzingen dat er wél iets aan de hand is met de persoonlijkheid van die twee belangrijke getuigen. Het Openbaar Ministerie kan dit lastige probleem ontwijken door de zaak tegen Grootvader te laten vallen.

De transgenerationale hypothese

Een zaak als deze, die zich lijkt af te spelen tussen drie opeenvolgende generaties binnen één familie, loopt het risico beoordeeld te worden aan de hand van de onder sommige deskundigen populaire ‘transgenerationale hypothese van

seksueel misbruik'. Deze hypothese houdt in dat veel misbruikers tot hun daad komen doordat zij zelf voormalige slachtoffers zijn. Voor een dergelijke hypothese bestaat wel wat anekdotisch, maar nauwelijks statistisch bewijs. Het komt voor dat slachtoffers zelf ook daders worden, maar nog veel meer slachtoffers worden nooit daders, en heel veel daders zijn nooit slachtoffer geweest. Het epidemiologische onderzoek wordt ook nog bemoeilijkt doordat betrokkenen lang niet altijd hun complete verhaal vertellen. Er is dus genoeg reden om met deze hypothese terughoudend om te gaan. Als dat niet gebeurt kan men zien dat het een soort selffulfilling prophecy wordt. Men vraagt verdachten of zij misschien niet ook zelf misbruikt zijn. Daarbij wordt dan de uitweg uit een penibele situatie op een presenteerblaadje aangeboden: men kan aan de verantwoordelijkheid voor eigen misdragingen ontsnappen door gauw iemand anders te beschuldigen. Dit creëert een van die vormen van ongeoorloofde druk in verhoren die kunnen leiden tot valse beschuldigingen. In de zaak-Tamboer kan dit mechanisme hebben gewerkt bij het verhoor van Anton, die, nadat hij zich eenmaal in de nesten had gewerkt door te bekennen dat hij Jennifer had misbruikt, de gelegenheid kreeg om zich daaruit te redden door zijn vader te beschuldigen. Hoe ernstiger die beschuldigingen zijn, hoe meer ze kunnen gelden als excuus voor zijn eigen daden.

Bij het verhoren van personen die verdacht worden van seksueel misbruik dient de vraag of zij zelf zijn misbruikt niet gesteld te worden. Als verdachten zelf met dit excuus komen, moet uiterst kritisch worden nagegaan of het verhaal eigenlijk wel kan kloppen. In de zaak van Anton was het nog eenvoudiger om dit excuus te verzinnen, aangezien Anton al wist dat zijn vader door Jennifer was beschuldigd. Hoe is dit thema eigenlijk in het verhoor van Anton opgekomen? Heeft Anton dat spontaan vermeld, of heeft de politie hem deze suggestie gedaan? Het dossier zegt er niets over. Toen Jennifer eenmaal Grootvader had beschuldigd, volgde Anton binnen een

maand met dezelfde beschuldiging. Waarom was hij daar eigenlijk niet eerder mee gekomen?

De transgenerationele hypothese neemt in dit dossier een werkelijk griezelige wending. Hoe is Theo er eigenlijk toe gekomen om zijn kinderen te misbruiken? Als we al weten dat Grootvader door Jennifer en Anton is beschuldigd, ligt het voor de hand om te vermoeden dat ook Theo door zijn vader is misbruikt. De politie en de psychiaters hebben hem daarover uitgebreid ondervraagd, maar Theo heeft deze beschuldiging altijd en met grote heftigheid van de hand gewezen. Voor de politie was dat hinderlijk, want het had de zaak tegen Grootvader natuurlijk veel sterker gemaakt. Nu moest men uiteindelijk beslissen om Grootvader niet te vervolgen, terwijl die in de ogen van de politie eigenlijk de bron van alle kwaad was. Maar de psychologen en psychiaters aan wie Theo Tamboer werd overgeleverd wisten er wel raad mee, zoals wij zullen zien.

In de tang van de psychiatrie

Zoals gezegd is Theo Tamboer onderzocht door een team van het Pieter Baan Centrum, het instituut dat geheel in dienst staat van het ministerie van Justitie, en dat vrijwel alle zaken van dit kaliber beoordeelt. De deskundigen stelden vast dat Theo niet kan of wil praten over seks, en dat hij maar één diepe emotie kent: eerbied voor zijn vader. Dat kan allemaal prima worden gebruikt in het soort redenering waarin klinisch psychologen en psychiaters sterk zijn: een redenering waarvan de conclusie bij voorbaat vaststaat en waarin de achtereenvolgende stappen een arbitrair gebruik van logica toelaten. Als Theo oversekst geweest zou zijn, was dat stellig opgevat als een bewijs voor het misbruiken van zijn kinderen. In dossiers over het misbruiken van baby's en kleine kinderen treffen wij nogal eens als bewijs aan dat de verdachte relaties had met

meerdere vrouwen tegelijk, of zijn handen niet kon afhouden van een schoonzus of van de buurvrouw. Maar volgens goed-freudiaanse logica is het omgekeerde ook een bewijs: wie niet wil praten over seks, of weinig behoefte heeft aan seks, lijdt aan verdringing; en iedereen weet dat verdrongen lusten ineens tot uitbarsting kunnen komen. De psycholoog H.E.W. Koornstra concludeerde dan ook zonder terughoudendheid 'dat de door betr. afgesplitste⁸ agressieve en seksuele neigingen ontladen zijn op zijn kinderen'. Daarbij vergeet hij de magische spreuk 'indien bewezen' toe te voegen, die altijd wordt gebruikt om aan te geven dat de rechter het psychiatrische oordeel niet als bewijs van de tenlastelegging mag gebruiken, en ook dat de stoornis niet bestaat als blijkt dat de verdachte niets heeft uitgehaald. Gelukkig komt de uitdrukking wel vele malen op andere plaatsen in het rapport over Theo Tamboer voor, zodat het PBC gedekt is. Het zal de rechter, die zulke rapporten ontvangt voordat de bewijsbeslissing is genomen, natuurlijk niet ontgaan dat de geconstateerde afwijking wel heel mooi past bij de beschuldiging. En het zal de rechter mogelijk wél ontgaan dat dit het gevolg is van een cirkelredenering: Koornstra was bij zijn diagnose juist uitgegaan van de beschuldiging. De stoornis bestaat immers alleen als de beschuldiging waar is, en niet als de beschuldiging onwaar is. De diagnose berust dus niet op psychiatrisch onderzoek, maar op het onderzoek van de politie. De psychiater dient er alleen voor om van gewoon recherchewerk wetenschap te maken. Schijnwetenschap natuurlijk, want zonder een degelijke en gevalideerde methode kan er geen sprake zijn van echte wetenschap. De cirkelredenering die leidt van beschuldiging naar diagnose, en dan van diagnose naar bevestiging van de beschuldiging is een soort dodelijke omarming waaruit geen ontsnappen mogelijk is, zoals we zullen zien. Die vicieuze cirkel is op ten minste twee manieren te doorbreken: wanneer de psycholoog/psychiater zijn diagnose stelt zonder kennis te hebben van de tenlastelegging, of wanneer de rechter de

bewijsbeslissing neemt zonder de psychiatrische rapportage te kennen. Maar geen der partijen wil aan zo'n oplossing meewerken; men koestert zich liever in een eeuwig gelijk, ondanks de gruwelijke consequenties voor verdachten en veroordeelden.

De psychiater mevrouw Loerakker⁹ van het Pieter Baan Centrum heeft ook nog vastgesteld dat Theo 'onvoorwaardelijk en kritiekloos achter zijn vader stond. Omdat betr. zo vaak in deze formuleringen verviel, wekte hij hiermee juist de indruk dat er problemen op dit gebied bestonden.' Via de freudiaanse omkering wordt hier een soort bevestiging van de trans-generationale hypothese gegeven: er zal wel wat aan de hand zijn geweest tussen Theo en zijn vader, want anders zou hij hem niet zo verdedigen. Het rapport is echter uitgebracht op 6 augustus 2001, dus meer dan een halfjaar nadat Jennifer en Anton hun grootvader hadden beschuldigd. Op dat moment had de politie Theo ook meermalen gevraagd naar misbruik door zijn vader; ook de rechter deed dat op de zitting van 12 juli 2001. Stel dat dit misbruik niet heeft plaatsgevonden. Is het dan zo vreemd dat Tamboer nogal heftig reageert wanneer ook de hulpverleners van het Pieter Baan Centrum daar weer over beginnen? En zou het eigenlijk niet nuttig zijn om niet alleen te weten wat de deskundigen hebben geconcludeerd, maar ook hoe die gesprekken eigenlijk zijn gevoerd?

Nu zit Theo Tamboer in de tang van de psychiatrie. Zijn gevangenisstraf van twee jaar zit erop. Het PBC heeft geadviseerd: 'Betr. is een ontkennende verdachte en is niet bereid aan enige behandeling mee te werken. Hij heeft geen motivatie om iets aan zijn situatie te veranderen, zodat een behandeling slechts klinisch en binnen een langdurig juridisch kader zal kunnen plaatsvinden. Wij adviseren Uw College daarom tot oplegging van de maatregel van terbeschikkingstelling met bevel tot verpleging van overheidswege.' Dat wil zeggen: de psychiaters geven zichzelf de open end-bevoegdheid om verder te beslissen over de vrijheid van Theo Tamboer, bij wij-

ze van spreken tot de dood erop volgt. En zo is de situatie na zeven jaar nog steeds: Theo zit in tbs en weigert te bekennen dat hij zijn kinderen heeft misbruikt. Er is meermalen geprobeerd hem uit de tang te bevrijden, maar dat is steeds mislukt. Uit het dossier over die pogingen blijkt dat de psychiaters inmiddels het eisenpakket hebben verzwaaard: hij moet ook zijn vader van incest beschuldigen, want Grootvader was de bron van al dit kwaad. Theo weigert pertinent zijn vader te beschuldigen, omdat die volgens hem niets gedaan heeft. Op dat punt vinden de psychiaters ook niet het Openbaar Ministerie aan hun zijde, want Grootvader is nooit voor iets vervolgd. Maar dat geeft niet, want de veroordeling van Theo is definitief en onherroepelijk, dus de psychiatrie kan haar gang gaan. Het enige wat Theo kan doen is bekennen, naar het voorbeeld van de Amerikaan James Rodriguez. Hij werd veroordeeld voor het nogal gruwelijk misbruiken van twee jongens. Na zijn gevangenisstraf werd hij gedwongen opgenomen in een psychiatrische inrichting. Daar kwam hij tot het besef dat hij wel moest gaan bekennen om ooit nog vrij te komen. Hij ging bekennen met de hulp van een pedofiel, want hem ontbrak de kennis voor een goede bekentenis. Hij had net, negentien jaar na zijn veroordeling, de aanbevelingen voor zijn vrijlating op zak toen de vermeende slachtoffers bekendmaakten dat het misbruik nooit had plaatsgevonden en dat zij James hadden beschuldigd onder druk van een tante.¹⁰

Weliswaar moet de rechter van tijd tot tijd toetsen of er nog wel een goede reden is om Theo's terbeschikkingstelling voort te zetten, maar zodra de psychiaters verklaren dat het om een gevaarlijke patiënt zonder ziekte-inzicht gaat zal de rechter niet op eigen gezag zo iemand vrijlaten. Hierdoor sluit de cirkelredenering zich pas echt: de psychiater denkt dat de patiënt gevaarlijk is vanwege hetgeen hij volgens de rechter heeft gedaan, en de rechter denkt dat hij gevaarlijk is omdat de psychiater het zegt. Deze logica miskent dat rechters fouten maken en soms zelfs zeer grove fouten. En bovendien dat

de psychiatrische overtuiging niet steunt op een zelfstandig vastgestelde diagnose, met behulp van een wetenschappelijke methode en los van de rechtspraak.

De psychiater zal zich moeten realiseren dat ontkenningen van patiënten soms terecht zijn. Zijn standpunt daarover moet hij op grond van psychiatrische overwegingen bepalen, en zonder zich te verschuilen achter de brede toga van de rechter. Voor de professionele oordelen van psychologen en psychiaters zou het oordeel van de rechter irrelevant moeten zijn. Helaas worden de terbeschikkingstellingen gecontinueerd zonder dat de psychiaters daarvoor een wetenschappelijke onderbouwing hebben. In onze publicatie *Dubieuze zaken* hebben wij dit beschreven als de psychiater die zich de ver-tegenwoordiger van God op aarde waant. Het leidde toen tot heel wat verontwaardiging bij de psychiaters, maar de situatie is inmiddels niet verbeterd. In het geval van Theo Tamboer is deze middeleeuwse griezeligheid alleen formeel te doorbreken als de Hoge Raad de veroordeling zou herzien. Maar ondanks herhaalde pogingen doet hij dat niet. Als voorbeeld moge dienen het antwoord van de Hoge Raad op het argument dat Jennifer medisch gesproken nog maagd was en dus niet duizend keer of meer verkracht kon zijn. De Hoge Raad vond op 9 september 2003¹¹ dat dit feit van geen belang kon zijn, aangezien het geen novum was: 'De rechtbank beschikte immers in ieder geval over een samenvatting van dat rapport, op grond waarvan zij geacht kan worden in haar beoordeling te hebben betrokken dat het maagdenvlies van het dochttertje volgens de bevindingen van de gynaecologe intact was.' Tot een inhoudelijke beoordeling van het argument kwam het niet. De Hoge Raad merkt niet op dat het rapport over Jennifer's maagdenvlies geen antwoord geeft op de vraag of zij in de visie van de deskundige duizend keer of meer verkracht kan zijn. Het valt niet eens op dat niemand de moeite heeft genomen die vraag te stellen.

Deze hele gang van zaken heeft een paradoxaal aspect. Een

verdachte heeft het fundamentele recht om te zwijgen, en om actief te ontkennen dat hij schuldig is. Het gebruikmaken van dat recht kan niet als bewijs tegen hem worden gebruikt. Dat blijkt in tbs echter anders te zijn. De veroordeelde die van hetzelfde recht gebruik wil maken, wordt op grond daarvan tot psychiatrische patiënt verklaard, en de rechter die over de verlenging van tbs oordeelt vindt dat plotseling een valide redenering. Maar de beslissing om tbs te verlengen is een juridische beslissing. Het kan niet zo zijn dat de betrokkene daarbij fundamentele rechten worden onthouden.

Wat nu?

Wij zeggen niet dat Theo Tamboer onschuldig veroordeeld is. Onze enige bewering is dat de psychiater die hem waarschijnlijk voor de rest van zijn leven in tbs zal houden, de mogelijkheid moet erkennen dat Theo's ontkenningen terecht zijn. Hij moet Theo niet voor een gevaarlijke patiënt houden omdat de rechter dat zegt, maar omdat dit volgt uit zijn eigen, onafhankelijke diagnose. Die diagnose kan niet gebaseerd zijn op Theo's ontkenning of zijn weigering om Grootvader te beschuldigen. Zolang Theo volgens verantwoord psychiatrisch onderzoek gevaarlijk is, is het gerechtvaardigd hem in tbs te houden. Maar het argument daarvoor kan niet zijn dat hij eerst maar eens zijn vader moet beschuldigen, of moet bekenen dat hij zijn kinderen heeft misbruikt.

De situatie is nu zo dat Theo alleen uit de tbs kan worden verlost na een herziening van zijn zaak. In een herziene uitspraak zou de rechter wellicht de schuldvraag niet anders beantwoorden, maar mogelijk wel tot een andere straftoemeting kunnen besluiten. De vraag of Theo gevaarlijk is en dus in tbs moet blijven, zou bij een hernieuwd onderzoek uitsluitend beantwoord moeten worden op grond van een toetsbaar psychiatrisch oordeel dat geheel losstaat van de schuldigverklaring,

en dat dus ook niet voorzien is van de clause 'mits schuldig bevonden'. Wanneer er geen objectieve gegevens zijn die tbs ondersteunen, hoort de straftoemeting gewijzigd te worden, zodat Theo Tamboer uit de kliniek ontslagen kan worden. Tot nu toe ging de herzieningsproblematiek in zijn zaak steeds over de schuldvraag, en dat had geen enkel effect. De kans om de straftoemeting via het vinden van een novum te herzien moet op vrijwel nihil worden ingeschat. De psychiatrische denkwijze is verwerpelijk, maar de bezwaren daartegen zijn absoluut niet nieuw. Het vraagt een haast revolutionaire geest om daar iets aan te veranderen. De Hoge Raad heeft er geen blijk van gegeven over zo veel geestkracht te beschikken.

9 De zaak-Boxmeer¹

Een belangrijke vraag bij het opstarten van een herzieningsprocedure is of beide kanten – verdediging én Openbaar Ministerie – om herziening kunnen vragen. Beide kunnen dat weliswaar, maar uitsluitend in het voordeel van de verdachte. Het Openbaar Ministerie kan niet proberen een onterecht vrijgesproken verdachte alsnog veroordeeld te krijgen. De achtergrond van die asymmetrie is een oude regel uit het Romeinse recht: *ne bis in idem*, ofwel: je kan niet tweemaal vervolgd worden voor dezelfde zaak; als je in hoger beroep bent vrijgesproken is het afgelopen. Deze regel beschermt ons tegen machtsmisbruik van de overheid, die anders tot in het oneindige kan doorgaan met het pesten van een individuele burger, zelfs wanneer de rechter iedere keer tot vrijspraak besluit. Die overweging is respectabel. Maar daartegenover staat een overweging die even relevant kan zijn: stel dat achteraf duidelijk wordt dat een crimineel ten onrechte is vrijgesproken; zou hij dan niet alsnog vervolgd moeten worden? Bij lichte vergrijpen kan men nog volhouden dat de bescherming tegen pesten door de overheid belangrijker is dan de uiteindelijke bestraffing. Maar bij zeer ernstige misdrijven is men in Nederlandse juridische kringen een andere mening toegedaan, en dat heeft alles te maken met de overweging dat de ten onrechte vrijgesproken verdachte een gevaar voor de samenleving kan vormen. De minister van Justitie stelde de Tweede Kamer onlangs voor de mogelijkheid te scheppen om iemand die is vrijgesproken van een zeer ernstig misdrijf opnieuw te vervolgen als daarna het definitieve bewijs wordt geleverd dat hij toch de moord had gepleegd. De *ne bis in idem*-regel wordt

dan voor moordenaars afgeschaft. En daarmee wordt de zogenaamde 'herziening ten nadele' ingevoerd.

Het is nogal een forse stap om een fundamentele regel van ons strafrecht af te schaffen; temeer daar niet duidelijk is welk probleem daarmee eigenlijk wordt opgelost. De voorstanders van de herziening ten nadele, onder wie de chef van het Openbaar Ministerie, mr. Harm Brouwer, komen allemaal met hetzelfde voorbeeld dat moet bewijzen hoe dringend deze maatregel wel is. Dat voorbeeld is de zogenaamde Aldi-moord, die in 2001 te Ridderkerk plaatsvond. In die zaak is onder de nagels van het slachtoffer DNA-materiaal gevonden dat matchte met het DNA van de verdachte. De match was echter niet volledig en daarom was de kans op een toevallige overeenkomst ingeschat als groter dan normaal: ongeveer 1 op 100.000. Bij een volledige match is deze kans in de regel 1 op de miljard. De verdachte werd toen vrijgesproken. Bij hernieuwd onderzoek, dat werd uitgevoerd na de vrijspraak, werd wel een volledige match gevonden. Nu was er plotseling overtuigend bewijs dat eerder ontbrak, vond men. Meer eerlijk gezegd moet je vooral tot de conclusie komen dat de betrokken rechters weinig van bewijskracht begrepen. Een kans op een toevallige treffer van 1 op 100.000 is uitermate klein. De betrouwbaarheid van een dergelijk gegeven is veel en veel groter dan men ooit met getuigen kan bereiken, en daarover wordt immers nooit moeilijk gedaan. In de zaak van de Drontener Bosmoord bijvoorbeeld werd met de herkenning van de verdachte Henk H. de gokkans verhoogd tot 20 procent, door toedoen van de politie; dat vond de rechter geen enkel bezwaar. De conclusie is dus: de verdachte van de Aldi-moord is niet vrijgesproken omdat er geen bewijs was; de verdachte is vrijgesproken omdat de rechters hebben zitten slapen. De Aldi-moord is dus geen voorbeeld van overtuigend bewijs dat pas na de vrijspraak ter beschikking kwam. Moet een fundamentele rechtsregel dan overboord worden gezet, alleen maar omdat rechters zitten te slapen?

De minister van Justitie wil de 'herziening ten nadele' uitsluitend invoeren voor zeer ernstige delicten. Dat zijn in de regel de moord- en doodslagzaken die, voordat een definitieve beslissing is genomen, het hele traject hebben doorlopen: van het Openbaar Ministerie, dat minutieus afweegt of er vervolgd moet worden, tot de rechtbank, die zich met drie rechters uitgebreid over de zaak buigt, tot drie raadsheren in het hof, die het nog eens dunnetjes overdoen, tot en met de Hoge Raad, die onderzoekt of het recht wel juist is toegepast. Is het dan langzamerhand niet genoeg? De hoofdstukken in dit boek tonen aan dat het antwoord negatief is: nee, dat is om verschillende redenen allemaal niet genoeg. Die conclusie treft alle rechterlijke oordelen, zowel de veroordelingen als de vrijspraken. Er is steeds een kans dat een gevaarlijke moordenaar weer op de samenleving wordt losgelaten. En daar zit de crux van de argumentatie: wanneer wordt het gevaar voor de samenleving zo groot dat ook een uiteindelijke vrijspraak voor herziening in aanmerking komt? Die vraag leidt tot een wat ander criterium voor de herziening ten nadele: niet de vraag of overtuigend bewijs pas achteraf ter beschikking kwam, maar of de samenleving door een slapende rechter met een te groot risico is opgescheept. Het gaat dus niet om bewijs achteraf, maar om wakker worden achteraf. Dat is in lijn met ons bezwaar tegen het novumcriterium als enige poort naar herziening: iedere vorm van onzinnig redeneren in rechterlijke oordelen moet kunnen leiden tot een heroverweging.

Het is niet de bedoeling van het huidige hoofdstuk om die discussie de ene of de andere kant op te sturen. Wij willen met de zaak-Boxmeer slechts illustreren dat er voorbeelden zijn van zaken waarin al het bewijs steeds beschikbaar was terwijl de rechter zat te slapen, met het gevolg dat er een risico voor de samenleving is ontstaan. In de zaak-Boxmeer is de rechter ervan overtuigd dat de verdachte de moord heeft begaan. Uit rapportage door twee deskundigen blijkt dat hij dit gedaan

heeft onder invloed van een ernstige psychiatrische stoornis. Maar de rechter verwerpt tot tweemaal toe de uitgangspunten van deze rapportages. Dan had ook de diagnose verworpen moeten worden, en was er logischerwijs overgebleven dat er sprake was van een koelbloedige moord, die ook als zodanig bestraft had moeten worden. In werkelijkheid geloofde de rechter de psychiatrische diagnose wél, hoewel die aan geen enkel wetenschappelijk criterium voldeed, en bracht die in mindering op de straf. Er werd ook niet besloten tot tbs. De veroordeelde komt zonder enige psychiatrische behandeling mogelijk in 2010 alweer vrij. Er is hier geen sprake van een nieuw bewijs achteraf, maar wel van een maatschappelijk risico dat door een slapende rechter is veronachtzaamd. Het Openbaar Ministerie zag dit risico wel, maar kon er met de huidige regels niets tegen doen. Wij zijn benieuwd hoe dat binnen de discussie van de ‘herziening ten nadele’ past. Een andere reden om de zaak hier te presenteren is dat ook hier de rol van de psychiater verontrustend is.

De zaak

In de ochtend van 21 december 2004 verliet Bert Boxmeer, een 35-jarige chauffeur, onverwacht zijn werk. Hij reed de bestelwagen terug naar het bedrijf, meldde zich ziek en ging naar huis. Daar pakte hij een stiletto en begaf zich naar de drukke hoofdstraat van de buurt waarin hij woonde. Het was toen kwart over elf. Aan de overkant van de straat zag Bert zijn 71-jarige vader lopen. Hij stak over, viel zijn vader aan met de stiletto en doodde hem met 32 messteken. Omstanders hoorden hem zeggen: ‘Hij bedreigde mij en mijn kinderen, het was hij of wij.’ Niemand probeerde hem tegen te houden, maar een van de omstanders belde 112. Bert probeerde niet te ontsnappen en liet zich rustig arresteren. Hij vertelde aan de politie dat hij zijn vader met opzet had gedood, en dat hij

bewust naar de plek was gegaan waar hij wist dat hij zijn vader zou aantreffen. Enkele uren later, toen de politie hem voor het eerst verhoorde, verklaarde Bert dat hij zich niets van het gebeurde kon herinneren. Toen de zaak een jaar later voorkwam was de amnesie goddeels voorbij.

Tijdens de zitting betoogde de raadsman dat Bert niet toerekenbaar was voor zijn daad, omdat hij tijdens de aanval op zijn vader leed aan een psychiatrische stoornis, waardoor hij zijn gedrag niet onder controle had. Er waren twee deskundigen die dit argument ondersteunden. De psychiater dr. Kaiser concludeerde dat Bert had geleden aan een ernstige dissociatieve stoornis, waarschijnlijk een zogenaamde 'dissociatieve fugue'. De tweede expert, de klinisch psycholoog prof. Baneke, suggereerde dat Bert leed aan 'disconnectie', en dat is volgens de deskundige wat anders dan een 'dissociatie'. Prof. Baneke gaf geen enkele verwijzing naar literatuur over deze geheel nieuwe diagnose, en legde ook niet uit wat het verschil tussen de twee begrippen precies inhoudt. Beide deskundigen formuleerden hun diagnose ook in termen van DSM IV, het indelingssysteem voor psychiatrische diagnoses dat uit Amerika is komen overwaaien, maar dat ook door veel Nederlandse psychologen en psychiaters wordt gebruikt. Prof. Baneke beschreef de diagnose van Bert Boxmeer als: 309.4, aanpassingsstoornis met een gemengde stoornis van emoties en gedrag; en 301.9, persoonlijkheidsstoornis niet anders omschreven. Dr. Kaiser hield zich niet zo strikt aan de systematiek van DSM IV. Zij combineerde een aantal begrippen, zodat het resultaat niet meer in de bestaande rubricering van DSM IV was in te passen. Haar classificatie luidde: aanpassingsstoornis met angst, neurotische afweer, lichte dissociatie en tijdens het delict totale dissociatie; persoonlijkheidsstoornis met vermijding, afhankelijk gedrag, en enige borderlinetrekken. Een vergelijking leert ons dat de deskundigen het niet eens zijn over de diagnose van Bert Boxmeers stoornis ten tijde van het delict. Merkwaaardiger-

wijs waren ze het wel eens over de slotconclusie: Bert was niet verantwoordelijk voor zijn daad. Deze conclusie had aanzienlijke gevolgen voor het oordeel van de rechters, zoals wij zullen zien.

Bert Boxmeers verhaal

Berts eigen beschrijving van de gebeurtenissen kwam tot stand nadat de amnesie min of meer was verdwenen. Hij werd tijdens het werk onwel, en was daarom eerder naar huis gegaan. Op weg naar huis kwam hij toevallig door de hoofdstraat, waar hij onverwacht zijn vader tegen het lijf liep. Hij kreeg een rood waas voor ogen. Vanaf dat punt in het verhaal wist hij zelfs tijdens de zitting nog steeds niet wat er was gebeurd, hoewel hij niet ontkende dat hij zijn vader had neergestoken. Hij kon wel uitleggen dat zijn vader een ex-veroordeelde was, een gevaarlijke wapenhandelaar die altijd gewapend rondliep en al vele ernstige misdrijven op zijn geweten had. Bert en zijn kinderen waren herhaaldelijk door deze man bedreigd; hij had zelfs gedreigd de kinderen te doden. Volgens Bert moet dit de reden zijn geweest voor het plotselinge verlies van zijn zelfcontrole. Dr. Kaiser en prof. Baneke verwezen beiden naar deze lezing van de feiten als de basis van hun diagnose. Prof. Baneke schreef:

Uiteraard kan onderzoeker niet beoordelen in hoeverre vader werkelijk gewelddadig of bedreigend is geweest, evenmin of vader werkelijk een wapen heeft gehad of in wapens heeft gehandeld of veroordeeld is geweest. Maar indien deze door betr. naar voren gebrachte elementen voor betr. op waarheid berusten, is het begrijpelijk dat hij en zijn familie zich niet alleen zeer bedreigd voelden door vader, maar ook onbeschermd door de politie.

Van cruciaal belang is natuurlijk de zinsnede ‘indien deze [...] elementen voor betrokkene op waarheid berusten’. Als deze ‘waarheid’ alleen voor betrokkene bestaat en voor niemand anders, lijdt hij eerder aan een waan dan aan dissociatie. Zouden deskundigen die de verklaring van de verdachte gebruiken als uitgangspunt voor de diagnosestelling niet eerst moeten onderzoeken of deze verklaring wel meer is dan de persoonlijke visie van de verdachte, en inderdaad ook met de feiten overeenkomt? En zo niet, waar die verdraaide waarheid dan vandaan komt? Heeft de amnesie geleid tot een herinneringsvervalsing, lijdt betrokkene aan waanvoorstellingen, of is hij misschien een handige bedrieger die via de rapporten van hulpverleners aan zijn straf probeert te ontkomen? Eigenlijk kan je zo’n onderzoeksopdracht pas aan deskundigen geven nadat de rechter eerst heeft vastgesteld wat de werkelijke feiten zijn.

Het politieonderzoek liet zien dat de vader geen wapens bij zich had en niet bekendstond bij de politie als wapenhandelaar. Hij was wel eerder veroordeeld voor een geweldsmisdrijf waarbij ook een vuurwapen was betrokken, maar dat was meer dan twintig jaar geleden. Er was wel sprake van een hinderlijk optreden in een ontwrichtende familiesituatie, maar daaruit bleek niet dat de zoon en zijn kinderen zozeer bedreigd werden dat moord de enige oplossing was. Ook Berts verhaal over zijn gedragingen die dag bleek apert onjuist. De weg van het bedrijf naar huis voerde niet door de hoofdstraat, en Bert was in die fase ook helemaal niet door de hoofdstraat gekomen. Hij was direct naar huis gegaan, waar hij de stiletto had opgehaald, waarna hij zich gewapend naar de hoofdstraat begaf. Hij wist dat zijn vader, die gepensioneerd was, de gewoonte had om rond elf uur naar de hoofdstraat te gaan om daar een krant en een koffiebroodje te kopen. Getuigen hebben verklaard dat Bert zich had verstopt achter een auto tegenover de broodjeswinkel. Hij volgde zijn vader gebukt achter de geparkeerde auto’s over een afstand van twintig tot dertig meter.

Toen stak hij de straat over en stak hem neer. Hij liep hem dus zeker niet 'toevallig tegen het lijf'.

Deze gegevens zijn niet onbelangrijk voor de diagnose van wat er met Bert aan de hand was. Zijn feitelijk gedrag laat een ruime hoeveelheid planning zien die gemakkelijk geïnterpreteerd zou kunnen worden als 'opzet' in de strafrechtelijke zin. Hij maakte een omweg om de stiletto op te halen, hij ging naar de plek waar hij wist dat hij zijn vader zou ontmoeten, hij wachtte, hij liep in het geniep een eindje met hem op en viel hem opzettelijk aan. De opzet blijkt ook uit zijn uitspraak direct daarna: 'Het was wij of hij.' Hoe past dit alles bij een dissociatieve 'fugue' die veroorzaakt werd door een onverwachte ontmoeting, waarbij Bert alle controle over zijn gedrag verloor? Wat weten wij eigenlijk over zulke plotselinge dissociaties, hoe ze gediagnosticeerd worden, hoe ze werken, hoe lang ze duren, en of het schijnbaar doelgerichte gedrag van Bert te rijmen valt met de deskundigenverklaring dat hij zijn gedrag niet onder controle had?

DSM IV en de dissociatieve stoornissen

Zoals gezegd is DSM IV een systeem voor de classificatie van psychiatrische aandoeningen dat in de Verenigde Staten is opgesteld. Het is tot stand gekomen op grond van wetenschappelijke overwegingen van allerlei aard, maar zeker ook door politieke onderhandeling tussen verschillende scholen in de psychiatrie. De aanwezigheid van de Dissociatieve Identiteits Stoornis (DIS) heeft een nogal uitvoerige voorgeschiedenis. In DSM III heette DIS nog Multipele Persoonlijkheden Stoornis (MPS). De gedachte dat er in één lichaam meerdere persoonlijkheden huizen kwam echter in een kwade reuk te staan toen bleek dat dit verschijnsel in slechts weinig andere landen dan de Verenigde Staten voorkwam, en dat het bovendien sterk afhankelijk was van de theoretische oriëntatie van

de therapeut. De situatie werd nog twijfelachtiger toen bleek dat sommige patiënten de onwaarschijnlijke aantallen van honderden en zelfs meer dan duizend verschillende persoonlijkheden claimden. Toch waren er psychiaters die in het bestaan van MPS bleven geloven, en die het niet uit DSM wilden laten schrappen. Het politieke compromis werd bereikt dat de term MPS uit DSM IV zou worden geschrapt, maar dat er een nieuw ziektebeeld met precies dezelfde symptomen zou worden geïntroduceerd: DIS. In DSM IV is de dissociatieve identiteitsstoornis nu een van de vijf dissociatieve stoornissen. Bert Boxmeer was gediagnosticeerd als lijdende aan een van deze vijf. Een kort overzicht van de vijf soorten dissociatie die in DSM IV zijn beschreven zal laten zien dat deze diagnose problematisch is.

- a Dissociatieve amnesie (300.12). Het belangrijkste symptoom is één of meer episodes waarin men zich belangrijke persoonlijke gegevens niet kan herinneren. De amnesie moet veel ernstiger zijn dan wat bij normale vergeetachtigheid voorkomt. Deze diagnose is door geen van beide deskundigen overwogen. De diagnose zou hoogstens Berts latere amnesie verklaren, en niet het verlies aan gedragscontrole dat een halfuur of langer daarvoor al was ontstaan.
- b Dissociatieve fugue (300.13). Het belangrijkste symptoom is dat de patiënt plotseling gaat zwerven, terwijl hij zich niets kan herinneren over de eigen identiteit en het eigen verleden. Een bekend voorbeeld is de ‘pianoman’, die in 2005 op het strand van Sheerness in Engeland werd gevonden, en die niet kon uitleggen wie hij was of hoe hij daar was beland. Men dacht dat hij wel een beroemd concertpianist moest zijn, omdat hij zo wonderschoon piano speelde.² De diagnose ‘dissociatieve fugue’ is wel door de beide deskundigen overwogen, maar in het gedrag van verdachte zijn geen elementen van de definitie te herkennen. Los van

de vraag of deze diagnose wel betrekking heeft op een werkelijk bestaand ziektebeeld, moet worden gezegd dat zelfs door degenen die het ziektebeeld serieus nemen zoiets gewelddadigs als vadermoord niet als een kenmerkend symptoom wordt gezien.

- c Dissociatieve identiteitsstoornis (300.14). Het gaat hierbij om het bestaan van twee of meer scherp van elkaar te onderscheiden identiteiten, gepaard gaande met het onvermogen om in de ene identiteit toegang te krijgen tot herinneringen die zijn opgebouwd in de andere identiteit. Ook deze diagnose is niet door de deskundigen overwogen, en het dossier bevat geen enkele aanwijzing dat Bert meerdere identiteiten claimde.
- d Depersonalisatiestoornis (300.6). Het belangrijkste symptoom is een aanhoudende of steeds terugkerende beleving van los te staan van de eigen geestelijke processen of het eigen lichaam. Deze diagnose is evenmin door de deskundigen overwogen, en zou noch de amnesie noch de plotse linge gewelddadigheid verklaren.
- e Dissociatieve stoornis niet anderszins omschreven. Hieronder vallen stoornissen die als belangrijkste kenmerk een dissociatief symptoom hebben dat niet voldoet aan de criteria van de vorige vier diagnoses. Het gaat hier om een soort restcategorie en niet een echt ziektebeeld. Het is daarom in theorie niet goed mogelijk om te voorspellen of iemand die onder deze diagnose valt gewelddadig kan worden, of amnestisch zal zijn. Geen van beide deskundigen noemt deze diagnose als mogelijkheid.

Het ziet er dus naar uit dat de diagnose dat Bert Boxmeer aan een dissociatieve stoornis zou hebben geleden bij nader inzien moeilijk valt te verantwoorden. Welke van de vijf was het dan? Als dat niet kan worden uitgelegd, moet toch worden betwijfeld of deze diagnose, met zulke belangrijke juridische gevolgen, wel houdbaar is.

De gedachte dat Bert Boxmeer aan een dissociatieve stoornis zou hebben geleden, was vooral ingegeven door het feit dat hij verklaarde aan amnesie te lijden. Maar die amnesie was kennelijk ruim na de moord ingetreden. Vlak na de moord bleek Bert immers nog heel goed te weten wat hij had gedaan. Maar zelfs als de amnesie wel onmiddellijk was ingetreden, betekent dat nog niets voor de bewustzijnstoestand waarin hij de moord heeft gepleegd. In de beschrijving van dissociatieve stoornissen wordt eigenlijk nooit gemeld dat men handelt onder de invloed van dissociatie maar met een volledig bewustzijn van wat er is gebeurd, terwijl de amnesie pas later zou optreden. Een experimenteel bewijs daarvan is geleverd in het proefschrift van Huntjens.³ Bovendien zijn er vele andere aandoeningen waarbij amnesie wordt beschreven, zoals Post Traumatische Stress Disorder (PTSD). De gedachte dat amnesie specifiek diagnostisch zou zijn voor een dissociatieve stoornis is dus onjuist. Het doet er niet werkelijk toe of Berts amnesie echt was of geveinsd: de latere amnesie kan niet aantonen dat de moord onder invloed van dissociatie tot stand kwam en de psychiatrische rapportage daarover is dus niet meer dan flauwekul.

De waarde van psychiatrische diagnoses

De waarde van een diagnose wordt meestal weergegeven door twee statistische grootheden: validiteit en betrouwbaarheid. Met validiteit wordt bedoeld dat de diagnose correct is, dat de patiënt ook werkelijk lijdt aan de ziekte die door de psychiater is vastgesteld. Het probleem bij het meten van validiteit is natuurlijk dat we niet over een soort gouden standaard beschikken. We weten niet aan welke ziekte de patiënt 'werkelijk' lijdt en dus kunnen we ook niet vaststellen hoe vaak de psychiater het bij het rechte eind heeft. De validiteit van psychiatrische diagnoses is dus in principe onbekend, maar met behulp van

een trucje kunnen we er wel iets over zeggen, zoals we zullen zien. De betrouwbaarheid van een diagnose verwijst naar de mate waarin verschillende psychiaters het met elkaar eens zijn. Als twee psychiaters het oneens zijn, kunnen zij niet beiden gelijk hebben; een gebrek aan betrouwbaarheid impliceert dus een gebrek aan validiteit. De betrouwbaarheid kan wél worden gemeten, bijvoorbeeld door dezelfde reeks patiënten te laten diagnosticeren door twee of meer onafhankelijk werkende en vakbekwame psychiaters. De coëfficiënt van betrouwbaarheid vormt de bovengrens van de validiteit. De validiteit kan niet hoger zijn dan de betrouwbaarheid, maar wel lager, omdat psychiaters die het met elkaar eens zijn, dezelfde vergissing kunnen maken. De betrouwbaarheid van psychiatrische diagnoses is doorgaans niet hoger dan 70 procent; de validiteit moet dus nog lager liggen.

DSM en vergelijkbare systemen zijn opgesteld om de optimale situatie te scheppen waarin de genoemde 70 procent-betrouwbaarheid ook benaderd kan worden. Een hogere waarde kan niet worden bereikt, omdat de definities van DSM noodzakelijkerwijs toch vaag zijn. Zo houdt de definitie van dissociatieve amnesie in dat men zich belangrijke persoonlijke gegevens die traumatisch of stressvol zijn niet kan herinneren, in een ernstiger mate dan te verklaren zou zijn als normale vergeetachtigheid. Maar wat is belangrijke informatie? Wat is stressvol? Wat is normale vergeetachtigheid? En de belangrijkste vraag: wat is 'zich niet kunnen herinneren'? Hoe weten we dat een patiënt zich iets niet kan herinneren? Moeten we geen test voor simulanten hebben? Het is immers vrij gemakkelijk om te beweren dat je iets niet meer weet. In het concrete geval: hoe weten we dat Bert Boxmeer zich écht niets meer van de moord op zijn vader herinnerde? Gegeven de vele vage termen is het van groot belang dat psychiaters niet zelf nog meer onzekerheid introduceren door zich niet aan de voorgeschreven methodes en definities te houden. Voorbeelden van zulke afwijkingen in de rapporten van de twee deskundigen

zijn het gebruik van ‘disconnectie’ in plaats van ‘dissociatie’, en van ‘borderlinetrekken’ in plaats van ‘borderlinepersoonlijkheidsstoornis’ (301.83 in DSM IV). Over het ongedefinieerde begrip ‘disconnectie’ is al voldoende gezegd. Met ‘borderlinetrekken’ wordt bedoeld dat het gedrag wel een beetje lijkt op borderline, maar niet echt aan de definitie voldoet. Dat opent natuurlijk een ongelimiteerde mogelijkheid om eigen, nooit gevalideerde ziektebeelden aan DSM toe te voegen.

De validiteit van psychiatrische diagnoses is maar weinig systematisch bestudeerd. Er bestaan niet eens ruwe indicaties voor de validiteit waarmee de verschillende aandoeningen gediagnosticeerd kunnen worden. Eén reden voor het ontbreken van zulke studies is waarschijnlijk dat het stellen van psychiatrische diagnoses meer gezien wordt als een klinische vaardigheid dan als een echte wetenschap. Dat zou aanvaardbaar zijn als de psychiaters zichzelf systematisch zouden controleren, bijvoorbeeld door intercollegiale toetsing of door de resultaten van therapieën systematisch te evalueren. Maar niets van dat alles wordt gedaan. Dr. Kaiser en prof. Baneke kunnen niet verwijzen naar enige publicatie over de validiteit waarmee de betreffende diagnose van een dissociatieve aandoening in een klinische setting kan worden vastgesteld, noch naar enige registratie van hun eigen prestaties op dat gebied. Waarschijnlijk was de validiteit van hun diagnoses laag, hetgeen al blijkt uit het grote verschil tussen de twee beoordelingen. Het is maar de vraag of dergelijke vage opinies wel aan het strafrechtelijk bewijs zouden mogen bijdragen. In dit concrete geval is die vraag nog dringender, omdat zowel rechtbank als gerechtshof beide deskundigenverklaringen gebruikte, terwijl deze toch in aanzienlijke mate van elkaar verschilden. Alleen al dit probleem zou een voldoende argument zijn om een herzieningsonderzoek op gang te brengen.

De lezer zou zich op dit punt kunnen afvragen of de twee deskundigen wel vakbekwaam waren. Daarover moet opge-

merkt worden dat beide deskundigen klinisch werkzaam zijn in de gezondheidszorg. Hun taak is om patiënten te helpen, naar beste weten en kunnen, zelfs wanneer de beschikbare kennis bescheiden is. Het uitgangspunt daarbij is dat hulp op grond van beperkte kennis altijd nog beter is dan helemaal geen hulp. De taak van een deskundige in het strafproces is essentieel anders. De deskundige moet de rechter informeren over 'wat zijn wetenschap hem leert', maar daarbij moet ook duidelijk worden vermeld hoe groot de onzekerheden zijn. Voor de rechter geldt het principe dat hij bij twijfel niet veroordeelt; de deskundige moet de rechter dus precies informeren over de mate van twijfel die met de deskundigenverklaring is verbonden. De psychiatrische diagnose, met al haar beperkingen en onzekerheden, is zonder meer een waardevol instrument in de gezondheidszorg. Maar tegelijkertijd kan de psychiatrische diagnose veel te onzeker zijn om aan de rechter voor te leggen. Het is ons oordeel dat dit in de zaak van Bert Boxmeer het geval was: een psychiater kan niet met voldoende zekerheid achteraf vaststellen of Bert op het moment van de moord zijn gedrag al dan niet onder controle had.

Retrospectieve diagnose

Het probleem van de psychiatrische diagnose in de rechtszaal wordt vaak verergerd doordat de psychiater een diagnose moet stellen van een aandoening die zich in het verleden heeft voorgedaan, maar waarvan de symptomen nu niet meer zichtbaar zijn; een retrospectieve diagnose dus. Het kan wel zijn dat Bert Boxmeer ook tijdens het onderzoek vele maanden later nog allerlei symptomen vertoonde, maar dat waren niet de symptomen van een per definitie voorbijgaande 'fugue', en niet de symptomen van de inmiddels vrijwel verdwenen amnesie. Het is denkbaar dat Bert inmiddels aan heel andere symptomen leed, die te maken hadden met zijn

opsluiting, het vooruitzicht van een lange gevangenisstraf, of met het langzaam dagende besef dat hij een moordenaar is. Kan de psychiater zulke nieuwe symptomen in mindering brengen op het huidige beeld, zodat eventueel de resten van Berts toenmalige aandoening duidelijker worden? Voor een dergelijke operatie bestaan geen gevalideerde methoden, en de twee deskundigen hebben ook geen enkele poging gedaan dit probleem op te lossen. In plaats daarvan hebben zij hun diagnoses gesteld, niet op grond van de huidige symptomalogie, maar op grond van Berts beschrijving van zijn vroegere symptomen. Maar Berts mededelingen waren inmiddels al lang onbetrouwbaar gebleken en waren – als hij leed aan een waan – misschien wel onderdeel van zijn ziekte.

Het probleem van retrospectieve psychiatrische diagnoses is niet nieuw. Het Amerikaanse Supreme Court heeft daarover in juni 2006 zelfs een belangrijke beslissing genomen, in de zaak *Clark v. Arizona*. Clark had een geüniformeerde politieagent gedood. Dat is in Arizona een misdrijf waarvoor je de doodstraf kunt krijgen. Clark gaf toe dat hij de agent had neergeschoten, maar beweerde dat hij onder invloed van een waan had gehandeld: hij dacht dat de politieman een verklede buitenaardse indringer was. Hij had nooit de opzet gehad om een politieagent te doden; en zonder opzet vervalt de bedreiging met doodstraf. Technisch gesproken wordt dit verweer in de Verenigde Staten *Insanity Defense* genoemd. Daarover wordt beslist op grond van de *M'Naghten Rule*, die zegt dat een verdachte niet veroordeeld kan worden als hij op het moment van zijn misdrijf niet het verschil tussen goed en kwaad kende. De *M'Naghten*-zaak stamt uit 1843, maar de regel wordt in het Angelsaksische rechtsgebied nog steeds toegepast. De verdediging stelde dat Clark door zijn waan niet kon weten dat hij iets verkeerd deed, terwijl de State of Arizona volhield dat Clark donders goed wist dat je niet op mensen moet schieten. De rechter gaf geen toestemming voor een deskundigenverklaring over de waan waaraan Clark geleden zou hebben,

met het argument dat er geen voldoende betrouwbare wetenschap bestaat om vast te stellen of Clark in het verleden in juridische zin controle over zijn gedrag had. Het Supreme Court bevestigde dat de rechter in Arizona daar goede gronden voor had en citeerde met instemming: ‘Ongeacht hoe de test voor krankzinnigheid onder woorden is gebracht, een psychiater of psycholoog is niet meer gekwalificeerd dan enige andere persoon om een mening te geven over de vraag of de geestelijke conditie van een bepaalde verdachte voldoet aan het wettelijke criterium voor krankzinnigheid.’⁴ Een uitspraak die zeer ver gaat, gegeven de frequentie waarmee psychiaters in ons land zulke oordelen in de rechtszaal geven. Maar Nederland is Amerika niet, zou u kunnen zeggen. Een aanvullend gegeven is echter dat de *American Psychiatric Association* in de inleiding van *DSM IV* waarschuwt tegen het gebruik van diagnoses voor de bepaling van toerekenbaarheid: ‘In de meeste situaties is de klinische diagnose van een mentale stoornis volgens *DSM IV* onvoldoende om het bestaan van een “mentale ziekte” of “mentaal defect” voor juridische doeleinden aan te tonen.’⁵ Ook Nederlandse psychiaters zouden zich daarvan wat moeten aantrekken, vooral wanneer zij zich juist op *DSM IV* beroepen.

Recidive

Aan de beide deskundigen was niet alleen een vraag gesteld over de toerekenbaarheid van Bert Boxmeer, maar ook over de kans op recidive. Wanneer deskundigen daarover een uitspraak willen doen, zal die gebaseerd moeten zijn op twee gegevens: de *base rate* voor het misdrijf in kwestie, en de aanpassing die de *base rate* ondergaat door de bijzondere eigenschappen van de verdachte.⁶

Het uitgangspunt voor de bepaling van de kans op recidive is de aanname dat de verdachte het misdrijf waarvan hij

wordt verdacht ook werkelijk heeft begaan. Als dat zo is wordt de base rate, dat is de recidivekans die geldt voor de gehele groep van personen die een misdrijf van dit type hebben begaan, van belang voor de recidivekans van die ene verdachte. Wanneer wij kijken naar *overall* recidivekansen vinden wij een opmerkelijke waterscheiding tussen kleine en grote delicten. Voor kleine 'draaideur'-delicten is de base rate van recidive zeer hoog, in de orde van 70 procent. Voor zeer ernstige delicten, zoals levensdelicten, is de base rate over het algemeen zeer laag, in de orde van 2 procent.⁷ Dat laatste getal kan zelfs worden beschouwd als een hoge schatting wanneer het gaat om iemand die een van de eigen ouders doodt. Meestal is de problematiek van zo'n dader intens verweven met de persoon van het slachtoffer, en is na overlijden van het slachtoffer de kans op het opnieuw ontstaan van eenzelfde problematiek heel klein.

Zonder de aanwezigheid van nadere informatie over de verdachte vormt de base rate voor herhaling van hetzelfde misdrijf de beste schatting van de recidivekans van een individuele veroordeelde. Aanpassing van de base rate is mogelijk wanneer er informatie beschikbaar is die duidelijk maakt dat de betrokken persoon niet past binnen de groep waarvoor de base rate is bepaald. Wanneer men wil beargumenteren dat een ouderdoder ook na het welslagen van de doding een recidivekans op herhaling van een levensdelict van 50 procent of meer heeft, dan zal men over informatie moeten beschikken dat voor deze persoon de kans op herhaling $50/2 = 25$ maal zo groot is als voor andere ouderdoders. Deze informatie zou bij voorkeur kwantitatief moeten zijn, in plaats van te bestaan uit een louter kwalitatief argument.

Wat zeggen de beide deskundigen over de kans dat Bert Boxmeer opnieuw gewelddadig zal worden? Prof. Baneke concludeerde met betrekking tot die vraag:

Betr. heeft nooit eerder soortgelijke of andere agressieve feiten gepleegd. Er is sprake van een unieke situatie, heel specifiek gericht tegen de vader. Wel is betr. iemand die spanningen en agressie opkropt, waardoor het risico van een aanpassingsstoornis en agressieve ontlading blijft.

De redenering lijkt zichzelf tegen te spreken. Op grond van de eerste twee zinnen zou men de conclusie verwachten dat de kans op herhaling niet groter is dan de base rate voor vaderdoders, dus minder dan 2 procent. In de derde zin wordt echter gezegd dat het gediagnosticeerde ziektebeeld zodanig is dat dit, bij niet-genezing, opnieuw tot levensdelicten kan leiden. Aan dat oordeel moet ten grondslag liggen dat verdachte aan een geheel andere aandoening lijdt dan het merendeel der vaderdoders, voor wie nu eenmaal een lage recidivekans geldt. Er wordt echter niet aangegeven waar andere vaderdoders dan wel aan lijden, en in hoeverre verdachte een afwijkend geval is.

Dr. Kaiser concludeerde naar aanleiding van deze vraag:

De kans op herhaling is minimaal, en slechts aanwezig als betr. weer in deze extreme omstandigheden terecht zou komen. Maar dat is zeer onwaarschijnlijk omdat de vader juist vanuit zijn jeugd erg emotioneel beladen was voor betr. en dat staat in relatie tot het ten laste gelegde. Wel is betr. iemand die neigt tot agressieverdringing waardoor deze toestand heeft kunnen ontstaan. Hij is nu in een toestand passend bij een posttraumatische stressstoornis waarbij er kans is op hertraumatisering waarbij hij wederom het beleven van emoties kan verdringen of vermijden. Onder extreme omstandigheden kan hij dan tot dergelijke agressieve reacties komen.

Ook hier treffen we de eerdergenoemde tweespalt aan. Vanuit het specifieke misdrijf geredeneerd moet een lage recidivekans verondersteld worden. Vanuit de diagnose wordt de kans

op hertraumatisering met dezelfde gevolgen niet zo klein geacht. Maar ook ten aanzien van dr. Kaiser geldt dan dat zij zal moeten aangeven dat de diagnose bij verdachte geheel anders is dan bij andere vaderdoders. Deze redenering ontbreekt.

De onderliggende aanname bij het stellen van de vraag over recidivekans is dat psychologen of psychiaters beschikken over een methode om de recidivekans vast te stellen, anders dan gewoon op basis van de base rate. En dan niet alleen op de korte termijn, maar ook, bijvoorbeeld, na een gevangenisstraf van tien jaar. Het belangrijkste onderscheid tussen methodes voor het taxeren van de kans op recidive is klinisch versus *actuarieel*. Klinisch betekent: intuïtief, op grond van een klinische blik. Actuarieel betekent dat gebruik wordt gemaakt van een rekenmodel waarin relevante factoren worden verdisconteerd met op grond van statistisch materiaal bepaalde gewichtsfactoren, waaronder ook de base rate. De algemene bevinding is dat de klinische methoden inferieur zijn.⁸ Het valt dan op dat de beide deskundigen in deze zaak de base rate van 2 procent of minder vervangen door een klinisch oordeel, dat erop neerkomt dat Boxmeer opnieuw gevaarlijk zou kunnen worden. Ook dit oordeel moet zonder nadere verantwoording als ondeugdelijk gekwalificeerd worden.

De rechter en de psychiater

De bovenstaande argumentatie lijkt wel heel erg technisch en specialistisch. Moet worden verwacht dat de Nederlandse strafrechter zodanig tot in detail op de hoogte is van validiteit en betrouwbaarheid, van DSM IV, van vijf soorten dissociatie, van de Amerikaanse jurisprudentie, en van de statistiek over recidivekansen? Bij de beantwoording van die vraag dient men te begrijpen dat Nederland een inquisitoir systeem van strafrechtpleging heeft. Dat is een systeem waarin de rechter zich actief met het onderzoek bemoeit en zich onafhankelijk

opstelt van wat anderen inbrengen. Die positie van de actieve strafrechter brengt in onze optiek met zich mee dat rechters niet alleen juridisch maar ook inhoudelijk onderlegd moeten zijn. Aangezien een klinisch-psychologisch of psychiatrisch oordeel zo vaak deel uitmaakt van het strafdossier, is het onontkoombaar dat de strafrechter zich verdiept in de eisen die aan de in die disciplines gebruikte methoden worden gesteld. De rechter had in deze zaak gemakkelijk kunnen constateren dat de twee deskundigen elkaar tegenspraken, en dat de vraag over de mentale toestand van Bert Boxmeer tijdens zijn daad nader onderzoek vergde. Gegeven dat het verhaal van Boxmeer door de rechter met zeer goede argumenten was verworpen, zou dan de vraag aan de orde gesteld moeten worden of hij gewoon loog, dan wel leed aan waanvoorstellingen. Het is niet voldoende om te constateren dat ondanks alle verschillen de deskundigen het erover eens zijn dat de verdachte verminderd toerekenbaar is; wanneer zij beiden de verkeerde diagnose hebben gesteld, kunnen zij wel eens beiden ongelijk hebben over de toerekenbaarheid.

Het Vonnis en het Arrest

De rechtbank achtte Bert Boxmeer schuldig aan moord. De opvatting van de deskundigen dat hij had gehandeld in een aanval van dissociatie, en dus geen opzet kan hebben gehad, werd verworpen. Maar bij de straftoemeting citeerde de rechtbank beide deskundigen met instemming. Volgens dr. Kaiser verkeerde verdachte in een 'fugueachtige situatie'; volgens prof. Baneke was een volledige dissociatie niet uit te sluiten, ook al noemde hij het liever 'disconnectie'. Dat was voor de rechtbank voldoende reden om te besluiten tot verminderde toerekeningsvatbaarheid. Hoewel de rechtbank een weloverwogen moord bewezen achtte, veroordeelde zij de verdachte tot slechts zes jaar gevangenisstraf. Er werd geen tbs opge-

legd, omdat het Openbaar Ministerie dit niet had geëist, en de deskundigen dit ook niet hadden aanbevolen. Daardoor ontstond de vreemde situatie dat Boxmeer een mindere straf kreeg opgelegd ondanks het feit dat hij volgens de deskundigen door zijn stoornis gevaarlijk was. Maar die geringere straf werd juist beargumenteerd op grond van de deskundigenrapporten. Hier moet de rechter toch even niet goed hebben opgelet.

Het gerechtshof in Den Haag gebruikte in wezen precies dezelfde argumentatie. De oordelen van de deskundigen werden in de bewijsmotivering verworpen, en daarna bij de straftoemeting ten volle in rekening gebracht. De straf viel nu hoger uit: negen jaar. De motivering hiervoor was niet dat de toerekeningsvatbaarheid hoger werd geschat, of dat Boxmeer gevaarlijker werd gevonden, maar dat de moord zelf als een veel ernstiger inbreuk op de rechtsorde werd beoordeeld. Ook negen jaar was aanzienlijk minder dan de zestien jaar die door het Openbaar Ministerie was geëist; met een beetje goede wil komt Bert Boxmeer ergens in 2010 alweer vrij, en gaat hij daarvoor alweer op proefverlof.

Zoals valt te begrijpen was het Openbaar Ministerie nogal ongelukkig met deze ontknoping. Het vreemdst is natuurlijk dat de deskundigenverklaringen tegelijkertijd werden verworpen en aanvaard. Vreemd is ook dat de deskundigenverklaringen duidelijk stoelden op Boxmeers weergave van de feiten, die door beide rechtscolleges waren ontzenuwd. De indruk ontstaat dat rechtscolleges de verklaringen van deskundigen naar willekeur gebruiken om achteraf hun beslissingen te dekken, zelfs als dat leidt tot de gedemonstreerde inconsistentie. Maar wat kon het Openbaar Ministerie nu nog doen? Een verzoek om herziening was niet mogelijk omdat nu eenmaal geldt dat alleen de veroordeelde hiertoe het initiatief kan nemen. De deskundigen beschreven de verdachte als gevaarlijk. Vormt de vreemde manier waarop hun mening nu is gebruikt voor het realiseren van een aanzienlijke strafver-

minderung een argument om in de toekomst ook het Openbaar Ministerie in de gelegenheid te stellen een herzieningsaanvraag in te dienen?

10 Het probleem en de oplossing

Er zijn twee soorten rechterlijke dwalingen. Bij de eerste soort gaat het om veroordelingen van onschuldigen die tot stand zijn gekomen na een uiterste inspanning van alle betrokkenen, en zonder dat er verwijtbare fouten zijn gemaakt. Dat soort ongelukkige veroordelingen is niet te vermijden; wie op dat punt volstrekte zekerheid wil hebben, moet afzien van de strafrechtspraak. Bij de tweede soort rechterlijke dwalingen gaat het om veroordelingen die niet op voldoende veilige bewijsmiddelen steunen. Daarbij laten wij in het midden of de verdachte onschuldig was dan wel schuldig: het is simpelweg onacceptabel om mensen te veroordelen als het bewijs er niet is, en de wet verbiedt dat ook. Onze bewering over de acht zaken die in de voorgaande hoofdstukken zijn gepresenteerd was niet steeds dat ze horen bij het eerste soort rechterlijke dwalingen. Maar de bewering is wél dat ze allemaal behoren tot de tweede soort: de verdachten zijn veroordeeld terwijl de rechter kon weten dat het bewijs niet deugde. De nadruk ligt hier op kón weten: wij denken niet dat de rechter in feite wist dat de bewijsvoering rammelde, en dat hij dus met opzet de wet overtrad. Nee, wij denken dat het de rechter steeds ontgaan is, en dat hij dus heeft zitten slapen. Dat is ook niet zo gek. Er worden per jaar tienduizenden zaken behandeld, en over het merendeel daarvan bestaat geen enkele klacht; dan zal er heel af en toe toch wel eentje zijn waarbij even niet goed is opgelet? Zoiets komt toch voor in iedere beroepsgroep?

Hoewel het antwoord op deze vraag stellig positief is, willen we toch vaststellen dat de enkele veroordeelde die daarvan het slachtoffer wordt, met die redenering natuurlijk weinig te

maken heeft. Die zal ook in die enkele zaak, die toevallig wel zijn zaak is, willen dat het recht uiteindelijk zegeviert. En de wetgever heeft dat ook gevonden. Die heeft de mogelijkheid van herziening geschapen. De formulering van die mogelijkheid steekt echter vreemd in elkaar. Er moet een novum zijn, een nieuw feit dat de rechter – de rechtbank dus of het gerechtshof – niet wist toen hij de zaak behandelde maar ook *niet had kunnen weten*. De mogelijkheid van herziening lijkt dus niet in het leven geroepen voor de mogelijkheid dat de rechter heeft zitten slapen. En toch gaat het in de meeste gevallen juist daarom. Dat zagen wij ook in de zaken die wij behandelden. Het ging steeds om zwak bewijs, tegenstrijdig bewijs of ronduit bewijs van onschuld dat de rechters in de rechtbank of de raadsheren in het hof hadden kunnen opmerken. Dat hadden zij weliswaar niet gemakkelijk kunnen opmerken, maar wel als zij beter hadden opgelet. Het onderzoek naar herziening moet uiterst zorgvuldig plaatsvinden, in de wetenschap dat een dwaling mogelijk is uitgelokt door iets wat twee rechtscollages niet hebben opgemerkt. Bij de beoordeling van een herzieningsaanvraag moeten de ogen wijd open zijn. Ons belangrijkste argument tegen de regeling waarbij de Hoge Raad oordeelt over herzieningsonderzoeken is dat de Hoge Raad om structurele redenen niet in een goede positie is om herzieningsonderzoeken te beoordelen. De ogen zullen niet wijd open zijn, en zullen niets anders zien dan wat rechtbank en gerechtshof al zagen. De argumenten voor deze opvatting worden in dit hoofdstuk opgesomd. Tevens zullen wij een oplossing voorstellen die aan de genoemde bezwaren tegemoetkomt.

Juridisch denken

Iedere wetenschap heeft haar eigen wijze van redeneren. Dat is gewoonlijk een manier van redeneren die in het verleden

het meest geschikt is gebleken voor het oplossen van een groot aantal problemen uit het betreffende wetenschapsdomein. Historici redeneren anders dan medici, en psychologisch redeneren verschilt van juridisch redeneren. Daar is niets verkeerd aan. Maar tegelijkertijd kan het domeinspecifieke redeneren de reden zijn waarom bepaalde problemen uit dat domein niet worden opgelost. Het medisch redeneren leidt op den duur tot grote problemen wanneer het onverkort wordt toegepast op problemen zoals abortus, euthanasie en genetische manipulatie. Maatschappelijke en ethische vragen over dergelijke problemen zijn niet puur medisch, en kunnen alleen worden opgelost in samenspraak tussen verschillende disciplines en denkwijzen, waarbij het niet vaststaat dat uiteindelijk het medische oordeel de doorslag moet geven. Hetzelfde verschijnsel doet zich zeker ook in de rechtswetenschap voor. Zeer veel problemen kunnen met behulp van de juridische denkwijze worden opgelost; maar er bestaat ook een categorie van problemen die zich allereerst voordoen als vraagstukken gericht aan de jurist, maar die vragen blijken uiteindelijk niet alleen of zelfs niet bij voorkeur door de jurist beantwoord te kunnen worden.

Onze stelling is dat het feitenonderzoek in strafzaken een voorbeeld is van het soort problemen waarvoor het juridische denken niet bijzonder geschikt is. Dit zal in de meeste gevallen niet zo duidelijk blijken, omdat de rechter doorgaans met wat gezond verstand en vooral gebruikmakend van een routine die binnen het metier in vele jaren is opgebouwd, zeer wel goede oplossingen kan vinden. De kwaliteit van een systeem komt echter alleen maar uit de verf wanneer je het test op zijn limieten. Wanneer een zaak moeilijk wordt en *common sense* of routine geen uitkomst biedt, wordt de rechter gedwongen een nieuwe redenering te ontwerpen; die redenering moet juridisch van aard zijn, omdat ze verankerd moet zijn aan de wet. Het juridisch denken als methode voor de oplossing van feitenkwesities moet zich vooral bewijzen in de categorie van

moeilijke zaken; in de eenvoudiger zaken is dit soort denken niet eens aan de orde. Deze constatering leidt ertoe dat het argument ‘Er gaan immers zo ontzettend veel zaken wél goed!’ in de rechtspsychologie weinig gehoor vindt. Het gaat vooral om een beperkte categorie uitdagende zaken, zoals gepresenteerd in de vorige hoofdstukken. In die zaken kunnen wij opsporen hoe er in juridische redeneringen met feiten wordt omgesprongen. En dan sporen wij geen incidenten op, geen bizarre gebeurtenissen, maar indicatoren van continu aanwezige structurele tekortkomingen. Om een enkel voorbeeld te geven: het gaat niet om die zelden voorkomende bedrieglijke samenvatting van een bekentenis in een vonnis of arrest – zoals in de Schiedammer parkmoord – maar om het feit dat dit soort bedrog allang door de Hoge Raad in *abstracto* is bediscussieerd en goedgekeurd.

Wij zijn dus niet in de eerste plaats geïnteresseerd in individuele fouten in individuele zaken, maar in de manier waarop het juridische redeneren op een structurele manier steeds weer zulke fouten veroorzaakt. Rechtsgeleerden menen te kunnen ontsnappen aan de kritiek op hun denken door te wijzen op het veronderstelde kleine aantal zaken. Dat is geprobeerd na de verschijning van het boek *Dubieuze zaken*, waarin ‘slechts’ 35 zaken werden behandeld. Dat was ook het geval toen de CEAS bij monde van voorzitter Buruma proclameerde dat er ‘slechts’ drie zaken waren aangenomen en behandeld.¹ Dat zal zeker weer door iemand geroepen worden na het verschijnen van dit boek: ‘Het zijn maar acht zaken.’ Maar wie zo’n argument hanteert, geeft er blijk van geen onderscheid te kunnen maken tussen een incidentele gebeurtenis en de structurele oorzaken die tot zo’n gebeurtenis leiden. Dat zou voor een jurist een beschamend gebrek zijn. Maar misschien moeten wij ons realiseren dat de rechterlijke macht, die van zaak naar zaak gaat zonder ze ooit in een verband te hoeven zetten, langzamerhand aan de beroepsziekte lijdt geen structuren meer te kunnen ontwaren. De incidenten zijn in de voor-

gaande hoofdstukken afdoende besproken. Nu komt het aan op de structurele oorzaken, die hier en daar al zijn benoemd.

Strepen

Een van de juridische denkwijzen die in de voorgaande hoofdstukken is toegelicht is het zogenaamde ‘strepen’: dit bestaat uit het wegstrepen van onderdelen van de tenlastelegging die niet bewezen kunnen worden. Daarna valt slechts te bezien of er voldoende overblijft om iemand te veroordelen. Bij dit ‘strepen’ ziet men voorbij aan het probleem dat het Openbaar Ministerie wél overtuigd was van deze onderdelen. En dat was niet op losse gronden, maar op grond van bewijsmiddelen, die de rechter kennelijk niet hebben overtuigd. Door onderdelen van de tenlastelegging weg te strepen, streep je ook die ondeugdelijke bewijsmiddelen weg: fysieke sporen, getuigenverklaringen, oordelen van deskundigen, soms zelfs onomstotelijke feitelijke waarheden. Door het gemak en de oncontroleerbaarheid van dit proces wordt de rechter niet gedwongen om zich af te vragen wat het wegstrepen van bewijsmiddelen eigenlijk betekent voor de andere bewijsmiddelen. Als je de uitvoerige verhalen van Jolanda over haar vermoorde baby’s in één haal en zonder toelichting wegstreept omdat de officier dat deel van de tenlastelegging heeft laten vallen, hoe beargumenteer je dan dat haar overige verhalen betrouwbaar zijn? Als je de bekentenis van Ronald in de Sneker balkonmoord zomaar wegstreept, zoals het hof deed, moet je dan niet uitleggen waarom je de andere beweringen van Ronald, die hij deed toen hij stomdronken was, wél gelooft? Als je tegenstrijdige adviezen van deskundigen hebt, zoals in de Eper incestzaak en in de zaak van Boxmeer, hoe kan je dan de ene verklaring afwijzen zonder te beargumenteren waarom je de andere gelooft? Hoe kan je zonder toelichting van Jolanda’s elkaar tegensprekende dagboeken er één verwerpen

en de ander geloven? ‘Strepen’ neemt op het laatst de vorm aan van een televisieafstandsbediening: wat je niet bevalt klik je gewoon weg. Door te strepen in de tenlastelegging en de daaronder liggende bewijsmiddelen wordt het dossier net zo lang opgeschoond totdat het geen smetjes meer vertoont. Het behoeft hier niet te worden uitgelegd dat zo’n proces leidt tot een extreme misrepresentatie van de feiten. Dat proces van misrepresentatie vindt plaats tussen de behandeling in de rechtszaal en het vonnis of arrest. Het komt dan als een totale verrassing, en er was van tevoren geen verweer tegen te voeren. Het is alleen maar op te sporen door degenen die het dossier kennen, de behandeling hebben bijgewoond en het vonnis of arrest hebben bestudeerd. In de praktijk betekent dit dat het effect van strepen slechts zeer weinigen opvalt. Een mooi voorbeeld is het strepen in de bekentenissen van Kees B. Dat is nooit iemand opgevallen, want niemand beschikte over de tekst van de verhoren, en iedereen dacht dat de veronderstelde integriteit van rechtbank en hof ook een zorgvuldig citeren zou impliceren. Maar het belangrijkste voor onze argumentatie is dat je door strepen relevante delen van de redenering onttrekt aan de rechtsgang. Door strepen is er geen sprake meer van een *fair trial*, zoals het EVRM dat eist.

Het gaat bij strepen niet om iets verwerpelijks, maar om een probleemoplossingsstrategie die in het juridische domein vrijwel onmisbaar is, en die ook heel vaak tot goede uitkomsten leidt. Het is geen verwerpelijke methode van sommige minder goede rechters, maar juist een methode die iedere goede rechter heeft geleerd. Ons argument is dan ook niet dat rechters niet mogen strepen. Maar ons argument is wel dat die enkele gevallen waarin strepen leidt tot een vertekening van de feiten, alleen maar worden doorzien door degenen die zo’n tactiek níet is aangeleerd. Daarvoor moet je allereerst verbaasd kunnen zijn over het strepen, en verder ook nog willen beschikken over ál het materiaal. De Hoge Raad geeft vaak als zijn mening dat een arrest ‘niet onbegrijpelijk’ is. Maar dat

is typisch het oordeel van een instantie die gewend is aan strepen, en die niet wil weten of het proces van wegstrepen, dat niet in het arrest is beschreven, misschien zelf onbegrijpelijk was. En de algemene logische regel is natuurlijk: als het proces van strepen onbegrijpelijk is, dan is het resterende deel, dat in het arrest terechtkomt, dat ook. Als je eventjes wegstreep dat Marcelle Konijn in de zaak-Van Gijn haar beweringen ontleende aan een hallucinatie die werd veroorzaakt door een narcoticum, en als je ook nog wegstreep dat Lilly Pleinaerts pas over misbruik begon te klagen nadat ze hierover uitvoerig met Marcelle had gepraat, en als je dan ook nog wegstreep dat beide meisjes een dader aanwezen die zeker niet aanwezig was, ja, dan kan het verband tussen de weinige overblijvende feiten en de veroordeling best begrijpelijk zijn. Maar dat komt dan echt alleen maar door de opschoning die het hof zonder nadere argumentatie heeft uitgevoerd. In de zaak van Ina Post werd het moordwapen weggestreep, en het niet kloppende verhaal over de bestekbakjes. In de Drontener Bosmoord werd de getuige Williams, die de moordenaar met eigen ogen gezien zou hebben, weggestreep. De familie die vertelt dat de politie pas na lange tijd onderzoek deed, wordt weggestreep. De brief van een rechter-commissaris die bevestigt dat de procedure van de Oslo-confrontatie verkeerd is toegepast wordt weggestreep. In de Sneker balkonmoord wordt de kennelijk valse bekentenis van de verdachte weggestreep. In de zaak-Tamboer wordt maar even weggestreep dat dochter Jennifer, ondanks duizenden verkrachtingen, volgens een medische verklaring nog maagd is. In de zaak-Boxmeer wordt het nog vreemder: de deskundigen worden met betrekking tot de schuldigverklaring weggestreep, en dan ten behoeve van de straftoemeting omarmd. Je mag dus ook tijdelijk strepen! Een extreem voorbeeld kwam voor in de Enschedese ontuchtzaak. Een van de vermeende slachtoffertjes verklaarde dat zijn piemel eraf was gesneden. De rechter heeft dat onderdeel gewoon geschrap, zonder zelfs maar naar de

piemel te vragen.² Toch zou de implicatie wel eens kunnen zijn dat deze jonge getuige uit zijn nek kletste. Maar hoe onzinnig het totaal van een dossier ook is: door te strepen hou je uiteindelijk altijd wel iets belastends over.

In vrijwel alle acht gepresenteerde zaken is er sprake van feiten die steeds in het dossier hebben gezeten, en die de rechter om de een of andere reden ontgaan lijken te zijn. De meest aannemelijke verklaring daarvoor is dat de rechter deze feiten wel degelijk heeft gezien, maar ze heeft weggestreept. Een mooi voorbeeld is de ten laste gelegde moord op Jolanda's tweeling Sjon en Sanne. Jolanda zei dat die moord plaatsvond op 4 mei 1985. Maar omdat de feiten hiermee absoluut niet wilden overeenstemmen, werd de precieze datum met goedvinden van de rechter gewoon uit de tenlastelegging geschrapt. Dan hoeft die datum verder niet bewezen te worden, en zijn alle feiten die twijfel zaaien over de vraag of Jolanda wel weet waar ze het over heeft irrelevant; voor een jurist, maar niet natuurlijk voor de psycholoog die iets moet zeggen over de betrouwbaarheid van Jolanda's geheugen. Helaas kan de uitspraak van een deskundige even gemakkelijk worden weggestreept als ieder ander bewijsmiddel, en de rechter hoeft niet uit te leggen waarom hij zich niets van de deskundige heeft aangetrokken. Dat patroon treffen wij steeds weer aan: de deskundigen hebben de rechter wel geïnformeerd, maar daarna zijn zij weggestreept. Vier deskundigen werden uit de Enschedese ontuchtzaak, onderzocht door de CEAS, weggestreept.³ Vier deskundigen werden uit de Eper incestzaak weggestreept; twee uit de zaak-Van Gijn; één uit de Drontener Bosmoord; twee deskundigen uit de Sneker balkonmoord; twee uit de zaak-Tamboer; twee uit de zaak-Boxmeer. Wie heeft het nog over incidenten? Er is hier sprake van een structureel verschijnsel: wanneer deskundigen iets zeggen wat de bewezenverklaring tegenspreekt kunnen ze eenvoudig worden weggestreept.

De Hoge Raad heeft 'strepen' altijd gesanctioneerd. Het valt

dus niet te verwachten dat de Raad zaken zou willen herzien omdat de bevoegde rechters belangrijke delen uit het dossier hebben weggestreept.

Hypothesetoetsing

Een tenlastelegging is een hypothese die getoetst moet worden aan de hand van de bewijsmiddelen. Er zijn twee criteria om een hypothese te toetsen: gegevens die de hypothese bevestigen, en gegevens die de hypothese tegenspreken. Het eerste heet verificatie, het tweede falsificatie. Verificatie is in menig opzicht een zwakke toets die kan worden aangevuld met falsificatie. Als dat goed gebeurt, is falsificatie een aanvullende en krachtige toets. Het voorbeeld van Kees B. in de Schiedammer parkmoord kan dat verduidelijken. Allerlei gegevens in het dossier leken in overeenstemming te zijn met de hypothese dat B. de moordenaar was: hij was ook in het park, hij is pedofiel, hij spreekt kinderen aan om hem tegen betaling af te trekken, hij heeft gelogen over wat hij die middag precies deed, hij heeft bekend. Dat is allemaal goed en aardig, maar in theorie is het denkbaar dat je al die gegevens in het dossier aantreft, terwijl eigenlijk iemand anders de moord heeft gepleegd. Er was ook een falsificerend gegeven: als Kees B. de moordenaar was, en met name als hij de moord had gepleegd op de manier die het Openbaar Ministerie veronderstelde, dan had zijn DNA op de plek van het misdrijf aangetroffen moeten worden. Wij weten natuurlijk dat er bij veel misdrijven geen DNA-sporen achterblijven, en dat dit zelfs kan voorkomen in misdrijven waarbij de dader het slachtoffer heeft aangeraakt. Maar in de Schiedammer parkmoord was het contact tussen dader en slachtoffer intensief, doordat er niet alleen sprake was van moord, maar ook van seksueel misbruik. In zo'n geval verwacht men dat de dader ongewild DNA achterlaat. Het is weliswaar niet geheel onmogelijk dat

Kees B. de moord heeft gepleegd zonder DNA achter te laten, maar de kans is niet groot. Het ontbreken van DNA betekent vrijwel een definitieve falsificatie die alle verificaties neutraliseert. Dit wordt nog bevestigd door het gegeven dat de werkelijke dader Wik H. wel degelijk DNA had achtergelaten. Er is ook nog een ander gegeven dat de genoemde verificaties neutraliseert: de onmogelijke tijdlijn. Kees B. heeft na zijn werk bij zijn werkgeefster in de Spaanse Polder niet de tijd gehad om het misdrijf te plegen volgens het scenario dat de officier aandroeg. Daardoor vervallen de eerdergenoemde verificaties, hoe indicatief ze ook lijken te zijn. Verificaties zijn niet zonder betekenis, en je moet ze zeker zoeken. Maar als je ze vindt zegt dat lang niet alles. Falsificaties zijn van veel directer belang. Het verwachte DNA ontbrak. Er is geen redelijke mogelijkheid dat Kees B. had kunnen voorkomen dat hij DNA achterliet, of dat hij dit had kunnen laten verdwijnen. Als zijn DNA nergens wordt aangetroffen, niet op de slachtoffers, niet op de voorwerpen die hij aangeraakt zou hebben, niet in de naaste omgeving, dan is dat voldoende reden om zeer ernstig te gaan twifelen. Daar komt dan nog de onmogelijke tijdlijn bij, die de door de officier geschetste toedracht falsificeert. Dat patroon van falsificaties had alle alarmbellen moeten laten rinkelen. Maar kennelijk begrepen de verantwoordelijken de logische implicatie van een falsificatie niet. Juist vanwege het doorslaggevend effect van falsificaties moet er geen kans onbenut blijven om ze te vinden. Pas wanneer je alle kansen hebt benut, maar de falsificaties niet zijn gevonden, kan je zeggen dat de hypothese van de tenlastelegging goed is getoetst. Ons verwijt tegen vele bewijsconstructies die door het Openbaar Ministerie worden aangedragen en door rechters geaccepteerd, is dat zij uitsluitend bestaan uit verificaties, terwijl de mogelijkheden tot falsificatie onbenut zijn gelaten. Dit gebeurt niet uit kwade wil, maar uit onkunde; dat maakt het overigens niet minder verwijtbaar.

Soms komen goede ideeën voor falsificaties uit de hoek van

de verdediging, namelijk als de verdediging een alternatief scenario voorstelt. In zo'n scenario wordt beschreven hoe het volgens de verdediging werkelijk is gegaan. Het alternatieve scenario zal op wezenlijke punten verschillen van de tenlastelegging. In de Eper incestzaak was de bewering dat Jolanda in 1984 of 1985 zwanger was van een tweeling; de verdediging zei van niet. Wat had er meer voor de hand gelegen dan dat het Openbaar Ministerie in een vroeg stadium had getoetst of er medische gegevens waren die de versie van de verdediging bevestigden? In dat geval zou al snel zijn ontdekt dat Jolanda in die periode niet lang genoeg zwanger kon zijn geweest om levende kinderen te baren, en was de tenlastelegging gefalsificeerd. Het Openbaar Ministerie zocht die gegevens niet. Pas in een zeer laat stadium kwamen die gegevens op aandringen van de verdediging ter tafel; daarna wilde het Openbaar Ministerie dit deel van de aanklacht intrekken, maar dat was te laat. Het is natuurlijk onaanvaardbaar dat het Openbaar Ministerie zo'n essentieel deel van het onderzoek achterwege laat, en dan in de fuik van een niet meer te herroepen beschuldiging terechtkomt.

Een ander belangrijk aspect van hypothesetoetsing is dat het altijd moet gaan om meerdere hypothesen die tegen elkaar worden getoetst. De uitkomst van zo'n toetsing is hoogstens dat een van de hypothesen zeer veel waarschijnlijker wordt dan de andere. Hypothesetoetsing leidt nooit tot de vaststelling van een feit. Wetenschap bestaat alleen maar uit door goede toetsing waarschijnlijker geworden hypothesen, die in de toekomst weer overboord worden gezet, wanneer ze mogelijk worden getoetst tegen nóg waarschijnlijker hypothesen. Voor een wetenschapper buiten de rechtswetenschap bevat de conclusie van een vonnis of arrest alleen maar een waarschijnlijk geworden hypothese, geen feit. Maar als de waarschijnlijkheid groot genoeg is, mag het aanvaarden van de hypothese wél gevolgen hebben. Op grond van hypothesen worden bruggen gebouwd die de tand des tijds doorstaan,

heilzame therapieën ontwikkeld en wagentjes per raket naar Mars gezonden. Maar zelfs zulke successen maken hypothesen niet onaantastbaar; het blijven hypothesen. Het onderzoek kan altijd weer heropend worden.

Het is in maatschappelijk opzicht wel van groot belang om aan de uitspraak van de rechter op een gegeven moment een definitieve betekenis te geven. De rechter moet een oordeel geven dat een einde maakt aan maatschappelijke onrust en dat ook door de betrokkenen wordt aanvaard of moet worden aanvaard. In die zin verschilt rechtspraak wezenlijk van andere vormen van wetenschap. De meeste wetenschappers blijven altijd gezellig doordiscussiëren, maar rechters moeten knopen doorhakken. Als de knoop is doorgehakt, betekent dat niet dat logisch gesproken over het oordeel van de rechter geen discussie meer mogelijk is. Ook juristen beijveren zich om definitieve uitspraken te voorzien van een kritisch commentaar. Een rechterlijke uitspraak betekent wel dat er aan de maatschappelijke discussie en de daarbij opgeroepen onrust een einde is gemaakt. Dat einde is definitief in de mate waarin de rechter met gezag een voor iedereen aanvaardbare beslissing heeft genomen. Maar als die aanvaarding ontbreekt mag er geen logisch obstakel worden opgeworpen tegen het opnieuw onderzoeken van de vastgestelde 'feiten'.

In veel wetenschappen is de theorie over het toetsen van hypothesen gesneden koek. Er is ook geen enkele vooruitgang te verwachten als onderzoekers op dat punt geen rigoureuze methodologie toepassen. Publicaties worden zonder meer geweigerd als zij op dit punt niet aan de eisen voldoen. Bij juristen is dat anders. Die krijgen om te beginnen nooit onderwijs in hypothesetoetsing. Het argument daarvoor is dat het programma van rechtenfaculteiten daarvoor geen ruimte biedt, hetgeen natuurlijk even absurd is als de bewering dat de training van hartchirurgen geen ruimte biedt voor theorie over de werking van het hart. Hypothesetoetsing is de kern van wat strafrechters doen, en hoort dus de hoogste prioriteit

te krijgen. Een tweede argument is dat de theorie van hypothesetoetsing te moeilijk is voor juristen. Dat zou heel goed waar kunnen zijn, maar doet het ergste vermoeden over de kwaliteit van in Nederland opgeleide juristen. Een derde argument is wel het griezeligste; we troffen dit aan bij de behandeling van de zaak-Van Gijn: de tenlastelegging is geen hypothese die getoetst moet worden, maar een feit. De verdediging probeert dat te bestrijden met hypothesen, en die hypothesen moeten getoetst worden. In een iets afgezwakte vorm werd dat argument verwoord door de Raad voor de Rechtspraak in een radio-interview direct na de ontdekking van de dwaling in de Schiedammer parkmoord: wij doen zelf geen onderzoek, maar toetsen slechts of het Openbaar Ministerie voldoende bewijsmiddelen heeft aangedragen. Dat betekent dus dat de rechter kan volstaan met het tellen van het aantal verificaties, zonder zelf actief op zoek te gaan naar falsificaties. De verdediging moet de falsificaties maar produceren, zij het zonder de zekerheid dat de rechter daar ook naar zal kijken; de rechter mag immers altijd 'strepen'. Men zou kunnen denken dat dit standpunt van de Raad een slip of the tongue was. Maar bekijk dan het weloverwogen standpunt van prof. Tineke Cleiren, hoogleraar strafprocesrecht te Leiden, lid van de CEAS, en raadsheer in het Hof Amsterdam, die volgens een interview met *NRC Handelsblad* op 28 juni 2008 haar studenten het volgende voorhoudt:

[...] De opdracht van de rechter is beperkt: kan worden bewezen wat de officier ten laste heeft gelegd. Hij gaat in tegenstelling tot de politie of de officier niet zoeken naar wat er echt gebeurd zou zijn. Is er gebeurd wat in de tenlastelegging staat? Om die vraag draait het voor de rechter. Hij stelt geen diagnose als een arts. Stel dat iemand wordt vervolgd wegens mishandeling. Als de verdachte dan ter zitting zegt 'ik wou 'm vermoorden en dat heb ik ook gedaan' mag de rechter niet zeggen 'goed, dan gaan we verder met moord' [...]. Het Openbaar

Ministerie bepaalt autonoom waar het op de zitting over zal gaan. Het blijft dan mishandeling.

Het probleem in deze passage is natuurlijk dat het geschil in de rechtszaal wel degelijk gaat over wat er echt gebeurd is: volgens de verdediging is dat vaak wat anders dan wat het Openbaar Ministerie beweert. In dat geval moet de rechter zich niet beperken tot het bewijs van de tenlastelegging, want dat zijn doorgaans alleen maar verificaties. De rechter moet ook kijken naar bewijs voor het scenario van de verdediging, dat mogelijk een falsificatie van de tenlastelegging bevat. En dit moet de rechter niet alleen maar doen als de verdediging ermee aan komt dragen: de rechter moet dat altijd doen; het moet zijn fundamentele habitus zijn; hij moet veel meer geïnteresseerd zijn in de falsificatiepogingen die de officier achterwege heeft gelaten dan in de verificaties die zo gewillig worden aangedragen. Misschien bedoelde prof. Cleiren het anders. Maar het is pijnlijk om te zien dat haar visie precies overeenkomt met wat wij steeds zien misgaan: geen falsificaties zoeken waar ze toch echt voor de hand liggen, en de enkele falsificatie die zich onverhoopt voordoet gewoon wegstrepen, zodat de bewezenverklaring uiteindelijk een wat uitgekleden versie van de tenlastelegging is waar de officier best tevreden mee kan zijn. De rechter stelt zich zodoende op als de knecht van het Openbaar Ministerie, en dat is toch echt de bedoeling niet. De eerste verantwoordelijkheid van de rechter is het beschermen van de belangen van de verdachte; daarvan komt niets terecht als je niet actief op zoek gaat naar falsificaties. Het zou toch beter zijn als prof. Cleiren haar studenten, de krantenlezers en haar collega's in de CEAS en in de raadkamer van het Amsterdamse hof had uitgelegd dat het bij waarheidsvinding gaat om het vinden van de best mogelijke hypothese over de waarheid en niets minder: de rechter moet bij uitstek willen weten wat er is gebeurd. De juridische gevolgen daarvan zijn inderdaad beperkt door de tenlastelegging, maar dat doet

niets af aan de noodzaak om eerst, en op een uiterst secure wijze, te onderzoeken wat er gebeurd kan zijn.

Waar het aan schort is het bewustzijn bij de Nederlandse strafrechter dat hij zelf verantwoordelijk is voor het onderzoek op grond waarvan de hypothesen worden getoetst. Als het Openbaar Ministerie en de verdediging niet voldoende informatie aandragen moet de rechter er zelf voor zorgen dat die informatie ter tafel komt; door het onderzoek ter zitting, of door een tussenvonnis waarin verder onderzoek wordt opgedragen aan de rechter-commissaris. Het nadeel van de eerste mogelijkheid is natuurlijk dat sommige problemen zich niet ter zitting laten oplossen. Het bezwaar van de tweede mogelijkheid is dat de rechter-commissaris uit precies hetzelfde hout gesneden is als de rechter zelf. In het algemeen denkt ook de rechter-commissaris niet dat onderzoek een actieve zoektocht naar falsificaties vergt. Veelal doet hij niet veel meer dan wat de rechter heeft opgedragen: getuigen horen of een deskundige benoemen. Wie wel eens aanwezig is geweest bij verhoren van de rechter-commissaris weet dat dit een tenenkrommende ervaring kan zijn, omdat hij of zij vaak niet bij benadering weet waar het om gaat en wat er nu precies onderzocht moet worden. In de praktijk komt het er dan op neer dat de officier of de raadsman vragen stellen, maar daarmee is de rechter het initiatief dus weer helemaal kwijt. In de vele strafdossiers die wij als deskundigen onder ogen krijgen, blijkt steeds weer dat belangrijke, en met name falsificerende vragen ook door de rechters-commissarissen niet worden gesteld. In een niet nader te noemen zaak stelde een rechter-commissaris aan een van ons voor om het deskundigenrapport wat aan te passen 'omdat anders de verdediging ermee aan de haal zou gaan'. Vrijwel hetzelfde zei officier van justitie Edelhauser tijdens de bespreking op het NFI over het DNA-bewijs in de Schiedammer parkmoord. Dat is de uiterste consequentie van de opvatting dat de rechter niet hoeft te zoeken 'naar wat er echt gebeurd zou zijn'.

Een pijnlijk voorbeeld van een onjuiste opvatting over hypothesetoetsing hebben we gevonden in de conclusie van advocaat-generaal Machielse bij de Hoge Raad, in de Schiedammer parkmoord. De stappen waren als volgt.

- 1 Kees B. is de dader, want hij is veroordeeld door het hof.
- 2 Er is op de plaats van het delict geen DNA van de dader gevonden, want daarvoor kwalificeert alleen het DNA van Kees B.
- 3 We hoeven dus niet bij wijze van falsificatie na te gaan of er DNA-sporen zijn te vinden op blikjes en flesjes in de buurt: als dat van Kees B. is leren we niets nieuws, en als het niet van Kees B. is, is het niet van de dader en dus irrelevant.

Waar het hier aan schort is dat de advocaat-generaal niet in staat is om de schuld van Kees B. als een hypothese te zien die moet worden getoetst, ook nadat de veroordeling door het hof onherroepelijk is geworden. Een verzoek om cassatie of herziening is natuurlijk zinloos wanneer de Hoge Raad, die daarover gaat, de schuld als vaststaand feit beschouwt. In het onderzoek naar de mogelijkheid van cassatie moet de advocaat-generaal juist uitgaan van de veronderstelling dat er mogelijk wat mis was met de veroordeling. En wat er in dit geval mis was, zo weten we inmiddels, is dat er wél DNA van de dader was gevonden, onder de nagels van het slachtoffer en op haar laars. Maar volgens de advocaat-generaal was dat een toevallige vondst die niets met de zaak te maken had; en die overtuiging berustte op de misvatting dat een hypothese kan veranderen in een feit. De schuld van Kees B. was zo'n feit in de ogen van Machielse, en daar moest die vervelende verdediging niet aan proberen te tornen. Aan Machielse, en aan de collega's die zijn 'conclusie' naar alle waarschijnlijkheid hebben gelezen (zonder die te corrigeren), wil de minister nu een ruimere bevoegdheid geven om herzieningsverzoeken te beoordelen. Het kan niet werken. Het kan vooral niet werken

omdat juristen van jongs af aan een afkeer hebben ontwikkeld van het nadenken over de aard van hypothesen en over hypothesetoetsing.

Juridische definities

Zoals in iedere wetenschap moet ook de rechtswetenschap definities formuleren voor de begrippen waarmee wordt gewerkt. Er wordt zo een eigen wereld geschapen waarbinnen wetenschappelijke uitspraken geldig zijn. Zonder zulke definities komt geen enkele wetenschap verder. Tegelijkertijd moet men zich realiseren dat er buiten die eigen wereld ook domeinen zijn die dezelfde termen op een andere manier definiëren, en dat men moet waken voor de pretentie dat door het gebruik van dezelfde termen ook de geldigheid van uitspraken gegeneraliseerd kan worden. Een voorbeeld is het begrip ‘uitoefening van ongeoorloofde druk’. Tijdens een verhoor mag geen ongeoorloofde druk worden uitgeoefend. In bepaalde landen kan overtreding van dit gebod zelfs leiden tot nietigheid van het bewijs.⁴ Maar zo’n regel kan niet werken als niet eerst wordt gedefinieerd wat ‘ongeoorloofde druk’ is, en het primaat voor het kiezen van een definitie die de rechter kan hanteren ligt bij de rechtswetenschap. Nadat het begrip is gedefinieerd kan de strafrechter toetsen of er in een concreet geval sprake was van ongeoorloofde druk. Het probleem is echter dat een definitie altijd ruimte openlaat; dat zal vooral het geval zijn als er een verhoortechniek wordt gebruikt die bij het kiezen van de definitie nog niet in zwang was. Rechtspraak is juist nodig omdat de toepassing van regels in een concrete situatie steeds weer een nadere interpretatie van die regels vergt. Het is dan denkbaar dat de rechter advies vraagt aan een deskundige, bijvoorbeeld met de vraag of de verdachte wellicht is bezweken onder ‘ongeoorloofde druk’. Hoe zal er in de interactie tussen rechter en deskundige worden om-

gegaan met de definitie van ‘ongeoorloofde druk’?

Voor de beantwoording van de vraag of druk ongeoorloofd was, zijn er ten minste twee toetsen te bedenken: het is ontoelaatbaar omdat het verboden is; of het is ontoelaatbaar omdat het de kans op een valse bekentenis te groot maakt. In de zaak van de Sneker balkonmoord hebben wij uitvoerig beschreven wat de rechtbank in dat geval toelaatbaar vond, omdat het nu eenmaal niet verboden was. Ons argument daarbij was dat het ging om methoden waarvan uit onderzoek in ons vakgebied afdoende is gebleken dat zij een groot gevaar voor valse bekentenissen inhouden. Volgens het juridische criterium was het geoorloofd, volgens het psychologische criterium niet. Op het eerste gezicht lijkt het of hier twee disciplines botsen. Maar dat is niet noodzakelijkerwijs waar. Het staat de rechter vrij om naast het eerste criterium ook het tweede te hanteren, bijvoorbeeld omdat hij op zoek is naar de waarheid en valse bekentenissen wil vermijden. Dat zou niets nieuws zijn. Ook de tortuur of de heksenproef zijn tenslotte afgeschaft omdat zij tot onbetrouwbare resultaten leidden. De wetgeving in ons land en ook in vele andere landen gaat dan ook uit van het idee dat een verdachte zijn verklaring in vrijheid moet afleggen. Alleen in vrijheid zijn betrouwbare verklaringen te verwachten. Het gaat om de definitie van ‘vrijheid’. En daarbij zou best kunnen passen dat je steeds een correcte representatie geeft van de verhoorsituatie, dat je geen leugens aan de verdachte verkoopt, dat je geen valse beloftes doet, dat je geen verkeerde voorstelling geeft van mogelijke gevolgen; kortom, dat je niet zodanige suggestieve verhoormethodes gebruikt dat de verdachte wordt verleid tot het afleggen van een valse bekentenis.

De vraag die zich nu voordoet is of de rechtswetenschap helemaal vrij is in het kiezen van definities. In veel gevallen zou het toch wenselijk zijn dat wordt aangesloten bij algemeen gangbare definities die in de rest van de samenleving gelden; in sommige gevallen is het zelfs nodig om aan te sluiten bij

definities uit andere wetenschappelijke disciplines. Duidelijke voorbeelden daarvan zijn ‘alcoholpromillage’ en ‘posttraumatische stressstoornis’. De rechter hoeft die begrippen niet te gebruiken, maar als ze gebruikt worden kan dat alleen maar in overeenstemming met de definities en meetmethoden die daarvoor door de geneeskunde c.q. de klinische psychologie zijn ontwikkeld. Helaas zijn er ook veel begrippen waarbij de situatie niet zo duidelijk is, en ‘ongeoorloofde druk’ is er daar een van. Wanneer verschillende disciplines verschillende definities hanteren zullen juristen liever willen aansluiten bij de gangbare juridische interpretatie van dat begrip, in plaats van bij een andere. Dat conformeren aan gangbare opvattingen vormt echter een duidelijk obstakel bij het beoordelen van een herzieningsaanvraag, waar juist het probleem kan zijn dat een onnodig beperkte juridische definitie heeft geleid tot een onjuiste veroordeling. Wil men zo’n aanvraag zonder voorbehoud bekijken, dan kan het nodig zijn om dat te doen vanuit een andere discipline, met andere definities. Niet dat zo’n discipline het primaat van de rechter zou moeten wegnemen; de bedoeling zou vooral zijn om de rechter te laten inzien dat een te beperkte juridische definitie misleidend kan werken. Toegepast op het probleem van ‘ongeoorloofde druk’ zou het nodig kunnen zijn om aan de rechter duidelijk te maken dat het verhoor weliswaar in overeenstemming was met bestaande regels, maar dat de gebruikte methode toch een groot risico op het uitlokken van een valse bekentenis in zich droeg.

Een berucht probleem in dit kader is de definitie van een persoonsherkenningsproef, ook wel meervoudige confrontatie genoemd, of Oslo-confrontatie. De Nederlandse wet kent eigenlijk geen goede beschrijving van zo’n proef, terwijl aan de andere kant de rechtspsychologie al jarenlang probeert optimale procedures ingevoerd te krijgen. In Engeland is dat gelukt: daar zijn strikte voorschriften in de wet opgenomen.⁵ In Nederland zijn er wel wat regels, maar die hebben geen officiële status. De minister van Justitie heeft in 2002 gepro-

beerd dwingende regels voor te schrijven, maar dat is mislukt. Niet omdat de regels niet goed waren, maar door de onwil van de rechterlijke macht, die sindsdien steeds weer in vonnissen en arresten tot uiting heeft gebracht dat zij zich niet laat dwingen door een Koninklijk Besluit.⁶ Dat het intussen om verreweg de belangrijkste oorzaak van rechterlijke dwalingen gaat, die ook nog eens gemakkelijk weggenomen kan worden, schijnt niet ter zake te doen. Rechters hebben geen voorkeur voor de best mogelijke methode ten behoeve van de waarheidsvinding, wanneer daarvoor een lang bestaande juridische traditie opzij gezet moet worden. In de acht beschreven zaken komt een probleem van persoonsidentificatie driemaal voor, en driemaal met een desastreus gevolg. In de zaak-Van Gijn wordt de identiteit van de vermeende misbruiker vastgesteld met behulp van een onzinnige proef, die de rechter vervolgens met groot gemak als bewijs hanteert. Hetzelfde geldt voor twee herkenningen in de Drontener Bosmoord. In de Schiedammer parkmoord is nagelaten waarde te hechten aan de beschrijving die het overlevende slachtoffer gaf van de dader, terwijl die beschrijving achteraf op alle punten juist bleek te zijn.

Nergens vindt men de oogkleppen van de rechterlijke macht op dit punt beter geëtaleerd dan in een ingezonden brief van mr. B.P.J.A.M. van der Pol, raadsheer van het Hof Arnhem, in het *Nederlands Juristenblad*.⁷ Van der Pol doet daar alsof de nadruk op juiste identificatiemethoden een merkwaardige privéhobby is van enkele wereldvreemde rechtspsychologen, en betoogt dat de rechterlijke vrijheid met zich meebrengt dat zich men zich niets van een andere wetenschap hoeft aan te trekken.

Maar er is een grens aan de mate waarin de rechtswetenschap eigen definities kan hanteren. Wanneer die grens wordt overschreden, leidt dit tot rechterlijke dwalingen. In dat geval is een herziening alleen maar kansrijk als het dossier vanuit een ander perspectief wordt gezien, en dus niet door het col-

lege dat bij uitstek de introductie van betere methoden heeft tegengehouden.

Medeplichtigheid van de Hoge Raad

Het denken van de rechter volgt regels die niet altijd optimaal zijn. Maar dat doet de rechter niet op eigen gezag: in de meerderheid van de gevallen is die denkwijze goedgekeurd door de Hoge Raad. Het meest beruchte geval is het *de-audit*-arrest van 20 december 1926, waarin de Hoge Raad bewijs-van-horen-zeggen toelaat. In de meeste landen is dat verboden, maar in Nederland niet. Het probleem van dit soort bewijs is natuurlijk dat doorgegeven informatie notoir onbetrouwbaar is, en dat de oorspronkelijke bron niet meer kan worden ondervraagd. Een ander berucht voorbeeld wordt gevormd door de arresten waarin de Hoge Raad goedkeurt dat rechters bij het weergeven van bewijsmiddelen selectief citeren uit verklaringen, waardoor de betekenis radicaal kan veranderen.⁸ Voorbeelden van dergelijk bedrog hebben wij gezien in de bespreking van de Schiedammer parkmoord. Maar die methode kwam ook in veel van de andere zaken voor, hoewel wij er daar geen aandacht aan hebben geschonken. Het verkeerd citeren is endemisch; en het gaat altijd één kant op: de verdachte lijkt er schuldiger door, nooit onschuldiger. Het wordt dus niet alleen kortheidshalve gedaan, maar soms ook om het bewijs een handje te helpen.

Het is hier niet de plaats om alle desastreuze arresten van de Hoge Raad op te sommen. Maar de conclusie die in 1992 in *Dubieuze zaken* is getrokken, geldt nog steeds:

Wij aarzelen niet om de hier beschreven ontwikkeling in de jurisprudentie van de Hoge Raad beschamend te noemen. Maar dat niet alleen: de lichtsinnigheid van de Hoge Raad heeft zich als een golf voortgeplant in ons gehele strafrechtelijke

systeem, via de gerechtshoven, rechtbanken en rechters-commissarissen naar het Openbaar Ministerie en de opsporingsambtenaren. Waarom zou men op lagere niveaus de regels van strafrechtelijk bewijs serieus nemen als de Hoge Raad daar niet speciaal aan lijkt te hechten?

Zestien jaar geleden werden we nog niet overspoeld met de gevolgen van de opstelling van de Hoge Raad. Nu wel: inmiddels hebben we Putten, Schiedam, Epe I, II en III, de Enschedese ontuchtzaak, Lucia de B., Ina Post, de Zwartewaalse incestzaak, enzovoort. Dat zijn niet noodzakelijkerwijs dwalingen van het eerste type, waarin onschuldigen zijn veroordeeld; maar het zijn zeker dwalingen van het tweede type, waarin mensen zijn veroordeeld terwijl het bewijs niet deugde. In 1992 kon nog worden beweerd dat wij spoken zagen; nu kan dat niet meer.

Het zwaartepunt in de bovenstaande argumentatie is dat de Hoge Raad de bron is van rechterlijke dwalingen van de tweede soort, en dus in hoge mate gecompromitteerd is. Het is onlogisch en onjuist om de kwalijke gevolgen hiervan juist weer te laten beoordelen door dezelfde Hoge Raad. Die zal altijd zichzelf en iedereen die braaf naar zijn arresten heeft gehandeld willen beschermen. Zal de Hoge Raad herziening bevelen omdat er gebruikgemaakt is van de-auditubewijs, omdat er partieel geciteerd is uit verklaringen, omdat er ontlastende bewijsmiddelen zijn weggestreept, omdat obsoleete of verwerpelijke methoden zijn gebruikt? Dat kán de Hoge Raad niet eens doen, want al die verschijnselen komen voort uit zijn eigen beslissingen. Als je de trap niet van boven af kan schoonvegen, moet je heel iets anders verzinnen.

Hetzelfde argument kan ook iets technischer worden geformuleerd. De strafkamer van de Hoge Raad behandelt casatieverzoeken en herzieningsverzoeken. De arresten die sinds 1926 de kwaliteit van de waarheidsvinding hebben ondermijnd, zijn zonder uitzondering opgesteld in het kader

van cassatieonderzoek. Binnen het dossier van een herzieningsaanvraag wordt doorgaans juist de denkwijze die het gevolg is van die ondermijning aan de kaak gesteld. Als de Hoge Raad wordt geacht dat neutraal en objectief te beoordelen, vragen wij eigenlijk dat de rechters met de ene pet op beoordelen wat zij met de andere pet op hebben aangericht. Dat vormt een ernstige bedreiging van de objectiviteit. Onderzoek naar cassatie en naar herziening is ten diepste onverenigbaar.

De closed shop

In het inleidende hoofdstuk hebben wij al uitgelegd dat volgens de wereld van de rechtspraak herzieningsverzoeken alleen maar beoordeeld kunnen worden door rechters. Anderen zouden te weinig verstand van het recht en van rechtspraak hebben. Dat is een vreemde opvatting, die haaks staat op wat er in veel landen op de wereld gebeurt: daar worden leken betrokken bij de rechtspraak, of zelfs als enigen verantwoordelijk gemaakt voor de beantwoording van de schuldvraag. Wij pleiten hier niet voor de invoering van zo'n rechtsstelsel. Maar wij pleiten wel voor het openbreken van de closed shop in gevallen waarin ernstige twijfel is ontstaan over de vraag of het typische juridische denken wel tot een goede uitkomst heeft geleid.

De bewering dat alleen rechters de rechtspraak kunnen beoordelen, gaat ook voorbij aan het eenvoudige feit dat geen enkele beroepsgroep in Nederland zich kan onttrekken aan beoordeling van buitenaf. Ook de arts, de psycholoog, de directeur van een multinational en de minister zullen zich, als er problemen zijn, moeten laten toetsen door buitenstaanders. Het navrante is natuurlijk dat de juristen zich bij uitstek opwerpen als beoordeelaars van anderen; dan is de moeilijkheid kennelijk ineens verdwenen.

Maar de stelling dat alleen rechters het werk van rechters kunnen beoordelen, heeft ook een uiterst fundamentele angel. Rechtspraak is er voor de samenleving, en dient publiekelijk in de samenleving te worden uitgeoefend, op een manier die voor iedereen inzichtelijk maakt hoe het gaat en op grond waarvan beslissingen zijn genomen. Die publieke functie is essentieel, en wordt door de rechter gewoonlijk opgevat als zwaarwegend. Een zaak zal niet gauw achter gesloten deuren worden behandeld, bijvoorbeeld omdat de verdachte blootstelling aan de publiciteit wil vermijden. Maar dat wordt plotseling anders wanneer de rechter zelf wordt blootgesteld aan publieke kritiek. Dan blijkt er een geheim van de raadkamer te bestaan dat het onmogelijk maakt om verantwoording af te leggen. Dan kunnen rechters, na een blunder als de Schiedammer parkmoord, het onderzoek beperken tot een interne zelfreflectie, die op raadselachtige wijze uitmondt in de constatering dat er geen fouten zijn gemaakt, en er geen lessen zijn te leren. Die situatie moet voor de samenleving onaanvaardbaar zijn. Het komt de rechterlijke organisatie ook helemaal niet toe om de samenleving meningen op te dringen over de wijze waarop haar werk moet worden gecontroleerd. Uiteindelijk gaan wij daar met zijn allen over; het is óns land, met de staatsinrichting die wij willen, inclusief de rechterlijke organisatie en de controle daarop.

De closed shop kent natuurlijk ook nog de schaduwzijde van onderlinge protectie en toedekking. Dat zal vast niet de bedoeling zijn van degenen die ervoor pleiten dat herzieningsverzoeken uitsluitend door rechters worden beoordeeld. Maar zij hebben de schijn tegen zich, en niet alleen in theorie. Ook de praktijk van de rechtszaal suggereert dat rechters proberen elkaars gezicht te redden. Het duidelijkst is dat natuurlijk gebleken in de Schiedammer parkmoord, waar niemand uit de commune van de rechtspraak heeft geconcludeerd dat er een fout is gemaakt. Met een juridische truc is uiteindelijk het Openbaar Ministerie niet-ontvankelijk verklaard, waardoor

de vraag onbeantwoord kon blijven of de rechter misschien geblunderd had. De betrokken raadsheren vinden dat er geen fout is gemaakt, en vooral dat er geen sancties gewenst zijn. De rechters, die dag in dag uit sancties aan anderen opleggen, geloven niet dat sancties in hun eigen geval nuttig zouden kunnen zijn. Sancties bedreigen de onafhankelijkheid van de rechter, zo menen zij. Maar op die manier bedreigt de onafhankelijkheid van de rechter het recht. Wanneer niemand in de wereld van de rechtspraak de moed heeft om fouten aan de kaak te stellen, moet dat van buitenaf gebeuren.

De CEAS

Als reactie op de Schiedammer parkmoord is een commissie ingesteld door het College van procureurs-generaal die moet onderzoeken of er ook andere zaken zijn waarin het Openbaar Ministerie misschien een fout heeft gemaakt. Deze commissie heet de Commissie Evaluatie Afgesloten Strafzaken (CEAS), ook wel genoemd de Commissie-Posthumus II, of de Commissie-Buruma. Met nadruk is in de opdracht aan de commissie gesteld dat het onderzoek alleen mag gaan over de rol van het Openbaar Ministerie, en niet over de kwaliteit van het rechterlijke oordeel. Dat is begrijpelijk, want hoe zouden de procureurs-generaal een onderzoek over rechters kunnen opdragen, terwijl die geheel onafhankelijk zijn van het Openbaar Ministerie en van hun hoogste baas, de minister? Maar de beperking is wel van groot belang, omdat eigenlijk het onderzoek van afgesloten strafzaken juist wél zou moeten gaan over rechters. Daarvoor hebben wij twee argumenten.

Het belangrijkste argument is dat de rechter de poortwachter van het hele systeem van de rechtspraak is. Iedereen kan falen: de politie, het Openbaar Ministerie, de verdediging, zelfs de rechter in eerste aanleg. Maar de eindcontrole ligt bij de raadsheren van het gerechtshof. Als zij niet opletten wordt

een beslissing onherroepelijk. Het probleem kan dus niet echt zijn dat het Openbaar Ministerie af en toe fouten maakt; dat zal heus wel het geval zijn en is ook helemaal niet zo erg. Het werkelijke probleem is dat de rechter dit moet controleren door heel goed op te letten, en door af en toe zelf onderzoek te doen, naast het onderzoek dat het Openbaar Ministerie voordraagt. Een rechterlijke dwaling van het tweede type kan alleen maar ontstaan wanneer deze eindcontrole faalt; ieder onderzoek naar zaken die misschien tot onjuiste veroordelingen hebben geleid zal zich ten principale met deze eindcontrole door de rechter moeten bezighouden. Het is absurd om nu juist dit aspect uit te sluiten. De oorsprong van deze absurditeit is natuurlijk dat onderzoek naar rechterlijke dwalingen niet thuishoort bij een commissie van het Openbaar Ministerie. De procureurs-generaal mogen heel wel onderzoek doen naar het functioneren van hun organisatie, maar de commune van de rechtspraak, en de samenleving in haar geheel, moet niet denken dat daarmee de kous af is. Wat wij nodig hebben is een onderzoeksinstantie die, zonder in staatsrechtelijke problemen te komen, zich wel degelijk bezighoudt met het falen van de rechter.

Een tweede argument waarom de bijdrage van de CEAS het probleem niet kan oplossen, is gelegen in onze observatie dat er in de acht gerapporteerde zaken zelden sprake is van fouten door het Openbaar Ministerie *die alleen maar binnen het Openbaar Ministerie bekend waren*. Integendeel, de fouten die wel degelijk voorkomen, lagen er steeds duimendik bovenop. In de zaak van Jolanda heeft het Openbaar Ministerie steeds de onzinnigste stellingen verdedigd. Maar dit kon niemand ontgaan zijn. In de Sneker balkonmoord heeft de officier een verwerpelijke vorm van ondervraging getolereerd; maar de rechtbank was zich daar 100 procent van bewust. Dit argument heeft nog een merkwaardige angel: juist doordat de fouten van het Openbaar Ministerie vrijwel altijd duidelijk zijn voor de rechter, mislukken de herzieningsverzoeken: ze vor-

men immers geen novum. De CEAS kan dus helemaal niet het soort fouten vinden waarvoor zij was ingesteld. Met de vaststelling van ernstige fouten in de drie door haar onderzochte zaken is wel degelijk het domein van de rechter betreden. Dat geeft scheve verhoudingen, en zal de rechterlijke macht zeker niet in de goede stemming brengen om herziening te entameren. Wij menen de gevolgen van dit probleem ook waar te nemen in sommige voorlopige reacties op de CEAS-rapporten. En inmiddels heeft de advocaat-generaal bij de Hoge Raad het voorstel om de Enschedese ontuchtzaak opnieuw te onderzoeken met een veelheid aan drogredenen verworpen.

Behalve de weeffout dat de CEAS zich niet mag bezighouden met de rol van rechters, zijn er nogal wat andere bezwaren. Eén daarvan is natuurlijk dat het alweer gaat om een beoordeling binnen de eigen beroepsgroep. Weliswaar worden externe deskundigen geraadpleegd, maar wie ooit in die rol is opgetreden weet inmiddels dat het niet anders gaat dan bij het optreden als deskundige voor de rechter. De CEAS kan strepen en veranderen zoveel zij maar wil, en de deskundige wordt niet gevraagd om te beoordelen of zijn bijdrage wel juist is weergegeven. Een reden om argwanend over dat proces te zijn is de triomfantelijke constatering van voorzitter Ybo Buruma dat het maar om drie zaken gaat. Dit is onjuist: er zijn veel meer zaken, maar die bereiken de commissie niet omdat de toegangspoort zo uitermate streng wordt bewaakt: voorstellen voor onderzoek door de CEAS mogen alleen worden gedaan vanuit politie en justitie, en door wetenschappelijk onderzoekers die over de voorgestelde zaak hebben gepubliceerd. De ervaring leert dat de organisatie van politie en justitie in dit kader repressief optreedt; dat hebben wij eerder gepubliceerd en is nooit tegengesproken. De Drontener Bosmoord is nu anoniem voorgedragen door politiefunctionarissen die voor hun carrière vrezen. Erger is echter de triomfantelijke toon van Buruma, die suggereert dat hij een belang te verdedigen heeft. En dat is natuurlijk ook zo: het belang van

de closed shop, waartoe hij zelf behoort. Hij is immers zelf plaatsvervangend raadsheer in het al veelbesproken hof te Arnhem; de Enschedese ontuchtzaak, waarover de CEAS rapporteerde, was behandeld door zijn naaste collega's.

Een tweede bezwaar tegen de werkwijze van de CEAS is dat het eindrapport eigenlijk alleen maar een advies aan het College van procureurs-generaal bevat; en dat staat wel heel ver af van een daadwerkelijke beslissing om de zaak opnieuw door een gerechtshof te laten onderzoeken. In de praktijk gaat dat dan ook niet zo gemakkelijk. Tot nu toe heeft slechts één CEAS-advies geleid tot een heropening.

Een derde bezwaar is dat de CEAS inmiddels als toelatingscriterium is gaan hanteren dat er sprake moet zijn van een novum, een gegeven dat niet eerder bekend was. Waarschijnlijk houdt dit verband met het vorige bezwaar: er valt geen heropening te verwachten als de Hoge Raad geen novum aantreft. Maar het vreemde is natuurlijk dat de exercitie was begonnen als een aanvulling op de mogelijkheden die iedere veroordeelde toch al heeft. Als er een novum is, kan de veroordeelde direct herziening aanvragen bij de Hoge Raad; daar is de CEAS niet voor nodig. De indruk wordt gewekt dat ook de CEAS een reeds bekende fout niet als een fout beschouwt. Maar dan verdampt de mogelijkheid om nog iets te leren van de bevindingen van de CEAS. Inmiddels weten wij dat Buruma zijn collega's aanzienlijk heeft geholpen door vrijwel alle hierboven genoemde zaken af te wijzen met het argument dat zij geen novum bevatten.

Zijn al die bezwaren erg? Niet echt. De CEAS heeft een tijdelijke opdracht, en kan zeker niet worden gezien als een permanente oplossing voor het probleem dat het systeem van herzieningen in Nederland niet goed functioneert. Hoe eerder de CEAS wordt opgeheven, hoe waarschijnlijker het vinden van een permanente oplossing wordt. De vraag is alleen wat die oplossing zal zijn.

Het voorstel van de minister

In juli 2008 heeft de minister van Justitie een wetswijziging voorgesteld die expliciet is gericht op de procedure van de herzieningsaanvraag. Dit voorstel komt op geen enkele manier tegemoet aan de hier geïventariseerde bezwaren. Ten eerste niet omdat alle beslissingen worden genomen door de procureur-generaal bij de Hoge Raad en de Hoge Raad zelf. Het zijn nog steeds rechters die het werk van rechters beoordelen. Of om het maar duidelijk te zeggen: Machielse die het werk van andere Machielsen beoordeelt. De voornaamste wijziging is dat de bevoegde instanties nu bijgestaan kunnen worden door buitenstaanders.

Artikel 462 [advies over instellen nader onderzoek/adviescommissie]

- 1 In geval van een verzoek als bedoeld in artikel 461 kan de procureur-generaal ambtshalve of op verzoek van de gewezen verdachte advies inwinnen van een adviescommissie belast met de advisering over de wenselijkheid van een nader onderzoek als bedoeld in artikel 461, eerste lid.
- 2 Tenzij het verzoek naar zijn oordeel niet-ontvankelijk of kennelijk ongegrond is, wint de procureur-generaal in ieder geval advies in van de adviescommissie indien de verzoeker is veroordeeld tot een gevangenisstraf van meer dan tien jaren.
- 3 Het advies van de adviescommissie wordt schriftelijk uitgebracht en is openbaar. Indien de beslissing van de procureur-generaal over het in artikel 461, eerste lid, bedoelde verzoek afwijkt van het advies van de adviescommissie, wordt in de beslissing de reden voor die afwijking vermeld.
- 4 Bij algemene maatregel van bestuur worden nadere regels gesteld betreffende samenstelling, inrichting en werkwijze van de in het eerste lid bedoelde adviescommissie. De alge-

mene maatregel van bestuur bevat in ieder geval bepalingen over het aantal leden en de zittingsduur van deze leden, de vervulling van het secretariaat en de aan de commissie ter beschikking te stellen financiële middelen. De benoeming van de leden geschiedt door de minister van Justitie op voordracht van de procureur-generaal.

Artikel 463 [uitvoering nader feitelijk onderzoek/rechter-commissaris of onderzoeksteam]

- 1 [...]
- 2 Indien naar zijn oordeel het belang van het nader onderzoek dit vordert, kan de procureur-generaal zich bij het verrichten van het in artikel 461 bedoelde nader onderzoek laten bijstaan door een onderzoeksteam.
- 3 Het in het tweede lid bedoelde team wordt samengesteld uit opsporingsambtenaren die niet eerder bij de strafzaak betrokken zijn geweest. Indien nodig kan het onderzoeksteam worden aangevuld met leden van het Openbaar Ministerie of externe deskundigen. Het College van procureurs-generaal verleent de procureur-generaal op diens verzoek de nodige bijstand bij de instelling van het onderzoeksteam en de uitvoering van het onderzoek. De leden van het onderzoeksteam worden benoemd door de procureur-generaal.
- 4 De werkzaamheden van het onderzoeksteam geschieden onder leiding en verantwoordelijkheid van de procureur-generaal. Artikel III, derde lid, van de Wet op de rechterlijke organisatie is van overeenkomstige toepassing.
- 5 [...]

Uit lid 1 van Art. 462 blijkt onmiddellijk hoe zwak dit voorstel is. De procureur-generaal *kán* advies inwinnen maar hoeft dat niet. Niemand kan hem dwingen, tenzij het om een zaak gaat waarin de straf hoger was dan tien jaar gevangenisstraf. Over de samenstelling van de adviescommissies is niets ge-

zegd, maar het is wel duidelijk dat de procureur-generaal de leden zelf voordraagt. Hij zal daarbij niet erg zitten te wachten op commissieleden die de boot aan het schommelen willen brengen, zo vrezen wij. Verder blijkt uit Art. 463 dat de procureur-generaal ook een onderzoeksteam kan benoemen. Hierin worden opsporingsambtenaren en leden van het Openbaar Ministerie benoemd. Het voorstel rept niet van advocaten of andere juristen die duidelijk geen deel uitmaken van het systeem. Het is ook mogelijk om externe deskundigen te benoemen, maar nodig is dat kennelijk niet. Alle leden worden direct benoemd door de procureur-generaal en werken onder verantwoordelijkheid van de procureur-generaal. Dat biedt natuurlijk legio mogelijkheden voor ontduiking van wat werkelijk de bedoeling zou moeten zijn: een heel nieuw licht op een zaak werpen die na onderzocht te zijn door politie, Openbaar Ministerie en tweemaal door rechters mogelijk nog steeds niet adequaat is behandeld. De kans is levensgroot dat de commissies uit Art. 462 en de onderzoeksteams uit Art. 463 volgeplempt worden met bedienden uit de eigen shop, zoals nu gebeurd is in de CEAS met de hoogleraren Buruma en Cleiren en hun collega's. Een werkelijk onafhankelijke beoordeling is op deze manier allerm minst gegarandeerd. En het allerlaatste wat een goede deskundige zou moeten doen is zich laten benoemen in een van deze commissies, waarin kennelijk gedanst moet worden naar de pijpen van de procureur-generaal, omdat die de verantwoordelijkheid heeft. Een werkelijk onafhankelijke deskundige draagt zélf alle verantwoordelijkheid.

Wat heeft de minister bezielde toen hij dit voorstel deed? Zou hij werkelijk kunnen denken dat het afnemende vertrouwen van de samenleving in het strafrecht op deze manier kan worden herwonnen? Of probeert hij alleen maar de winkel gesloten te houden? De minister is natuurlijk niet onbekend met de kringen van de rechtspraak; hij maakt er zelf diepgaand deel van uit. Hij kan daardoor wel degelijk besmet zijn met

het closed shop-virus. Misschien wordt het tijd om eens af te zien van het dogma dat de minister van Justitie altijd een jurist moet zijn. De minister van Economische Zaken is niet altijd een econoom, en de minister van Defensie is niet altijd een militair. Het is ongewenst dat de closed shop ook altijd de minister van Justitie levert, die vervolgens beter dan wie ook in staat is door middel van wetgeving de situatie te bestendigen. In een lange rij hebben opeenvolgende ministers zich steeds weer als beschermers van de closed shop gemanifesteerd. Wie daar een beeld van wil krijgen, hoeft alleen maar te kijken naar de treurige discussie over het netjes registreren van verdachten- en getuigenverhoren, die continu is gevoerd van minister Korthals Altes tot en met minister Donner, en die alleen maar heeft geleid tot een volstrekt onbevredigende regeling. Het lijkt erop dat de huidige minister zich met het beschreven wetsvoorstel in die rij wil scharen. Hij zal in ieder geval niet als spelbreker worden gezien.

De Criminal Cases Review Commission

In Engeland, Wales en Noord-Ierland is het beschreven probleem van onafhankelijke beoordeling van herzieningsverzoeken opgelost door de instelling van de Criminal Cases Review Commission (CCRC), die geheel onafhankelijk van de gerechten werkt, en is bemenst met een meerderheid van buitenstaanders. De verwijzing naar deze oplossing lokt in Nederland steeds weer het commentaar uit dat het Engelse rechtstelsel heel anders is, en dat wij daarom niets van de CCRC kunnen leren. Dat argument is maar zeer ten dele juist. Inderdaad is het Engelse systeem van *adversarial law* heel anders dan ons systeem van *inquisitorial law*. In het Engelse systeem zijn aanklager en verdediger verantwoordelijk voor de toelevering van informatie, is de rechter passief, en kan de schuldvraag beantwoord worden door een jury van leken. In

ons systeem is de rechter actief, verantwoordelijk voor het onderzoek en voor de bewijsbeslissing. In Engeland bestaat geen absoluut recht op beroep, in ons land wel. En zo zijn er nogal wat verschillen, maar dat alles neemt niet weg dat er in beide landen zaken zijn waarin betrokkenen of groeperingen in de samenleving verontrust blijven, zelfs na afsluiting van de procedure. De gedachte dat die verontrusting niet weggenomen kan worden door nóg meer rechterlijke procedures, maar mogelijk wel door met het oog van een buitenstaander naar de zaak te kijken, zou in beide systemen vruchtbaar kunnen zijn. Daarom staan wij in deze paragraaf heel kort stil bij het werk van de CCRC.

De Criminal Cases Review Commission (CCRC) is als onafhankelijk publiek lichaam ingesteld in 1997, na de roerige rechterlijke dwalingen in processen tegen vermeende IRA-leden, zoals de Birmingham Six en de MacGuire Seven.⁹ Die zaken, hoe gering in aantal ook, hadden in Groot-Brittannië het vertrouwen in het rechtssysteem tot een nulpunt laten dalen. Dat kwam niet alleen door de juryrechtspraak, maar ook door de uiterst gesloten kaste van *barristers*, Queen's Councils, rechters en leden van het House of Lords. De CCRC heeft in die desastreuze situatie verlichting gegeven. Dat komt niet alleen door de CCRC, maar ook door een aantal drastische hervormingen in het werk van de politie. Waar dat eerder nogal vrij geregeld was, zoals nu in Nederland, is er voor het werk van de politie een strikte regeling gekomen. De communis opinio in Groot-Brittannië is echter dat de CCRC een grote bijdrage heeft geleverd aan herstel van het vertrouwen in het strafrechtelijke systeem.¹⁰ Dat deed de CCRC door inmiddels bijna 11.000 aangemelde zaken te onderzoeken. In het merendeel van deze zaken kon vrij snel worden besloten dat er geen reden was voor een uitvoerig onderzoek.

Als de CCRC na een grondig onderzoek meent dat er een reële mogelijkheid is dat de veroordeling berustte op een rechterlijke dwaling, wordt de zaak voor verdere afhande-

ling verwezen naar het Court of Appeal. In het bijgaande advies wordt aan het Court of Appeal precies uitgelegd wat de redenen voor twijfel zijn, zodat bij de hernieuwde behandeling zeer gericht kan worden gewerkt. Het criterium voor een herziening is dan niet dat er een nieuw feit – een *novum* – is, maar of het op dat moment lijkt te gaan om een *unsafe conviction*. In de tien jaar van haar bestaan heeft de CCRC 370 zaken op deze manier terugverwezen. Van die 370 zaken eindigden 260 in een vernietiging van het oorspronkelijke vonnis.¹¹

De Nationale Revisieraad

Het huidige systeem van herzieningsverzoeken die door de Hoge Raad beoordeeld worden werkt niet. Onze oplossing daarvoor is de instelling van een onafhankelijk revisieraad, naar het model van de Onderzoeksraad Voor Veiligheid (OVV), die op instigatie en onder leiding van prof. Pieter van Vollenhoven tot stand is gekomen. De raad is een zelfstandig bestuursorgaan, ingesteld door de regering, waarvan de leden worden benoemd door de minister van Justitie. De leden van de Revisieraad mogen tijdens hun zittingsperiode op geen enkele manier betrokken zijn bij de rechtspraak. Niet als jurist in enige rol, en ook niet in de rol van deskundige. Juristen mogen slechts een minderheid van het aantal plaatsen bezetten, en iedere zaak moet worden beoordeeld door een commissie waarin juristen een minderheid uitmaken. De benoeming tot lid van de Revisieraad geldt voor een periode van drie jaar, en kan ten hoogste verlengd worden tot een tweede periode van drie jaar. De leden van de revisieraad worden bijgestaan door een onderzoeksstaf die, afgaande op de omvang van de CCRC, uit ongeveer dertig personen zou moeten bestaan.

Het model van een zelfstandig bestuursorgaan is geïntroduceerd door de staatsrechtgeleerde en CDA-politicus Scheltema. Het voorziet in de situatie waarin een bestuursorgaan

door de regering ingesteld en gefinancierd moet worden, maar zonder dat er afhankelijkheid ontstaat. Zelfstandige bestuursorganen vallen niet direct onder het gezag van een minister. Voorbeelden zijn De Nederlandsche Bank, de Kiesraad, het Kadaster, de Nederlandse Mededingingsautoriteit NMa, de Commissie Gelijke Behandeling en het Centraal Bureau Rijvaardigheidsbewijzen. De Revisieraad zou uitstekend in dat rijtje passen.

Veroordeelden of hun aangewezen vertegenwoordigers mogen zaken aan de Revisieraad voorstellen. Het is daarbij niet nodig om zich te laten vertegenwoordigen door een advocaat. De taak van de Raad is tweeledig: besluiten of de zaak voor verdere bestudering in aanmerking komt; en, na een positief antwoord op die vraag, een advies opstellen over de heropening van de zaak. Dit advies kan zowel positief als negatief zijn. Een positief advies houdt in dat de zaak opnieuw behandeld moet worden door een van de vijf gerechtshoven. Het positieve advies waarin een gerechtshof wordt opgedragen om de zaak opnieuw te onderzoeken is bindend. Wel blijft natuurlijk het aangewezen hof als bevoegde rechter de enige instantie die de bewijsbeslissing neemt en de strafmaat bepaalt. Het positieve advies van de Revisieraad bevat een aantal vragen die door het aangewezen hof gemotiveerd beantwoord moeten worden. Tevens is het hof verplicht om bij de bewijsoverweging expliciet aan te geven hoe deze antwoorden zijn verdisconteerd in het uiteindelijke oordeel.

Net zoals de ovv heeft de Revisieraad uitgebreide onderzoeksbevoegdheden, die aardig overeenkomen met de bevoegdheden van een rechter-commissaris. Personen zijn desgewenst verplicht om deel te nemen aan verhoren, en staan daarbij onder ede; dit betreft ook opsporingsambtenaren en leden van het Openbaar Ministerie. Documenten en goederen moeten aan de Raad worden overgedragen; ook deze verplichting betreft politie en het Openbaar Ministerie. Het is strafbaar om te weigeren aan het onderzoek van de Raad bij te

dragen, of om de Raad valselijk voor te lichten.

In principe worden zaken door de Revisieraad binnen zes maanden beëindigd. Bij een positief advies dient het aangevozen hof zijn onderzoek eveneens binnen een halfjaar te beëindigen. Op basis van de cijfers die de CCRC bekend heeft gemaakt, schatten wij dat er in ons land ongeveer 300 zaken per jaar zouden worden aangemeld, waarvan er tien worden terugverwezen naar een gerechtshof. In de overige zaken, zo leert de ervaring van de CCRC, is het effect vooral dat betrokkenen na een degelijk en onafhankelijk onderzoek het oordeel van de rechter aanvaarden.

Bij de formulering van de speciale wet die voor de instelling van een Revisieraad nodig is, kan gebruik worden gemaakt van de *Rijkswet Onderzoeksraad voor veiligheid*, omdat het model van de Onderzoeksraad met enkele wijzigingen zonder meer toepasbaar is op de door ons voorgestane Revisieraad. Het argument dat een onafhankelijke Revisieraad niet in ons bestel zou passen, is daarmee van de baan.

Het heeft niet veel zin om in het bestek van dit boek de instelling van de Revisieraad volledig uit te werken. Waar het om gaat is de volgende drieledige vaststelling:

- Wij hebben in Nederland een groot probleem met de onafhankelijke beoordeling van herzieningsverzoeken. De Hoge Raad, die deze beoordeling thans uitvoert, is niet onafhankelijk, omdat hij geneigd is om dezelfde fouten te maken als de betrokken rechters, omdat hij zichzelf in reeksen van ongelukkige arresten heeft gecompromitteerd, en omdat hij ervan kan worden verdacht liever de winkel gesloten te houden dan recht te doen aan veroordeelden.
- De oplossing van dit probleem die thans door de regering wordt voorgestaan is absurd, omdat die inhoudt dat alle bevoegdheden over de beoordeling van herzieningsverzoeken juist bij diezelfde Hoge Raad blijven.
- De enig werkbare oplossing voor het probleem is de instel-

ling van een Nationale Revisieraad als zelfstandig bestuursorgaan, met bevoegdheden die sterk lijken op de bevoegdheden van de Onderzoeksraad Voor Veiligheid (OVV). Een dergelijke regeling functioneert elders in de wereld uitstekend, en zou heel goed passen binnen ons huidige bestel.

Het is ons beargumenteerde inzicht dat een dergelijke Revisieraad zo snel mogelijk moet worden ingesteld. Wij roepen het parlement en de regering, maar niet in de laatste plaats ook de verantwoordelijke rechterlijke organisaties, op om dit streven te bevorderen. De praktijk van de strafrechtspraak heeft in voldoende mate laten zien dat herzieningsonderzoek niet aan rechters kan worden overgelaten. Zij zitten te vaak te slapen, of dekken het slapen van hun collega's af. Het belang van de Nederlandse burger die hiervan het slachtoffer wordt, is dat de heersende praktijk met de instelling van de Revisieraad tot een einde komt. Het overkomt iedere functionaris dat hij of zij af en toe zit te slapen; dat is op zichzelf niet erg. Maar het is wél erg om niet gewekt te willen worden.

Noten

1 INLEIDING

- 1 Zoiets kan in de zaak van de Schiedammer parkmoord zijn gebeurd; zie hoofdstuk 6; en P.J. van Koppen (2003), *De Schiedammer parkmoord. Een rechtspsychologische reconstructie*. Nijmegen: Ars Aequi Libri (met medewerking van Ch. Dudink, M. van der Graaf, M. de Haas, J. van Luik en V. Wijsman).
- 2 Dat is niet helemaal waar. De Hoge Raad staat met enige regelmaat herzieningen toe, maar dat zijn in de regel zaken met een gering belang, zoals wanneer de verdachte is veroordeeld voor het rijden zonder verzekering louter en alleen omdat de verzekeringsmaatschappij dit niet tijdig had doorgegeven. Dergelijke zaken laten wij hier buiten beschouwing. Wij beperken ons tot ernstige misdrijven.
- 3 De verschillende rechterlijke uitspraken zijn te vinden op www.rechtspraak.nl: Rechtbank Zutphen, 19 december 1994, LJN-nummer AE1685 en 19 december 1994, LJN-nummer AE1687; Hof Arnhem, 3 oktober 1995, LJN-nummer AE1889 en 3 oktober 1995, LJN-nummer AE1892; Hoge Raad, 27 juni 2000, LJN-nummer AA6301 en 27 juni 2000, LJN-nummer AA6302 (Puttense Moordzaak I); Hoge Raad, 26 juni 2001, LJN-nummer AA9800 (Puttense Moordzaak II); Hof Leeuwarden, 24 april 2002, LJN-nummer AE1877.
- 4 Onlangs werd een man gevonden wiens DNA, volgens de berichten van de politie, wel matchte met het gevonden sperma.
- 5 P.J. van Koppen, 4 oktober 2000.
- 6 In het justitieblad *Opportuun*, mei 2002, onder de titel: 'Hoezo blunders in de Puttense Moordzaak?' De tekst is te vinden in: www.blikopdewereld.nl/rechters%20oen%20deskundigen/hoezo-blunders-in-de-puttense-mo.htm.

- 7 Toegegeven, dat is nog altijd minder dan de zes herzieningsverzoeken die in de zaak van Ina Post en de zaak-Dick van Leeuwen werden zijn ingediend, zonder dat dit nog tot herziening in deze geheide rechterlijke dwalingen heeft mogen leiden.
- 8 J.T. Reason (1990), *Human Error*. Cambridge: Cambridge University Press.

2 DE EPER INCESTZAAK

- 1 Wagenaar in samenwerking met dr. Herman Soppe, die inmiddels is overleden.
- 2 Deze publicatie is: W.A. Wagenaar (1996), 'Autobiographical Memory in Court'. In: D.C. Rubin (red.), *Remembering Our Past. Studies in Autobiographical Memory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 3 Toepassing van dezelfde methode schiep grote verwarring in de zaak van de Schiedammer parkmoord. De officier van justitie loste het in hoofdstuk 6 beschreven probleem van de tijdlijn op door te zeggen dat het misdrijf tussen 5 en 6 plaatsvond en Kees B. ook tussen 5 en 6 in het park was. Door de tijden vager te maken, wordt het tijdsprobleem schijnbaar opgelost.
- 4 De procureur-generaal heeft in 1999 voorgeschreven dat alle aangiften die mogelijk op hervonden herinneringen berusten, onderzocht moeten worden door de Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken (LEBZ), omdat er een verhoogd risico bestaat dat deze aangiften onwaar zijn.
- 5 In de zaak tegen John Demjanjuk, de vermeende 'Iwan de Verschrikkelijke' uit het vernietigingskamp Treblinka, verklaarde een getuige dat zij in het kamp kon kijken als zij de was ophing. De verdediging voerde aan dat de waslijnen zich bevonden op een punt vanwaar men geen uitzicht op het kamp had. Daarop barstte rechter Levine uit dat het ging over de moord op 850.000 joden, en niet over waslijnen. Hij had ongelijk.
- 6 Dit was haast een standaardreactie van Jolanda: iedereen die zich niet in haar regie schikte werd beschuldigd van deelname aan het complot. Dat lot trof vele notabelen in Epe, en vier opsporingsambtenaren die na verloop van tijd weigerden haar verhalen te geloven.

- 7 Het was inmiddels ook gedetailleerd beschreven in: H.F.M. Crombag, P.J. van Koppen & W.A. Wagenaar (1992), *Dubieuze zaken*. Amsterdam: Contact.
- 8 M. Malsch & J.F. Nijboer (1999), *Complex Cases. Perspectives on the Netherlands Criminal Justice System*. Amsterdam: Thela Thesis, p. 130-131.
- 9 Brief van CEAS d.d. 5 september 2008.

3 DE ZAAK-INA POST

- 1 De processen-verbaal van deze drie verklaringen zijn integraal gepubliceerd in Israëls 2004, p. 117-125.

4 DE DRONTENER BOSMOORD

- 1 Brief van CEAS-vicevoorzitter prof. jhr. mr. M. Wladimiroff aan Jacob Vis van 25 april 2008. Cursivering in origineel.
- 2 J. Vis (2007), *Het rijk van de bok*. Amsterdam: Vrij Nederland.
- 3 Hij schreef ook over de zaak in: T. Derksen (2008), *Het OM in de fout*. Amsterdam: L.J. Veen.
- 4 Imei staat voor International Mobile Equipment Identity en is het nummer waarmee het apparaat – niet de sim-kaart – geïdentificeerd kan worden. Dit nummer wordt ook meegezonden over de lijn bij taps, zodat ook op het Imei-nummer getapt kan worden zonder dat men het telefoonnummer weet.
- 5 In totaal lag het lichaam van Pim Overzier 115 dagen onder de grond in het bos bij een gemiddelde temperatuur van 5,1°C (gemiddeld dagmaximum 8,3°C). Bron nlweer.com, geraadpleegd 5 augustus 2008.
- 6 Het onderzoek was niet alleen oppervlakkig omdat met niemand is gesproken, maar ook belangrijke schriftelijke bronnen zijn genegeerd, zoals de dienstlijsten van de dagen dat iemand misschien naar de familie van Jurjan is gegaan, 10 en 13 januari en 26 maart 2002.
- 7 Wagenaar.
- 8 Zie de uitleg dat eerder het tegendeel het geval is in: P.J. van Kop-

- pen & E.M. van der Horst (2006), 'De simpele logica van getuigenconfrontaties'. *Nederlands Juristenblad*, 81, p. 788-795.
- 9 Terzijde wijzen wij erop dat het schenden van de dubbelblindregel bij de vergelijkbare procedure van de geursorteerproef en het opschrijven van onwaarheid daarover in het proces-verbaal de reden is geweest om onlangs een groot aantal politiemensen te vervolgen.

5 DE ZAAK-VAN GIJN

- 1 Anders dan bij de andere zaakbeschrijvingen zijn alle namen in dit hoofdstuk veranderd. De reden is dat deze zaak weinig publiciteit heeft getrokken, zodat er niet van uitgegaan kan worden dat de namen toch al bekend zijn. De bescherming van betrokkenen weegt zwaar genoeg om ze in de anonimiteit te laten.
- 2 Zie hoofdstuk 11 in: W.A. Wagenaar (2005), *Vincent plast op de grond*. Amsterdam: Bert Bakker.
- 3 C.J. van Bavel & R.P.G.L.M. Verbunt (1990), 'Slachtoffer/getuige in zedenzaken en verhoor ter zitting'. *Nederlands Juristenblad*, 65, 1399-1404. Zie ook: Hoge Raad nr. 83887.
- 4 Zie hoofdstuk 10 in: W.A. Wagenaar & H.F.M. Crombag (2004), *The Popular Policeman and Other Cases*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- 5 Hierover bestaat een uitgebreide literatuur. De meest onthutsende recente publicatie over revisies vanwege foute herkenningen is wel: S.M. Gross, K. Jacoby, D.J. Matheson, N. Montgomery & S. Patil (2004), 'Exonerations in the United States 1989 through 2003'. *Journal of Criminal Law & Criminology*, 95, p. 523-554.
- 6 Dit onderdeel wordt in de volgende paragraaf beschreven.
- 7 Zie ook hoofdstuk 8 in: W.A. Wagenaar & H.F.M. Crombag (2005), *The Popular Policeman and Other Cases*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- 8 Wagenaar.
- 9 Zie het titelhoofdstuk van: W.A. Wagenaar (2006), *Vincent plast op de grond*. Amsterdam: Bert Bakker.

6 DE SCHIEDAMMER PARKMOORD

- 1 P.J. van Koppen, *De Schiedammer parkmoord*. Nijmegen: Ars Aequi, 2003.
- 2 Op www.rechtspraak.nl onder 'uitspraken' onder LJN-nummer AB1823. De later aangevulde bewijsmiddelen worden nooit op internet gezet. Je kunt dus op internet niet zien waarom de rechter denkt dat de verdachte het gedaan heeft.
- 3 LJN-nummer AE0013.
- 4 LCN-nummer AF5257; achter het arrest staat de 'conclusie' van de procureur-generaal van de Hoge Raad.
- 5 Zie hierover het rapport van de Commissie-Posthumus (Posthumus 2005).
- 6 Van den Emster, 2005, p. 295.
- 7 Van den Emster, 2005, p. 295.
- 8 Verburg, 2005, p. 296.
- 9 Verburg, 2005, p. 296.
- 10 Verburg, 2005, p. 296-297.
- 11 Verburg, 2005, p. 297.
- 12 Verburg, 2005, p. 297.
- 13 LJN-nummer AW8270.
- 14 LJN-nummer BA5831.

7 DE SNEKER BALKONMOORD

- 1 Wij danken Menno Ezinga, Nicole Haas, Kim Megens en Roos Marijn Kok voor hun hulp bij de analyse van de verhoren van Ronald.
- 2 Hergé (1947), *De krab met de gulden scharen*. Brussel: Casterman, p. 30.

8 DE ZAAK-TAMBOER

- 1 Hoewel de hoofdpersoon op verschillende manieren de publiciteit heeft gezocht, zijn toch om andere betrokkenen te beschermen alle namen veranderd.

- 2 In een soortgelijke situatie zit de vader van de familie Knobbe, uit de Enschedese ontuchtzaak, die weigert te bekennen en daardoor levenslang in tbs zal zitten, tenzij de zaak wordt herzien. Deze zaak is ernstig bekritiseerd door de CEAS, en daarna uitvoerig behandeld in een uitzending van KRO Reporter op 20 augustus 2008. De advocaat-generaal Schipper heeft inmiddels uitgelegd dat er niets aan de hand is, omdat de rechter alle bezwaren allang kende.
- 3 N.M. Nierop & P. van den Eshof (2003), *De ontstaansgeschiedenis ontrafeld. Onderzoeksverslag van de Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken over de periode 2001-2002*. Zoetermeer: KLPD.
- 4 Raadpleeg over DSM IV hoofdstuk 9 over de zaak-Boxmeer.
- 5 HR nr. 00005/05 H, 11 oktober 2005.
- 6 Zie bijvoorbeeld hoofdstuk 9 in: W.A. Wagenaar & H.F.M. Crombag (2005), *The Popular Policeman and Other Cases*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- 7 P.J. van Koppen (1998), 'Bekennen als bewijs: Bedenkingen bij het verhoor van de verdachte'. *Justitiële Verkenningen*, 24 (4), p. 61-73.
- 8 Bij het PBC heet verdringing 'afsplitsing'.
- 9 Dit is geen door ons bedachte naam.
- 10 Het verhaal van James Rodriguez is te vinden in: B. Ehrenreich (2004), 'Predator or prey?' *LA Weekly*, 20-26 augustus (<http://www.laweekly.com/ink/04/39/features-ehrenreich.php>).
- 11 HR nr. 02566/02 H.

9 DE ZAAK-BOXMEER

- 1 Anders dan bij de meeste andere zaakbeschrijvingen zijn alle namen in dit hoofdstuk veranderd. De reden is dat deze zaak weinig publiciteit heeft getrokken, zodat er niet van uitgegaan kan worden dat de namen toch al bekend zijn. De bescherming van betrokkenen weegt zwaar genoeg om ze in de anonimiteit te laten.
- 2 Deze man, Andreas Grass, bleek een bedrieger die op die manier aan persoonlijke financiële problemen wilde ontsnappen. Hij bleek bovendien eigenlijk geen piano te kunnen spelen.

- 3 R. Huntjens (2003), *Apparent Amnesia. Interidentity memory functioning in dissociative identity disorder*. Dissertation, Utrecht.
- 4 Clark v. Arizona. Supreme Court of the United States No. 05-5966, June 29, 2006. Onze vertaling.
- 5 American Psychiatric Association (2001). *DSM IV-TR*, xxxii-xxxiii. Onze vertaling.
- 6 Een algemene inleiding over base rates en aanpassing op grond van diagnostische informatie is te vinden in: W.A. Wagenaar (2005), 'De diagnostische waarde van bewijsmiddelen'. In: M.J. Sjerps & J.A. Coster van Voorhout (red.), *Het onzekere bewijs*. Deventer: Kluwer, p. 3-26.
- 7 Zie bijvoorbeeld de statistiek van het U.S. Bureau of Justice Statistics op: <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/crimoff.htm#recidivism>.
- 8 Zie C. de Ruiters (2002), 'De terbeschikkingstelling'. In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H.L.G.J. Merckelbach & H.F.M. Crombag (red.), *Het recht van binnen*. Deventer: Kluwer.

10 HET PROBLEEM EN DE OPLOSSING

- 1 Bij het schrijven van dit boek waren er nog zes zaken bij de CEAS in behandeling. Het gaat om de Drontener Bosmoord, aangemeld door anonieme politiemensen die zich door Van Koppen laten representeren; om de Eper incestzaak, aangemeld door Wagenaar en niet-anonieme politiemensen; om de Zwartewaalse incestzaak, de Appelschase baby moord en de moord in het Chinese restaurant, aangemeld door Van Koppen; en om de Julianadorpse incestzaak, aangemeld door prof. Hans Crombag. Inmiddels zijn vrijwel al deze zaken afgewezen omdat ze geen novum bevatten.
- 2 Zie: W.A. Wagenaar & H.F.M. Crombag (2005), *The Popular Policeman and Other Cases*. Amsterdam: Amsterdam University Press. Daarin p. 169-173.
- 3 Een veelzeggende redenering daarover hoorden we van mr. Van Dijk, president van het Hof Arnhem, die dit als volgt in het programma KRO Reporter van 20 augustus 2008 uitlegde. Het hof had de verdachte veroordeeld, na het dossier zorgvuldig te hebben overwogen. Weliswaar hadden de deskundigen waarschu-

wende rapporten geschreven, maar uit de veroordeling kan je concluderen dat die waarschuwingen geen gehoor vonden. Je moet dus kennelijk de kwaliteit van de deskundige rapportages beoordelen op grond van het rechterlijke oordeel, en niet het rechterlijke oordeel op grond van de rapportages.

- 4 Zoals het geval is met de zogenaamde Miranda-regels in de Verenigde Staten.
- 5 Vergelijk: Code D of the Police and Criminal Evidence Act (1984), de zg. 'PACE Rules' (UK).
- 6 Zie P.K. van Koppen & E.M. van der Horst (2006), 'De simpele logica van getuigenconfrontaties'. *Nederlands Juristenblad*, 81, p. 788-795.
- 7 B.P.J.A.M. van der Pol (2005), 'Kruistocht te (stok)paard'. *Nederlands Juristenblad*, 2320-2321. En het antwoord daarop: W.A. Wagenaar (2005), 'Naschrift'. *Nederlands Juristenblad*, p. 2321-2322.
- 8 HR 22 november 2005, NJ 2006, p. 219 (Verdachte had verklaard: 'Ik heb vervolgens een fles wodka gepakt en tegen de verkoper gezegd dat ik die fles wilde kopen.' De rechtbank had daarvan gemaakt: 'Ik heb een fles wodka gepakt.' HR 30 mei 1972, NJ 1972, p. 490 (De bekentenis 'ik heb sherry gedronken' werd gebruikt, maar de toevoeging '2 à 3 glazen' was weggelaten). Zie verder: W.H.B. Dreissen (2007), *Bewijsmotivering in strafzaken*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, p. 181-184.
- 9 Criminal Cases Review Commission (2005), *Annual Report and Accounts*. Londen: The Stationary Office (zie <http://www.ccrc.gov.uk/publications/publications-get.asp>).
- 10 J. Sjöcrona (2005), 'Eerlijkheid in geding: Over recht en fatsoen in strafzaken'. *Trema*, 28, p. 373-380.
- 11 Zie voor een uitgebreide bespreking van de CCRC: C.H. Brants & A.A. Franken (2006), 'Over de Criminal Case Review Commission en de Commissie Evaluatie Afgesloten Strafzaken'. *Delikt en Delinkwent*, 36, p. 734-754.